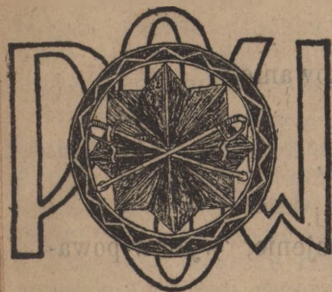

Zeszyt 3.

Wrzesień 1916.

Tom I.

PRZEGŁAD WOJSKOWY

WYDAWNICTWO WYŁĄCZNIE
NA UŻYTEK SZKÓŁ I INSTRUKTORÓW
POLSKIEJ ORGANIZACJI WOJSKOWEJ.

TŁOMACZENIA.—OPRACOWANIA.—PRACE ORYGINALNE.—
DOKUMENTY.—PRZYZYCNKI.—
UWAGI ETC.

ZARYS ORGANIZACJI ARMJI ROSYJSKIEJ

Opracował Wacław Ordon.

Kolekcja
Emila Kornasia

W S T Ę P.

Niniejszy zarys organizacji armji rosyjskiej opracowany został głównie na podstawie podręczników, wydanych przez generalne sztaby niemiecki i austriacki, pozatem z pomocą dzieł rosyjskich. Oba dzieła sztabowe są pisane w 1912 r. w czasie, gdy armja rosyjska wprowadzała cały szereg inowacji (zmiana pewna w umundurowaniu, w ilości kar. masz. i artylerji). Poza-tem cały szereg zmian przeprowadzony został już w czasie wojny. Te zmiany nie mogły być uwzględnione, gdyż prócz ogólników nie mamy w tej mierze żadnych danych.

Wobec tego praca niniejsza przedstawia faktyczny stan armji rosyjskiej w r. 1912—i jako taka może być studjowana.

SPIS RZECZY.

- I. Skład armji; służba wojskowa; kompletowanie.
- II. Formacje wojsk.
 - A. Jednostki wyższe.
 - 1. Dywizje i samodzielne brygady.
 - 2. Korpusy.
 - 3. Armje; główny komendant armji.
 - B. Rodzaje wojsk. (Organizacja, uzbrojenie, wyekwipowanie, umundurowanie).
 - 1. Piechota i strzelcy.
 - 2. Kawalerja i kozacy.
 - 3. Artylerja polowa.
 - 4. Wojska techniczne.
 - 5. „ forteczne.
 - 6. Taborj.
 - 7. Formacje uzupełniające.
 - 8. Straż pograniczna.
 - 9. Formacje pomocnicze.
- III. Mobilizacja.

I. SKŁAD ARMJI — SŁUŻBA WOJSKOWA — KOMPLETOWANIE.

Skład armji (w czasie wojny).

- a) Wojska 1. linii włącznie z kozakami 1-go powołania (armja stała).
- b) Formacje rezerwowe (2. linii) i kozacy II-go i III-go powołania.
- c) Pospolite ruszenie.

W czasie pokoju istnieje tylko armja stała (wojska 1-ej linii), które stanowią 27 korp. europ., 3 kaukaskie, 7 azjatyckich, razem 37 i wojska kozackie (europejskie i azjatyckie).

Europa i Azja podzielona jest na okręgi wojenne liczące 2—5 korpusów: (patrz tabela 1).

Służba wojskowa.

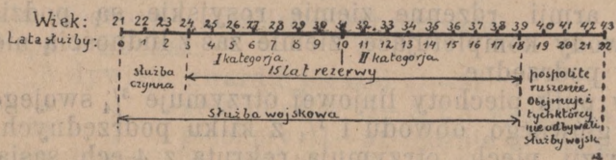
Od 1874 r. datuje się obowiązkowa powszechna powinność wojskowa z wyjątkiem Finlandji, która wzamian zato płaci pewien podatek, oraz niektórych prowincji kaukaskich i azjatyckich, których ludność nie jest obowiązana do służby.

Czas trwania powinności wojskowej dla gros sił z wyjątkiem kozaków wynosi 22 lata (od 21-go do 43 r. życia) z tego 18 lat służby czynnej i w rezerwie, 4 lata w pospolitem ruszeniu.

Służba czynna została w r. 1906 o rok skrócona. Jest ona jednak jeszcze dłuższa niż w armjach państw zachodnich i wynosi: dla piechoty i artyl. pieszej 3 lata, dla kawalerji, konnej artyl. i oddziałów technicznych 4 lata.

Służba w rezerwie wynosi 15, względnie 14 lat. Istnieją 2 kategorie rezerw: 1 kategoria obejmuje roczniki młodsze (w piechocie i artylerji pieszej 7 lat, w reszcie wojsk 8 lat) i służy do kompletowania wojsk 1-ej linii, t. j. postawienia ich na stopie wojennej, a także po części do tworzenia jednostek rezerwowych; 2 kategoria (starsze roczniki) służy do wystawienia i skompletowania formacji rezerwowych i uzupełniających.

Pospolite ruszenie ma za zadanie zastąpić w czasie wojny wojska polowe w służbie wewnątrz państwa i na tyłach armji; może być jednak użyte i do służby polowej. Należą doń wszyscy mężczyźni między 21 a 43 rokiem życia, którzy nie służyli czynnie i nie są zaliczeni do rezerwy. Pospolite ruszenie dzieli się na dwa powołania: Pierwsze może być użyte do służby frontowej i obejmuje tych, którzy przesłużyli swoje lata w rezerwie, oraz nadmiar ludzi zdolnych do służby pod bronią, którzy nie zostali pobrani do służby w armji. Drugie powołanie, przeznaczone do służby tyłowej, obejmuje mniej zdolnych fizycznie, oraz tych, którzy mają prawo do ulg (jedynacy i t. p.).

Służba wojskowa kozaków rozpoczyna się z ukończeniem lat 20-tu życia, i trwa 18 lat; dzieli się na 3 rodzaje:

1. rodzaj: służba przygotowawcza, 1 rok dla początkowego wykształcenia wojskowego.
2. rodzaj służby wynosi 12 lat, przyczem pierwsze trzy lata stanowią służbę czynną (z tych roczników składają się wojska kozackie w czasie pokoju). Roczники pozostałe są urlopowane z obowiązkiem stałego pogotowia. Oba te rodzaje służby, oprócz najstarszych roczników rezerwy, stanowią I powołanie;
3. rodzaj służby trwa 5 lat, w ciągu których kozacy nie są powoływani do służby czynnej. Na wypadek wojny wzywani są oni częściowo do pokrycia strat wojsk kozackich I-go powołania, częściowo są powoływani rocznikami do formowania i kompletowania powołania drugiego.

Wreszcie kozackie pospolite ruszenie obejmuje wszystkich zdolnych do broni, bez względu na lata, a nie należących do żadnego rodzaju służby. W czasie wojny w razie potrzeby jest ono powoływane manifestem cesarskim.

Z pospolitego ruszenia oraz z 3-go rodzaju służby formuje się w czasie wojny II i III-cie powołanie.

Służba wojskowa kozaków uralskich normuje się specjalnemi postanowieniami.

Ochotnicy (posiadający średnie wykształcenie) obowiązani są do 2 lat służby czynnej, a do roku i 8 miesięcy, jeśli zdadzą egzamin na chorążego rezerwy.

Liczebność armji w czasie pokoju (bez oficerów, straży pogranicznej i żandarmerji) wynosi około 1,200,000, z tego:

w Europie 850,000	}	ludzi.
na Kaukazie 70,000		
środ. Azja (Turkiestan) 30,000		
wsch. Azja 250,000		

Do tego należy doliczyć około 60,000 kozaków.

Kompletowanie.

Kompletowanie jest mieszane pod względem narodowości i opiera się na zasadzie częściowo eksterytorjalnej. Mianowicie $\frac{3}{4}$ oddziału stanowią rosjanie, $\frac{1}{4}$ inne narodowości. W celu kompletowania armji, rdzenne ziemie rosyjskie są podzielone na główne obwody kompletujące, ziemie zaś z ludnością nierosyjską na obwody podrzędne.

Każdy pułk piechoty linjowej otrzymuje $\frac{3}{4}$ swojego rekruta z jednego głównego obwodu i $\frac{1}{4}$ z kilku podrzędnych. 4 pułki jednej dywizji piech. otrzymują rekruta z 4-ech sąsiadujących z sobą obwodów pułkowych, składających się na okręg dywizyjny, z którego również kompletuje się odpowiednia dla danej dywizji ilość artylerji.

Pozostałe wojska piesze (grènadjerzy, strzelcy etc.) jak również i inne gatunki broni i formacje pomocnicze, kompletują się eksterytorjalnie. Gwardja kompletuje się z doborowego materiału całego państwa.

Kontyngens rekruta wynosił w 1911 r. 455,100 ludzi. Materiał jest przeważnie silny, jednak bez wykształcenia (przeszło 40% analfabetów). Według oficjalnych danych zdolność fizyczna materiału ludzkiego zmniejsza się od paru lat (nędza i używanie alkoholu).

Ćwiczenie rekruta rozpoczyna się zwykle z początkiem grudnia. Z powodu jednak wielkich odległości udaje się wcielić rekruta do odpowiednich oddziałów dopiero w ciągu grudnia,

a nawet stycznia. Dlatego ćwiczenie żołnierza trwa znacznie dłużej, niż w innych armjach europejskich i kończy się na początku ćwiczeń letnich t. j. w środku maja (po 3, względnie 4 latach).

Kompletowanie oficerów. Oficerowie zawodowi wychodzą ze szkół wojskowych. Oficerowie rezerwy składają się w małej części z wysłużonych oficerów zawodowych, przeważnie wychodzą z pośród ochotników, tych mianowicie, którzy złożyli egzaminy na oficerów rezerwowych i zostali mianowani chorążymi rezerwy. W czasie służby w rezerwie muszą oni odbyć dwukrotnie 6-0 tygodniowe ćwiczenia.

W czasie wojny można otrzymać nominację na oficera rezerwowego za szczególne zasługi. Ponieważ liczba oficerów i chorążych jest niewystarczająca, dlatego w razie mobilizacji wykwalifikowani podoficerowie zostają na czas wojny zastępcami chorążych.

II. FORMACJE WOJSK.

A. JEDNOSTKI WYŻSZE.

1. Dywizje i samodzielne brygady.

Dywizje piechoty i strzelców syberyjskich:

a) Europa i Kaukaz:

3 dywizje gwardji pieszej (1—3);

4 „ grenadjerów (1—3 i 1 kaukaska);

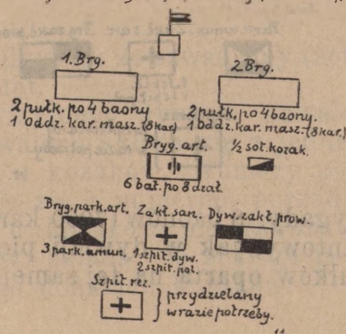
52 „ piechoty (1—51 łącznie z kaukaskimi).

Razem 59 dywizji (w tym 6 kaukaskich).

b) Azja:

11 dywizji strzelców syberyjskich (1—11).

Normalny skład dywizji piechoty (strzelców).

Ogólna siła dywizji: 16 baonów (14,000 karab.), 32 kar. masz. (na pułk 1 komp. z 8 kar. masz.) $\frac{1}{2}$ sotni kozaków i 48 armat. Kawalerja dywizyjna nie jest zorganizowana, poszczególne dywizje mogą jednak dla własnych zadań otrzymać słabsze oddziały kawalerji.

Dywizyjny zakład prowiantowy, zaprowiantowuje dywizję na 4 dni, prócz tego posiada 2-dniowy zapas konserw mięsnych.

Pułki numerowane są kolejno od 1—208. Każde kolejne 4 pułki tworzą dywizję: (1-sza dywizja pułki 1, 2, 3, 4; 2-ga 5, 6, 7, 8 i t. d. np. 40-ta dyw. składa się z 157, 158, 159, 160 p. p.). Brygady posiadają numery wewnątrz swej dywizji (1, 2). Brygada artylerji posiada numer dywizji, do której jest włączona, np. 40. art. bryg. do 40-ej dyw. piech. To samo tyczy się dywizyjnych szpitali; ruchome jednak szpitale polowe są oznaczone bieżącymi numerami, bez względu na numer dywizji, do której są przydzielone.

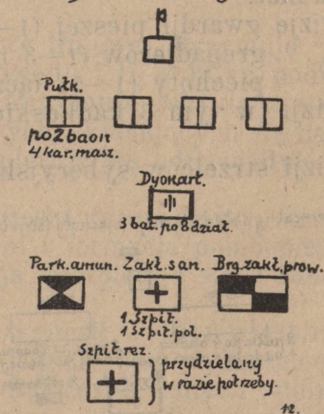
Brygady strzelców:

a) w Europie i na Kaukazie: 11 (1 gwardji, 1—5 linowych, 1—3 Finlandzkich, 1—2 kaukaskich);

b) Azja 6 (1—6 turkiestańskich).

Większa część brygad strzeleckich europejskich powinna otrzymywać osobne zadania i operować samodzielnie (w czasie pokojowym brygady są w związku korpusowym).

Normalny skład brygady strzelców.

Ogólna siła brygady: 8 baonów (7000 karab.), 16 k. m. 24 armat. Tabor prowiantowy, jak w dywizji piechoty linowej.

Numeracja pułków oparta na tej samej zasadzie, jak w piech. linowej.

Tworzenie rezerwowych dywizji piech. (2 linia) w razie wojny nie jest objęte żadnymi oficjalnymi przepisami. Według poglądu francuskiego, z 8-miu pułk. każdego linowego korpusu (2 dywizji) tworzy się jedna dywizja rezerwowa I-ej kategorii i jedna II-giej, których organizacja jest podobna do organizacji dywizji 1-szej linii.

Pospolite ruszenie tworzy w Europie 20 dywizji (1—20). Organizacja dywizji: 4 pułki po 4 drużyny (baony), 1 pułk kawalerji (5 sotni), dyon artyl. (2 baterje) i 1 komp. sap.

Dywizje kawalerji (kozackie) i samodzielne kawaleryjskie (kozackie) brygady.

W pogotowiu w czasie pokoju znajduje się:

a) Europa i Kaukaz:

23 dywizji, t. j. 1—2 gwardji, 1—15 kawalerji liniowej, 2 skombinowane z kozaków i kaukaskiej kawalerji, 1—3 kozaków kaukaskich i

4 brygady (1 gwardji, 1—3 liniowe).

b) Azja:

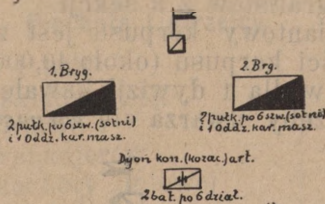
1 dywizja (turkiestańska) i

4 brygady (kozacy zakaspijscy, wsch.-syb., zabajkalscy i ussuryjscy).

Do tego należy w razie wojny około 10 dalszych dywizji kozackich 2-go powołania. W tem około 8 z Europy.

Większa część formacji kawaleryjskich jest włączona do korpusów. Niektóre jednostki mogą być w pewnych wypadkach łączone w korpus kawalerji lub też użyte samodzielnie.

Normalny skład dywizji kawalerji (kozaków).

Siła ogólna dywizji: 24 szwadrony (sotni)=3500 szabel, 24 (?) k. masz. i 12 armat.

Taboru dywizyjnego dywizje kawaleryjskie nie posiadają.

Dywizja kawalerji składa się z jednego pułku drag., 1 ułanów, 1 huzarów, 1 kozaków. Numery poszczególnych rodzajów kawalerji zgadzają się z numerem porządkowym dywizji, do której są włączone; u kozaków nie zawsze jest to przestrzegane, np. 11 dyw. kaw. składa się z 11-go p. drag., 11-go huzarów, 11-go ułan. i 12-go dońskich kozaków.

2. Korpusy.

Z dywizji i samodzielnych brygad tworzą się korpusy, których w czasie pokoju istnieje:

w Europie 27 (gwardyjski, grenadjerski i linjowe I—XXV);

na Kaukazie 3 (I—III kaukaskie);

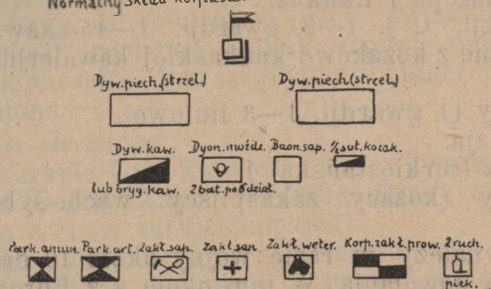
w Azji 7 (I i II turkiestańskie, I—V syberyjskie);

Razem 37 korpusów.

Korpus rosyjski jest dwudywizyjnym.

Skład normalny korpusu.

Normalny skład korpusu.

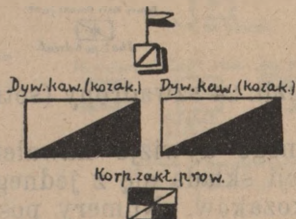

Siła ogólna korpusu: 32 baony (28,000 karabin.), 24 szwadr. (sotnie) 3500 szabel, 16 baterji=120 armat.

Przydzielony do korpusu baon saperski składa się z 3 komp. saperów z 2 lekkimi parkami pontonowymi (1 na dywizję) i 1 kompanję telegrafistów z 3 sekcji.

Zakład prowiantowy korpusu jest zaopatrzony w żywność na 3 dni dla całości korpusu (około 40,000 ludzi) i zawiera prócz tego zapas konserw dla 1 dywizji kawalerji na 1 dzień.

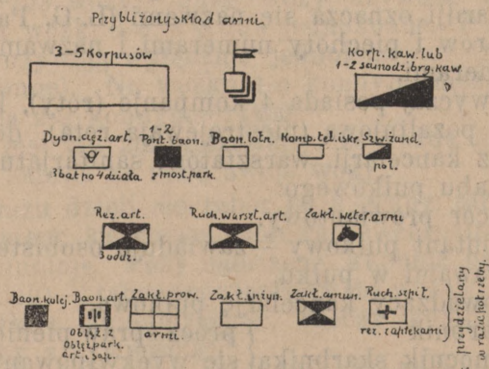
W razie potrzeby stwarza się *korpusy kawalerji*.

Kaw. zakł. prow. korpusu analogicznie do zakł. prow. korp. piechoty posiada zapas żywności na 3 dni, i konserw na 1 dzień dla całości korpusu.

3. Armje, główny komendant armji.

Ilość armji i skład nie jest wiadomy.

Jeśli w danym terenie operacyjnym walczy kilka armji, to otrzymują one oddzielne nazwy lub numery. Jeśli cesarz nie obejmuje sam dowództwa nad kilkoma armjami, to naznacza on głównego wodza armji, odpowiedzialnego tylko przed cesarzem.

B. RODZAJE WOJSK (ORGANIZACJA, UZBROJENIE, WYEKWIPOWANIE, UMUNDUROWANIE).

1. Piechota i strzelcy.

a) Organizacja. Wojska 1 linii

Europy i Kaukazu składają się:

z 12 pułków gwardji	} po 4 baony.
16 " grenadierów	
208 " piechoty linjowej	
4 " strzelców gwardji	} po 2 baony.
40 " liniowych	
6 kubańskich baonów.	

W Azji Środkowej:

22 pułków strzelców turkietańskich po 2 baony.

W Azji wschodniej:

44 pułków strzelców syberyjskich po 4 baony.

Wojska 2 linii (Rezerwowe) składają się z blisko 200 pułków piechoty po 4 baony i 6 baonów kubańskich II-go powołania.

Wojska 3 linii (Pospolite ruszenie):

6 kubańskich baonów III-go powołania

320 drużyn (baonów) I powołania pospolitego ruszenia.

*320

II

Pułki gwardji oznaczają się nazwami (L.-G. Pawłowski pułk), pułki grenadierów i piechoty numerami i nazwami, pułki strzelców tylko numerami.

Baon zazwyczaj posiada 4 kompanie (roty), każdy pułk posiada 1 komp. pozaliniową (niestrojową rotę), do której wchodzi żołnierze z kancelarii, warsztatów, sanitariatu i taboru.

Skład sztabu pułkowego:

- 1) Oficer prowiantowy,
- 2) Adjutant pułkowy — zawiaduje osobistymi i bojowymi sprawami w pułku,
- 3) Prowadzący kancelarię pułkową,
- 4) Skarbnik) prócz spraw pieniężnych zajmuje
- 5) Pomocnik skarbnika) się wyekwipowaniem pułku,
- 6) Oficer kwaterunkowy,
- 7) „ broni,
- 8) Komendant komp. pozaliniowej,
- 9) Starszy lekarz pułkowy,
- 10) Kapelan.

Następujące oddziały są dołączone do pułku:

1) Kompania karab. maszyn. z 8 kar. masz. (w 4-ech plutonach). Istnieją oddziały piesze i konne. Skład konnego oddziału: 6 oficerów, 90 żołnierzy i 60 koni; pieszego (karabiny na jukach) — 6 oficerów, 122 żołnierzy i 62 konie. *Przy pułku strzelców z 2 baonów, oddział k. m. posiada 4 karab.* (Nowa instr. z 1912—1913 r. przewiduje na pułk strzel. 8 kar. masz.).

2) Oddział wywiadowców 2 ofic. i 64 żołnierzy (pułk strzelców 2 baonowy — 32 żołnierzy). Pułki strzelców syberyjskich posiadają oddział ten dwa razy silniejszy, niż piechota liniowa. Oddz. wyw. jest używany do specjalnie ważnych i trudnych przedsięwzięć (alarmowanie nieprzyjaciela, cięższa służba patrolowa, nocne wycieczki i t. p.). Posiadają one także 4 cyklistów.

3) Oddział łączników. Tu należą: większa liczba sygnalistów optycznych (na pułk 128); konny oddział ordynansowy, 1 podoficer i 12 szeregowców dla pułku piechoty, a 1 podoficer i 5 szeregowców dla strzeleckiego p. z 2-u baonów. Pułki strzelców syb. posiadają te oddziały silniejsze, złożone z ludzi inteligentniejszych. Z 13 ordynansów danego pułku, 10 jest do rozporządzenia komendanta pułku (mogą być przyłączani do baonów), reszta znajduje się przy wyższej komendzie. Cykliści — po dwóch na pułk (u strzelców jeden). Prócz tego każdy oddział wywiadowczy posiada 4 cyklistów. Wreszcie do oddziału łączników pułku lin-

jowego (strzeleckiego) należy oddział telefoniczny telefonu polowego (30 ludzi).

Tabor pułkowy (pieszych i strzeleckich pułków) jest bogato zaopatrzony (93 wozy). Jako wozy używane są w formacjach europejskich wózki 4-o, 2-u lub jednokonne. Pułki strzelców syberyjskich używają wyłącznie jednokonnych (tylko kuchnie polowe są 2-konne). Na wózku 1-o konnym można umieścić 6000 ładunków, na 2-u konnym—14400.

Tabor jest tak zorganizowany, że każda kompania detaszowana może zabrać ze sobą swoje wozy.

W marszu dzieli się tabor na 2 grupy: tabor bojowy, idący tuż za pułkiem, 39 wozów (połowa, ewentualnie czwarta część wozów z amunicją, wozy sanitarne, kuchnie polowe i część rzeczy oficerskich)—i tabor prowiantowy (54 wozów) na końcu kolumny (reszta wózków amunicyjnych, rzeczy kompanijne i pułkowe, a także wozy z żywnością).

Najniższą jednostką taktyczną i administracyjną jest kompania. Do pomocy kapitanowi służą: feldfebel—prowadzi kancelarję kompanji, sierżant prowiantowy, podoficerowie i gefreiterzy.

Oddziały piechoty na stopie bojowej.

Wojska stałe	Oficerów	Szereg. i podofic.	Koni	Wozów	Karabinów
Komp. piechoty	4	240	1	—	218
Baon „	18	960	9	—	872
Pułk „ 4 baony. . . .	80	4051	188	93	3488
Pułk strzelców 2 baony. . .	36	1951	95	48	1744
Pułk strzel. syb. 4 baony . .	80	4325	437	187	3488

Pułk rezerwowy jest przypuszczalnie równie liczny, jak pułk wojsk stałych.

Posp. ruszenie: drużyna (baon) na stopie bojowej:

14 oficerów,

983 szereg. i podof.,

10 konnych ordynansów,

872 karabinów.

b) **Uzbrojenie.** 3 linjowy karabin M. 1891 repertjerowy, 5 strzałowy. kaliber 7,62 mm., celownik od 400—2700, proch bezdymny. Szybkość początkowa około 800 m. Bagnet czworograniasty stałe osadzony na karabinie.

Karabin maszynowy systemu Maxima. Kaliber 7,62 mm. (=kalibrowi karabinu piechoty). Najwyższy celownik 2300, szybkość: 600 strzałów na minutę.

Oficerowie i wyżsi podoficerowie posiadają rewolwery i szable, które wiszą na rzemieniu, idącym przez prawe ramię.

Konni ordynansi posiadają kindzały, obsługa karab. masz. prócz tego ma karabinki.

Zaopatrzenie w amunicję. Żołnierz posiada przy sobie 120 naboí, w wózkach kompanijnych i baonowych razem 66 naboí na karabin, w taborze amunicyjnym pułku 27 naboí. Razem 213 naboí. Na karabin maszynowy wypada 18000 naboí, z których część jest przy karabinie, część na wózku jednokonnym.

c) *Wyekwipowanie.* Żołnierz piechoty posiada tornister, torbę, płótno żaglowe nieprzemakalne. Płaszcz jest zrulowany i owinięty w płachtę namiotową ($\frac{1}{6}$ namiotu). Do wyekwipowania należą jeszcze 4 ładownice, kociołek, manierka, para butów; zamiast bagnetu (który jest na karabinie), żołnierz nosi łopatkę, toporek lub inne narzędzie saperskie.

Techniczne wyekwipowanie: na kompanję 140 łopatek saperskich, 30 siekierek, 30 toporków, pewna ilość łopat, klamer i innych przyrządów.

Wyekwipowanie telefoniczne. 9 przenośnych stacji telefonicznych, 1 stacja centralna i 10 wiorst (10,67 km.) drutu.

Na pułk jeden 35 cm. reflektor. W razie potrzeby dołącza się większą ilość.

Wyekwipowanie sanitarne: każdy żołnierz posiada jeden bandaż; na kompanję jest 1 felczer, i 6 sanitarjuszy do przenoszenia rannych; na pułk: 5 lekarzy, 4 wozy dla chorych, 4 wózki apteczne 1-o konne, 1 ambulans; na pułk strzelców o 2 (4) baonach: 3 (5) lekarzy i 5 (24) wozów sanitarnych.

Wyekwipowanie prowiantowe: każdy żołnierz, posiada na sobie i na wozach komp. 3 dzienne i 1 żelazną porcję żywnościową, w taborze pułkowym 2 zapasowe porcje. Na pułk piechoty 17 kuchni, na pułk strzelców z 2 baonów 9 kuchni.

Specjalne wyekwipowanie: każda kompanja posiada jeden odmierzacz odległości systemu Suchier i 6 lornetek.

Oprócz sztandaru pułkowego i flag do oznaczania miejsc komend, baony i kompanje posiadają t. zw. rozpoznawcze chorągiewki, które nadają specjalną odrębność armji rosyjskiej. Są one noszone na bagnietach i służą do lepszego odróżnienia oddziałów i jako środek pomocny przy zbiorce.

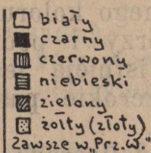
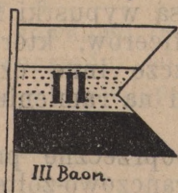
Chorągiewki baonowe są wszystkie czarno-pomarańczowo-białe. W środku paska pomarańczowego znajduje się numer baonu (cyfra rzymska).

Zasadnicze kolory chorągiewek kompanijnych w piechocie:
tło w 1-ym p. każdej dywizji piechoty: czerwone,

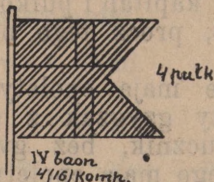
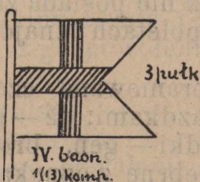
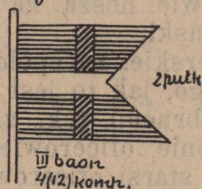
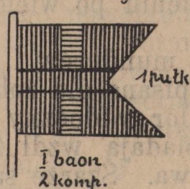
"	"	2-im	"	"	"	"	"	niebieskie,
"	"	3	"	"	"	"	"	białe,
"	"	4	"	"	"	"	"	ciemno-zielone,
"	"	strzelców	"	"	"	"	"	malinowe.

Chorągiewki w 4-ech kolorach każdego pułku mają na tle koloru pułku paski poziome (I baonu—czerw., II nieb., III białe, IV c. ziel.), w 4-ch komp. każdego baonu, te same kolory na paskach pionowych np.: 3 komp. II baonu 4 p. ma pionowy pasek biały, poziomy niebieski, na tle zielonym. 4 komp. I b. 2 p.—pionowy zielony, poziomy czerwony, tło niebieskie. 1 komp. III b. 3 p.—pionowy czerwony, poziomy i tło białe.

Chorągiewka bataljonowa.

Chorągiewki kompanijne.

d) **Umundurowanie.** Mundury polowe szaro-zielone, wprowadzone od początku wojny 1904/5 r. w całej armji.

Przedmioty błyszczące i barwy uderzające w oczy są usunięte. Mundury wszystkich rodzajów broni są prawie zupełnie jednakowe. Różnica tylko na epoletach.

Epolety żołnierzy i podoficerów znajdują się na obu ramionach; na mundurze i płaszczu i są odwracalne. Jedna strona kolorowa na czas pokoju, druga szaro-zielona na czas wojny:

Główne kolory na epoletach w czasie pokoju dla piechoty: gwardja—czerwony z monogramem
grenadierzy—żółte z monogramem
piechota linjowa: 1 bryg. każdej dyw.-czerwony } z numerem pułku
2 " " " " niebieski } lub monogramem
strzelcy—malinowy z numerem pułku.

Po odwróceniu widać ten sam numer lub monogram koloru *żółtego* (w linjowej) lub *malinowego* (strzelcy). Gwardja posiada jeszcze różnokolorowe wypustki na epoletach.

Oznaki kolorowe mieszczą się jeszcze na naszywkach żołnierza u płaszcza, a mianowicie dla 4 pułków dywizji: 1—czerwony, 2—niebieski, 3—biały, 4—ciemno-zielony, u strzelców malinowy. Tego samego koloru są wypustki na czapkach.

Dla żołnierzy i podoficerów, którzy posiadają specjalne wykształcenie, istnieją jeszcze inne oznaki, np. wywiadowcy jasno-zielone szerokie paski na ramieniu, obsługa karab. masz. malinowe i t. d.

Oznaki podoficerów: poprzeczne paski na epoletach, białe na stronie kolorowej, pomarańczowo-żółte na zielonej (gefrejter—jeden, młodszy podoficer 2, starszy 3, feldfebel 1 szeroki wzdłuż) wyżsi podoficerowie noszą na ramieniu po wieloletniej służbie srebrne i złote paski.

Oznaki oficerskie: na epoletach mundurów i płaszczy. Epolety koloru takiego, jak to jest przepisane dla żołnierzy pokryte są galonami srebrnymi tak, że kolor widoczny jest tylko na brzegu. Na galonie oficerowie posiadają wzdłuż jeden pasek koloru epoletów, starsi oficerowie dwa. Szarże są oznaczone za pomocą gwiazdek, i tak: chorąży 1 gwiazdkę, podpor. 2, por. 3, sztabs-kapitan 4, kapitan i pułkownik nie posiada żadnej gwiazdki; podpułkownik 3; prócz tego na epoletach znajduje się numer pułku.

Generałowie mają epolety obramowane czerwonym i na złotym tle złoty gzygzak z gwiazdkami: 2—generał major, 3—generał porucznik, bez gwiazdki—gen. broni. Oficerowie sztabu generalnego mają epolety srebrne z oznakami takimi, jak u liniowych.

Formacje rezerwy są umundurowane analogicznie.

Pospolite ruszenie ma jako odznakę żółty metalowy krzyż na czapce z napisem: „za caria, wieru i otieczestwo.“ Epolety pospolitego ruszenia są czerwone i posiadają napis żółtą olejną farbą, oznaczający pierwsze litery nazwy i numer drużyny (baonu).

2. Kawalerja i kozacy.

A. Organizacja. *Kawalerja regularna* stale znajduje się na stopie zbliżonej do stopy wojennej. Skład szwadronów w czasie pokoju i wojny jest ten sam. Formacje rezerwowe (2-iej linii) nie są wystawiane, istnieje natomiast kawalerja pospolitego ruszenia (3-cia linja).

Cała kawalerja znajduje się w granicach Europy, z wyjątkiem przymorskiego pułku dragonów (6 szwadr. we Wsch. Azji).

1-a linja (armja stała) liczy:

10 pułków gwardji (kirasjerzy po 4 szwadr., dragoni, husarzy i ułani po 6 w pułku),

20 pułków dragonów

17 „ ułanów } pułk 6 szwadr.

18 „ huzarów }

1 pułk krymskiej kawalerji (6 szwadr.),

3-cia linja (pospolite ruszenie): 20 pułków pierwszego powołania po 4 sotnie i prawdopodobnie tyleż drugiego.

Formacje europejskich kozaków.

a) kozacy dońscy:

2 pułki gwardji

17 „ 1-go powołania } po 6 sotni,

6 samodzielnych sotni 1-go powołania,

17 pułków 2-go powołania po 6 sotni.

30 samodzielnych sotni 2-go powołania,

18 pułków 3-go powołania po 6 sotni.

b) kozacy orenburscy:

1 sotnia gwardji,

6 pułków 1-go powołania (4-ry po 6 sotni, 2-a po 4 sotnie),

2 samodzielne sotnie 1-go powołania,

6 pułków 2-go powołania } po 6 sotni.

6 „ 3-go „ }

c) kozacy uralscy:

1 sotnia gwardji,

3 pułki 1-go powołania (2-a po 6 sotni, 1 po 4 sot.),

6 „ 2-go „ (4 „ 6 „ 2 po 4 „).

d) kozacy astrachańscy:

$\frac{1}{4}$ sotni gwardji,

po 1 pułku 1-go, 2-go i 3-go powołania po 4 sotnie.

e) kozacy kubańscy:

1 samodzielny dyon z 2 sotni,

po 11 pułków 1-go, 2-go i 3-go powołania po 6 sotni,

f) kozacy terscy:

po 4 pułki 1-go i 2-go powołania po 6 sotni,

4 " 3-go " " 4 "

Razem istnieje europejskich kozaków około 800 sotni (z tego 250 z górą na Kaukazie).

Formacje kozaków azjatyckich.

a) kozacy syberyjscy:

$\frac{1}{2}$ sotni gwardji,

po 3 pułki 1-go, 2-go i 3-go powołania po 6 sotni,

2 samodzielne dyony po 3 sotnie.

b) kozacy semireczeńscy:

$\frac{1}{4}$ sotni gwardji,

po 2 pułki 1-go, 2-go i 3-go powołania po 4 sotnie.

c) kozacy zabajkalscy:

$\frac{1}{2}$ sotni gwardji,

po 4 pułki 1-go i 2-go powołania po 6 sotni,

1 pułk 3-go powołania 6 sotni.

d) kozacy amurscy:

$\frac{1}{4}$ sotni gwardji,

1 pułk (6 sotni),

1 samodzielny dyon z 3 sotni.

e) kozacy usuryjscy:

$\frac{1}{4}$ sotni gwardji,

1 pułk z 6 sotni.

Ogólna ilość kozaków azjatyckich wynosi około 140 sotni.

Pułki kawalerji oznaczone są w gwardji nazwami, a w kawalerji linjowej numerami i nazwami. Pułki 3-ej linji otrzymują numery, zgadzające się z odpowiednimi numerami rezerwowych dywizji piechoty.

Pułki kozackie noszą oznaki wojsk kozackich i numery, które mogą być ciągle przez wszystkie 3 powołania (np. u dońskich kozaków pułki № 1—52), lub też wszystkie pułki 1-go powołania noszą numer 1, wszystkie 2-go—2, 3-go—3, po którym jednak musi następować nazwa (np. 1-szy, 2-gi i 3-ci Umański pułk kozaków kubańskich).

Kawalerja na stopie bojowej.

Wojska 1-ej linii		Oficerów	Szeregow- ców i pod- oficerów	Koni	Wozów	Szabel
Kawa- lerja re- gularna	Szwadron	5	151	161	—	148
	Pułk gwardji 4-o szwadr. . .	30	672	756	23	605
	„ liniowy 6-o szwadr. . .	35	975	1057	34	893
Kozacy	Sotnia koz. dońskich . . .	3	151	158	—	148
	Pułk z 4-ch sotni	17	647	675	22	600
	„ z 6-u sotni	23	946	1006	32	881

3-cia linja:

Pułk z 4 sotni liczy 20 oficerów, 640 szeregowców i podofic. 632 konie, 14 wozów, 585 szabel.

Organizacja pułku kawalerji:

Podział wewnątrz pułku na dyony nie zawsze jest przestrzegany. Analogicznie do piechoty każdy kawaleryjski oddział wojsk posiada oddział pozafrontowy.

Pułk posiada następujące oddziały:

1) oddział k. masz., który powinien posiadać 4 karab. masz. systemu Maxima.

Kozacy, którzy jeszcze k. masz. nie posiadają, oczekują na ich wprowadzenie (uskutecznione w czasie obecnej wojny).

2) Wywiadowcy: każdy szwadron posiada oddział złożony z 16 żołnierzy odpowiednio wykształconych do służby wywiadowczej. Prócz tego wszyscy podoficerowie muszą być uzdolnionymi wywiadowcami. Wywiadowcy nie są jednakże używani wyłącznie do służby wywiadowczej, lecz także do specjalnie trudnych i niebezpiecznych zadań wojennych. Muszą oni być doskonałymi jeźdźcami, dobrymi strzelcami i szermierzami, a także umieć przeprawiać się przez rzeki i mokradła.

3) Oddział saperów, składający się z 2 oficerów i 16 żołnierzy, mogący nawiązać linję telegraficzną i telefoniczną, zbudować lub zniszczyć środki komunikacji (mosty, koleje).

4) Tabor pułkowy jest lżejszy i ruchliwszy, niż przy piechocie, dzieli się, podobnie jak tam, na tabor bojowy i prowiantowy. Wózki wyłącznie jednokonne, dwukonnymi są w taborze bojowym tylko kuchnie, w prowiantowym niektóre wozy bagażowe i sanitarne. Cały zapas amunicji (3 wózki po 6000 naboji) znajduje się przy taborze bojowym.

B. Uzbrojenie. Cała kawalerja wszystkich linii jest uzbrojona w skrócony karabinek 3-y linjowy, noszony na plecach z lewego ramienia pod prawe; kaliber jednaki z piechotą. Kawalerja regularna posiada jeszcze bagnety, w pochwie umieszczonej przy pochwie szabli.

Cała kawalerja posiada szable w lekkich pochwach, oficerowie, podoficerowie i muzyka prócz tego rewolwery.

Pierwsze szeregi pułków kozackich (z wyjątkiem kubańskich i terskich) posiadają piki (długość 3,11 m. bez chorągiewek). Dawniej także i regularna kawalerja posiadała piki stalowe. Wprowadzono je znów przed wojną.

Karab. maszynowe duńskie, systemu Rexer, noszone na siodłach, wiele wad w użyciu, przez to mała ich użyteczność.

Zaopatrzenie w amunicję: na karabin 40 naboji, na rewolwer 20. W taborze pułkowym 25 naboji na karabinek.

C. Wyekwipowanie. Siodło, uprząż, torby przy siodle, płaszcz zawinięty w płachtę namiotową. Kawalerja regularna posiada trenzle z mundsztukiem, kozacy bez.

Wyekwipowanie techniczne.

Na szwadron (sotnię) 20 łopatek saperskich, 20 małych pił, przymocowanych do siodła; inne narzędzia na wozach, 6 par worków skórzanych do przepraw rzecznych.

* Oddział saperski pułku posiada 2 stacje telegraficzne, 4 przenośne telefony i 2 wiorsty (2,1 km.) drutu, 2 stacje helioskopowe, 320 kg. pyroksyliny; jeden juk z środkami wybuchającymi (20 ładunków), 2 komplety narzędzi do niszczenia toru kolejowego.

Na pułk 35 cm reflektor.

Wyekwipowanie sanitarne. Na pułk 4 lekarzy i 1 weterynarz z odpowiednią obsługą; 4 wozy do celów sanitarnych, oprócz tego materiały sanitarne na juku.

Wyekwipowanie prowiantowe. Przy sobie każdy żołnierz posiada 3 zwykłe porcje, (produkty niepsujące się) i 1 żelazną, w taborze prowiantowym 2 porcje zapasowe. Na pułk 6 kuchni polowych.

Specjalne wyekwipowanie. 1 przyrząd do oceniania odległości i 13 lornetek na każdy szwadron (sotnię).

Każdy pułk kawalerji ma sztandar, każdy pułk kozaków chorągiew.

Kozacy posiadają specjalne chorągiewki dla pułku i sotni, służące do oznaczenia miejsc zbiórki.

D) Umundurowanie. Szaro-zielone mundury (w czasie pokoju różnice między dragonami, huzarami i ułanami), które mają być rozszerzone i na kozaków, dotąd umundurowanych inaczej.

Główną różnicę w umundurowaniu piechoty i kawalerji stanowią spodnie, które w kawalerji są granatowe lub czarne, w piechocie koloru munduru.

Kozacy zamiast czapek polowych, noszą czasami czapki futrzane, stanowiące jedną z części dawniejszego ich umundurowania. Na spodniach mają kolorowe lampasy (dońscy—czerwone; orenburscy—niebieskie; turkiestańscy—żółte).

Epolety odwracalne posiadają numery pułków i częściowo także monogramy. Kawalerja regularna ma litery, mianowicie: dragoni—D, huzary—H i ułani—U. Strona kolorowa oznacza kolor rodzaju kawalerji. Na epoletach polowych numery i litery są oznaczone kolorem *jasno-niebieskim*.

Oznaka wywiadowców: jasno-niebieska wypustka poprzeczna na epoletach.

3. Artylerja polowa.

Artylerja polowa dzieli się na:

Artylerję pieszą,

„ konną (w tym; artylerja kozacka),

„ górską (obsługa częściowo piesza, częściowo konna),

Moździerz *) i ciężką artylerję.

a) **Organizacja.** *Wojska 1 linji (w Europie i na Kaukazie).*

*Artylerja piesza albo artylerja lekka **).*

3 brygady artylerji gwardji

4 „ „ grenadjerów } po 6 baterji.

52 brygad artylerji linjowej, po 6 baterji (z małymi wyjątkami). Brygady artylerji przydzielone są do dywizji piechoty gwardyjskiej, grenadjerów i linjowej. Brygada artylerji dzieli się na dwa dywizjony po 3 baterje. Pułku artylerji niema. Baterje są 8 działowe, przeto siła artylerji przy dywizji piechoty wynosi 48 armat. (W ostatnich czasach wprowadzono baterje 6-o działowe).

Pozatem: 1 strzelecki dywizjon artylerji gwardji

5 dywizjonów artylerji strzelców

3 dywiz. artyl. strzelców finladzkich

} po 3
baterje,

jako artylerja europejskich brygad strzeleckich (z wyłączeniem Kaukazu). Baterje 8-działowe, przeto siła strzeleckiego dywizjonu artylerji wynosi 24 armat.

*) Właściwie: haubice polowe.

**) Termin wprowadzony w r 1910.

Ilość armat i haubic polowych, przydzielonych do wyższych jednostek:

Korpus (2 dyw. piechoty) z dyw kaw.	120 armat
bez „	108 „
Dywizja piechoty	48 „
„ kaw.	12 „
Brygada strzelców	24 „

Artylerja korpusów środkowo i wsch. azjatyckich (2 turkiestańskich i 5 syberyjskich) jak i artyl. azjatycka, stojąca poza korpusami, jest organizowana analogicznie do europejskiej z tą jedynie różnicą, że stosownie do terenu jest zaopatrzona w pewną ilość armat górskich.

Siła azjatyckiej polowej art. 1-ej linii (na stopie wojennej):

- 11 Syb. artyl. brygad strzeleckich (częściowo polowe baterje, częściowo górskie),
- 6 Turkiestańskich artyl. dyonów (część polowej, część górskiej),
- 1 Zabajkalski kozacki art. dyon,
- 1 konny dyon art. górskiej,
- 5 Syb. dyonów moździerzy,
- 2 Syb. dyony ciężkiej art. i niektóre samodzielne baterje.

Razem: 72 baterje lekkiej artyl. (576 armat)

4 „ konne „	(24 „)
24 „ górskie „	(186 „)
14 „ moździerzy	(84 „)
9 „ ciężkiej „	(36? „)

W ogólnej ilości 900 armat.

Artylerja 2-ej linii jest w toku organizowania.

Artylerja 3-ej linii: 40 dyonów artyl. rezerwowej po 2 baterje (po 8 armat) jako artylerja 20 dywizji pierwszego powołania i 20 drugiego powołania.

Artylerja na stopie bojowej.

Wojska I-ej linii	Oficerów	Szereg. i podof.	Koni	Wozów	Armat	Jaszczyków
Bateria piesza	6	267	229	11	8	16
„ konna	5	218	260	13	6	12
„ górska	6	445	336	1	8 ¹⁾	— ²⁾
„ górska konna	5	249	327	2	6	12
„ moździerzy	5	258	208	16	6	12
„ ciężkich arm.	?	?	?	?	4?	?

2-a linja — podobnie jak 1-a.

3-a linja: Stan baterji: 4 oficerów, 190 szereg. i podof., 8 armat, 8 jaszczyków.

Tabor jest przeważnie przy baterjach (przy sztabach brygad i dyonów). W art. pieszej znajdują się jedynie wozy sanitarne. Podział wozów, (wliczając w to armaty), jest następujący:

na pozycji: armaty, $\frac{2}{3}$ jaszczyków i wózki telefoniczne;

w rezerwie: reszta jaszczyków, zapasowe lawety, kuchnie polowe i wozy sanitarne, tabor baterji, bagaże i wozy prowiantowe.

b) **Uzbrojenie.** Art. piesza 1-ej linii jest za małymi wyjątkami uzbrojona we współczesne szybkostrzelne armaty 7,62 cm. Wyposażenie w tarcze ochronne, lunety oraz opancerzenie jaszczyków zostało przeprowadzone w ostatnich czasach.

Mają być wprowadzone 12 cm. szybkostrzelne haubice Kruppa, jako t. zw. baterje moździerzy.

Art. konna i górska miały otrzymać nowe armaty, gdyż dawne okazały się zbyt ciężkimi. W 1912 r. zreformowanie art. konnej było w stanie prób, dla art. górskiej zaś zamówiono nowe armaty (system Schneider-Danglis). Ciężka artyl. była w stanie formowania do 1912 r. Nowo sformowane dyony posiadały jeszcze stare armaty, nowe uzbrojenie miało się składać z 10 cm. armat i 15 cm. haubic.

Przypuszczalne formacje 2-ej i 3-ej linii posiadają stare modele obecnych szybkostrzelnych armat, otrzymują jednak częściowo i nowe armaty.

¹⁾ każda armata na 4 jukach.

²⁾ 64 juków z amunicją.

Obsługa artylerji jest uzbrojona w kindzały i częściowo w rewolwery.

c) **Wyekwipowanie.** Obsługa pieszej artyl. składa tornistry i płachty namiotowe na wozach. Konna artyl. jest podobnie wyekwipowana jak kawalerja.

Techniczne wyekwipowanie: na baterję (pieszą, konną i moździerzy) 1 wózek telefoniczny. Przy każdej pieszej i konnej baterji 1 kowal, prócz tego znaczna ilość rzemieślników do prac ziemnych i ciesielskich.

Na jedną art. brygadę 1 35-cm. reflektor.

Wyekwipowanie sanitarne. Na 1 art. brygadę 1 ruchomy szpital.

Wyekwipowanie prowiantowe: Artyl. piesza zaprowiantowana jest jak odpowiednie jednostki piechoty, konna—jak kawalerji. Na baterję 1 kuchnia.

d) **Umundurowanie.** Żołnierze i podofic. pieszej artyl. brygady posiadają na epoletach numer swojej brygady (gwardja bez numeru), w artyl. dyonach strzeleckich, górskich, moździerzach i ciężkich numer dyonu i początkowe litery nazwy rodzaju artylerji (np. C6. c.—Strzelcy syb., G.—górska, M. lub Mp.—Moździerz, Tż.—ciężka etc.). Oznaką specjalną artylerji są na epoletach dwie skrzyżowane lufy armatnie. Strona kolorowa epoletów jest koloru *czemwonego*, podobnie jak i numer i znaki na stronie szaro-zielonej.

Konna (kozacka) artyl. posiada ciemno-niebieskie spodnie (jak kawalerja) i ncsi podobnież numer i znaki na epoletach polowych koloru *jasno-niebieskiego*. I tu mamy też dwie skrzyżowane lufy.

4) **Wojska techniczne. *)**

a) **Organizacja.**

Oddziały saperskie są przydzielane do korpusów w ilości bataljonu, który nosi ten sam numer co korpus.

Wojska saperskie 1-ej linii w Europie i na Kaukazie.

1	baon saperów	gwardji (4 komp. saperskie i 1 telegraf.),	
1	"	"	grenadjerski
25	"	"	linjowych
3	"	"	kaukaskich

} po 3 komp. saper. i 1 telegr.

W Azji:

2 turkiestańskie i 6 syberyjskich baonów saperskich.

*) Obejmują one wojska techniczne w ściślejszym tego słowa znaczeniu i wojska komunikacyjne.

Z 3 kompanji saperów każdego baonu, dwie są przydzielone do dywizji piechoty, i posiadają z sobą lekki tabor pontonowy, 3-cia komp. saperska i komp. telegrafistów pozostają do dyspozycji komendy korpusu.

Inne wojska techniczne znajdują się przy armjach, w razie potrzeby mogą być w mniejszych jednostkach dołączone do korpusów.

Formacja 1-ej linii w Europie i na Kaukazie:

- 7 baonów pontonierów po 2 komp.,
- 5 (w tem 1 kaukaska) komp. telegrafu iskrowego,
- 1 pułk wojsk kolejowych z 2 baonów,
- 7 baonów „ „ europejskich,
- 2 baony „ „ kaukaskich,
- 1 baon lotniczy z 2 komp.,
- 10 komp. lotniczych (w tem 1 kaukaska).

W Turkiestanie:

1 kompanja pontonierów i 1 komp. wojsk kolejowych (która może być ewentualnie przekształcona w baon).

W Azji Wschodniej:

- 2 syb. baony pontonierów,
- 2 „ komp. telegrafu iskrowego,
- 2 „ baony wojsk kolejowych,
- 1 baon lotniczy (3 komp.) i 1 komp. lotnicza.

O tworzeniu wojsk technicznych *2-ej linii* nie mamy wiadomości.

W 3-ej linii znajduje się 40 saperskich kompanji odpowiadających takieżce liczbie dywizji.

Wojska techniczne na stopie bojowej:

Wojska I-ej linii	Oficerów	Szeregowc. i podofic.	Koni	Wozów
Baon saper. bez komp. telegr.	17	847	160	77
Komp. telegraf.	7	339	157	104
Baon pontonierów	11	787	712	126
„ wojsk kolejow.	24	1123	113	43
Komp. lotnicza	5	327	166	106

Tabory wojsk technicznych dzielą się na techniczne i intendenckie. Pierwsze są z reguły przydzielane do kompanji

i składają się z 1-o konnych wózków dwukołowych (z wyjątkiem ciężkich wozów z materiałem pontonowym.

Taborzy intendenckie posiadają wózki z amunicją, wozy sanitarne i część bagaży.

b) Uzbrojenie. Telegrafisci i szeregowcy taborów posiadają szable i rewolwery, inni karabiny z bagnetami. Zapas amunicji: na karabin 60 nabojów (z tego 30 w taborze) na rewolwer 20.

c) Techniczne wykwapowanie.

Kompanja saperów: około 200 narzędzi do robót ziemnych i ciesielskich noszonych przez żołnierzy. Około 100 narzędzi i tyleż worków na ziemię znajduje się na wozach. 320 kg. pyroksyliny. 4 telefony z 10 wiorstami (10,67 km.) drutu.

Prócz tego dwie pierwsze komp. baonu posiadają lekki park pontonowy z materiałem do budowy mostu długości około 20 m.

Kompanja telegraficzna: 12 stacji, 85 w. (około 90 km.) drutu. 6 heliografów i aparatów do sygnalizowania w nocy. Wielka ilość stacji telefonu polowego. Z przyrządów saperskich około $\frac{2}{3}$ tego, co posiada komp. saperska, 1 reflektor z 60—75 cm-ową soczewką.

Baon pontonierów (2 komp. po 2 półkompanje): około 300 sztuk narzędzi na wózkach, w rezerwie zaledwie 60 sztuk. 95 kg. pyroksyliny. 4 stacje telefoniczne z 10 w. drutu. Materiał do budowy mostu długości 213 m. na pontonach (każda kompanja posiada na most 120 m. półkompanja na 60 m.) lub mostu długości 260 m. na mieszanych podporach.

Kompanja wojsk kolejowych. Co drugi szeregowiec posiada wykwapowanie techniczne; prócz tego na wozach około 400 sztuk narzędzi (z tego 70 do niszczenia szyn), 18 kg. prochu do wysadzania, 75 kg. pyroksyliny, przyrządy do pracy na linjach kolejowych i telegraficznych i t. d.

d) Umundurowanie. Na epoletach polowych numer baonu (komp.) i znak cechujący rodzaj wojsk (skrzyżowane młoty, kotwica, błyskawica, balon i t. d.) koloru brązowego (na stopie pokojowej czerwonego).

5. Wojska forteczne.

Jako wojska forteczne używana jest specjalna artylerja i formacje techniczne. Do 1910 r. istniała i piechota forteczna, obecnie jest jednak zniesiona.

Stan bojowy baonu artylerji fortecznej liczy około 1000 ludzi; kompanja saperska lub minerska tyleż, co komp. piechoty; oddział forteczny telegraficzny 60—100 ludzi.

Materiał artyleryjski stary; nowe modele są wprowadzone.

Wyekwipowanie wojsk fortecznych analogiczne do wyekwipowania wojsk polowych odpowiednich rodzajów broni.

Umundurowanie: mundur szaro-zielony, numery i znaki na epoletach polowych dla art. fortecznej pomarańczowe, dla wojsk technicznych—brązowe.

6. Tabor y.

Oprócz taborów oddziałów wojsk istnieją specjalne wojska taborowe (tabor armji).

Z istniejących na stopie pokojowej kadr tworzy się 24 baonów taboru (z tych 2 dla Kaukazu i 2 dla Azji). Każdy baon dzieli się na 5 „transportów armji,” a te znów na 2 pociągi po 4 oddziały. Transporty mają za zadanie przede wszystkim dostarczać prowiant z tyłowych magazynów do korpusów, są jednak także używane do przewożenia materiałów sanitarnych, rannych i chorych. Transportami armji kierują komendy armji. Jeżeli ilość transportów (120) nie wystarcza do użytku, przewidzianem jest uzupełnienie ich za pomocą „nieregularnych” transportów, których 5 znów tworzy jeden baon taboru.

Stan transportu armji: 3 oficerów, około 200 ludzi i 400 koni, 180 2-konnych wozów lub 280 juków.

Uzbrojenie: tylko podoficerowie mają rewolwery, szeregowcy nieuzbrojeni. W nieregularnych transportach mogą powozić cywilni.

Umundurowanie: mundur polowy. Na epoletach numer baonu i litery koloru białego (w czasie pokoju jasno-niebieski).

7. Formacje uzupełniające.

Przeznaczone są one do uzupełniania strat w armji, oraz przygotowane, formowane, kompletowane i wysyłane na plac boju w razie potrzeby.

Siła ich jest tak obliczona, że na każdy 4-o baonowy pułk piechoty (strzelców) wypada jeden baon uzupełniający, na każdy pułk kawalerji 1 szwadron uzupełniający i na każdą art. brygadę (samodzielny art. dyon) 1 bateria uzupełniająca.

W czasie pokoju baony uzupeł. piechoty nie istnieją, dopiero kompletowane są przy mobilizacji, po większej części przy swoich oddziałach. Mają skład swój stały, rodzaj kadr, służących do wyćwiczenia przypływającego materiału ludzkiego, który w miarę potrzeby jest wysyłany na plac boju w postaci kompanji marszowych.

Dla saperów są sformowane 4 baony uzupełniające (po 4 kompanje saperów, 1 telegraf. i 1 minerskiej). Kozacy posiadają

formacje uzupełniające w ilości około 50 sotni, kilku baterji i pociągów artyleryjskich.

8. Straż pograniczna.

Istnieje tylko w czasie pokoju dla przestrzegania cel i zamknięcia granicy państwa. Jest ona zorganizowana wojskowo i stanowi składową część armji. W czasie wojny używana jest wyłącznie do celów wojskowych.

W Europie, Kaukazie i Azji środkowej znajdują się 23 brygady straży pogranicznej (piechota i kawalerja); baon—4 komp., pułk kawal.—4 sotnie. Przewidziane jest łączenie tych oddziałów w wyższe jednostki—dywizje graniczne, odpowiadające pokojowemu okręgowi granicznemu (4—6 brygad).

W Azji wsch. istnieje zaamurska straż pograniczna dla ochrony mandżurskiej drogi żelaznej, złożona z 3 rodzajów broni i dołączonych wojsk technicznych (6 pułków piechoty, 6 pułków kawalerji, 4 konne górskie baterje, 1 komp. saperów i 4 baony wojsk kolejowych).

Stan bojowy europejskiej straży pogranicznej: baon 400—600 karabinów, pułk kawalerji około 600 szabel.

Uzbrojenie—jak piechota i kawalerja regularna. Dodane są plutony kar. maszyn.

Umundurowanie—mundur polowy, na epoletach numer brygady.

9. Formacje pomocnicze.

Żandarmerja polowa w celach policyjnych (1 szwadron gwardji i 6 szwadr. żandarmerji polowej linjowej) i *korpus strzelców polowych* do służby kurjerów, którego liczebność określa się w miarę potrzeby. Obie formacje są przydzielane do komendy armji i do głównej komendy armji.

III. MOBILIZACJA.

Prace przygotowawcze.

Przygotowaniem do mobilizacji zajmuje się ministerjum wojny, które już zawczasu oddaje większą część swych prac w ręce sztabu generalnego. Z ministerjum wypływa podział uzupełnień szeregowców i koni, dane co do formowania nowych oddziałów i przygotowanie materiału. Zarządy okręgów wojennych mają pracę nad przygotowawczemi robotami podległych im władz, same zaś prócz wielu innych czynności specjalnie troszczą się

o unormowanie spraw kolejowych, o transport wojsk i powołanie żołnierzy z rezerwy.

Kierownikami prac mobilizacyjnych są komendanci obwodów wojennych—czynnością ich nader ważną jest przeprowadzenie mobilizacji ogólnej lub częściowej. Ich plany mobilizacyjne obejmują prace od chwili początkowych przygotowań do stworzenia kompletnych oddziałów.

Przeprowadzenie mobilizacji.

Rozkaz mobilizacji, w którym jest oznaczony jej termin, przesyłany jest telegraficznie. Przy *ogólnej mobilizacji* jednocześnie pojawiają się publiczne ogłoszenia powołania rezerwistów w gminach. W nich oznaczony jest dzień, godzina i punkt zborny.

Przy *częściowej mobilizacji* powołani otrzymują wezwanie osobiście lub przez specjalne ogłoszenia. Wyruszenie na punkt zborny w każdym razie musi nastąpić nie później niż we 24 godzin po ogłoszeniu.

Na punktach zbornych powołani są badani przez lekarzy, gromadzeni w transporty i organizowani w oddziały.

Z powodu wielkich obszarów państwa dla szybkiego przeprowadzenia mobilizacji, nie przestrzega się procentowego stosunku narodowości w oddziałach, lecz po prostu rezerwistami najbliższych jednostek terytorjalnych kompletuje się od razu oddziały do pełnej stopy bojowej.

W obszarach pogranicznych w celu przyspieszenia mobilizacji powołuje się rezerwistów wprost do oddziałów, pomijając punkty zborne.

Konie mobilizuje się przez rekwizycję. Na zasadzie rozporządzeń, wydanych w czasie pokoju, zapotrzebowanie koni jest dzielone na gubernie i powiaty i wprost na oddziały wojsk. Po ogłoszeniu mobilizacji konie są przyprowadzane na punkty zborne, klasyfikowane i oddawane wojskowym komendom rekwizycyjnym.

Istnieją także specjalne przepisy w celu przyspieszenia mobilizacji koni (ściśła ewidencją koni zdatnych dla wojska już za czasów pokoju i przesyłanie ich wprost do oddziałów).

Wyekwipowanie i umundurowanie dla wojsk 1-ej linii musi być całkowicie przygotowane w czasie pokoju i złożone w specjalnych magazynach; dla wojsk 2-iej i 3-ej linii tylko częściowo. Wozy dla taborów dywizji i korpusów powinny być przygotowane w czasie pokoju. Dla taborów armji, tylko część wozów jest przygotowana; resztę uzupełnia się z pomocą wozów ludności.

Szczególłą wagę ma gotowość wojsk tak na zach. granicy, jak i na wsch. (amurski okręg wojenny). Na granicy europej-

skiej winny być stosowane wyżej wspomniane przepisy, co do uzupełnienia ludzi i koni.

Dywizje piechoty na granicy europejskiej muszą być gotowe do marszu w ciągu 8 dni. O wiele wcześniej powinna być gotową kawalerja w okręgach pogranicznych.

ZADANIA TAKTYCZNE

DLA

PLUTONU, KOMPANJI I BATALJONU

przez podpułk. FR. IMMANUELA

z niem. tł. IG. WIS.

ZADANIA.

A. PLUTON.

7. (*Atak*). Zagięty z obu stron bataljon, został wprowadzony do ataku, ze wzgórza 270,8 (1000 m. na południo zachód od Mécleuves) w kierunku Pontoy. Atak rozwinął się tak dalece, że przednia linja tyraljerska bataljonu, leży w rowie wysadzonym drzewami, który ciągnie się na północ od Pontoy, do gościńca koło Petite Grève. Pluton D leży w ukryciu, jako zasilek środkowej kompanji, za grzbietem wzgórza. W chwili gdy został zastrąbiony sygnał: „Bagnet na broń!” spostrzega komendant plutonu, że przeciwnik, z okolic Pontoy, zerwał się do kontrataku. Gęste linje tyraljerskie, a blisko za nimi zwarte oddziały; przy $\Delta 5$ (tuż na północ od Pontoy) występuje większa ilość karabinów maszynowych; przy winnicy na wschodnim krańcu wsi, rozpoczynają działać niespodzianie dwa działa.

8. (*Atak*). W środku większego frontu atakuje od Bournquerie (300 m. na północny zachód od Laquenexy) w kierunku wzgórza 268 bataljon. Pluton N znajdował się w czasie ataku koło wzgórza 259,8 (na południo-zachód od Laquenexy) jako osłona artylerji; uznany jednak przez komendanta artylerji za zbyt ciężki, został zwolniony i przemaszerował przez Bournquerie na wzgórze 268. Gdy pluton osiągnął drugiego skrawku łąki,

na północny zachód od Bournaquerie, powstało następujące położenie:

1) Linja tyraljerska, od 550 do 450 m. od nieprzyjaciela, widocznie nie posuwa się naprzód.

2) Z linii tyraljerskiej podają ruchami „Przybywać prędko“.

3) W grupie drzew w pobliżu na wschód od łączki leży kompanja karabinów maszynowych, nie mogąca się wskutek strat i wyczerpania posuwać naprzód. Zaprzęgów niema na miejscu, lub wskutek silnego ognia nieprzyjacielskiego nie do użycia.

9. (*Atak*). Bataljon zagięty z obu stron atakuje z Pontoy wzgórze Au Télégraphe. Pluton II, który był dotychczas, gdzieindziej zajęty, spieszy po ukończeniu swego specjalnego zadania na pole walki, gdy doszedł do kościoła w Pontoy, plutonowy znajduje następujące położenie.

1) Bataljon wyprowadził wszystkie siły w bój i leży na pół drogi między Pontoy i Au Télégraphe, w bardzo silnej walce ogniowej z wrogiem.

2) Z linii tyraljerskiej znaki: . — — — — ... — . (Reg. służ. pol. r. 1913. Dodatek № 1. str. 10. Oznacza ambr. = amunicji brak).

3) Cztery wózki amunicyjne (ponownie napełnione) stoją przy kościele w Pontoy. Podoficer amunicyjny melduje, że cała przestrzeń na południe od wsi leży w skutecznym nieprzyjacielskim ogniu karabinowym i karabinów masz., i że podwiezienie wózków amunic. wydaje się niemożliwem.

10. (*Atak*). Oddział wojska z wszystkich rodzajów broni, (3, 1, 1) posuwa się z Fleury przez Chesny-Frontigny na Laquenexy. Bataljon straży przedniej rozwinął się po obu stronach Chesny w celu zdobycia obsadzonego przez nieprzyjaciela wzgórza 218.1 (między Frontigny i Jury). Siła główna skręca w lesie na lewo. Bateria ma zająć tam, gdzie droga Fleury - Chesny wychodzi z lasu. Dla osłony baterji zostaje chwilowo pozostawiony końcowy pluton bataljonu. Nim jeszcze bateria zajęła, pluton zostaje ostrzelany z małego wzgórza, około 200 m. na zachód od Pot de Vin, początkowo bezskutecznie ogniem karabinowym, później nieco skuteczniej, jak się zdaje z dwóch karabinów maszynowych.

11. (*Atak*). Niebieskie wojska z wszystkich 3 rodzajów broni złożone przepawiły się na wysokości Awigy z zachodniego na wschodni brzeg Scilly i rozwinęły się do ataku na nieprzyjaciela, który obsadził wzgórze 245, 1200 m. na południo - zachód od Cherisey. 1 pluton III/67 był pozostawiony na południe od

Bois Lamencé, z zadaniem pomagania 34 pułkowi arty. (6 bater. i 2 lekkie kolumny amunicyjne) przy przejściu przez silnie uszkodzony most. Po wykonaniu tego polecenia, spostrzega komendant plutonu, że 6 baterji, zajęły teren od gościńca Ponilly-Verny, aż do wzgórza 300 m. na południo - zachód od 237,1 i wdały się w ożywioną walkę ogniową. Komendant plutonu przypuszcza, że III/67 znajduje się obecnie w Verny.

16. (Obrona; ćwiczenie nocne). Odcinek Scilly na linii Pouilly-Bois Lamencé, który także dla piechoty jest do przekroczenia tylko przez mosty i brody, ma być utrzymany przez 8 p. p. nie zagięty z prawej strony, zagięty z lewej. Na krótko przed nadejściem ciemności 12/8, która obsadziła Bois Lamencé, wysłał pluton B z poleceniem: „Most na wschodniej odnodze Scilly, na zachód od Bois Lamencé zniszczyć, kładkę na zachodniej odnodze (700 m. na południo- zachód od tego mostu) znieść. Pilnować Scilly przy obu wymienionych miejscach mostowych“.

19. (Podjęcie boju). Niebieski p. p. 17 (na lewym niezajętym skrzydle większego oddziału), cofa się po nieszczęśliwym boju przez laski na zachód od Chesny do Wielkiego Lasu koło Champel. Nieprzyjaciel ściga w pewnej odległości, początkowo tylko przy pomocy piechoty. Na zewnątrz lewego (południowego) skrzydła cofnął się podpor. A. z jednym plutonem piechoty, 2 uprzedzonymi karabinami maszynowymi oraz 10 ułanami do Mecleuves, gdzie uporządkował swoich żołnierzy. Ze wzgórza widzi on:

1) Przy Pot de Vin około plutonu nieprzyjacielskiej kawalerji.

2) Własna piechota silnie ostrzeliwana cofa się w linię tyralierskiej z N. P. 214,6 w kierunku na Frontigni - Alter Khf. Wielu maruderów jeszcze przy Champ Boeuf B.

3) Nieprzyjacielska piechota przygotowuje się na skarpie gościńca z obu stron N. P. 214,6.

27. (Służba polowa). Podpor. A. mający pod swoją komendą pluton piechoty i 6 rowerzystów otrzymał rozkaz konwojowania z Verny przez Hospitalwald do Crépy gościńcem kolumny prowiantowej, złożonej z 20 wozów, napełnionych żywnością.

Kraj nieprzyjacielski. Ludność skłonna do oporu. Małe nieprzyjacielskie oddziały partyzanckie ukazały się w ostatnich dniach w południowych okolicach Metz. Siła plutonu 8 podof. 65 żoł. Wozy (4-konne) są powożone przez tubylców.

B. KOMPANJA.

56. (*Obejście*). Z zachodniego kierunku posuwający się atak piechoty (z linii Orny-Chesny, w kierunku linii zachodniego krańca, Bois Cama—Frontigny) dotarł na ogół do gościńca Petite Gréve—Algier. Z prawoskrzydłowego bataljonu, została wysunięta kompanja B. Schodząc do Basse Gréve, otrzymała ona rozkaz poprzeć atak, przez obejście nieprzyjacielskiego południowego skrzydła. Gdy wyruszyła—melduje na wschodni kraniec Pontoy wysunięty patrol ułanów, że około pluton rozwiniętej nieprzyjacielskiej piechoty, posuwa się od Haut-de Bois w kierunku Pontoy; obecnie jeszcze jakieś 1000 m. od miejscowości tej jest oddalony.

57. (*Na skrzydle ataku*). Na lewem niezagiętym skrzydle większej linii bojowej, posuwa się III/8 przez Jury w ataku na leżącą naprzeciw tej miejscowości część Wielkiego Lasu pod Champel. 9/8 po wypełnieniu specjalnego polecenia, dodatkowo dochodzi na pole bitwy i dociera na Wald von Crepy, koło Jury Petit na bok i z tyłu linii bojowej III/8. Tutaj otrzymuje komendant kompanji następujący rozkaz bataljonowy: „Bataljon nie idzie naprzód na wschodnim krańcu Jury. 9/8 uda się na lewe skrzydło i przyniesie z sobą amunicję, (wózki amunicyjne przy Jury le Petit)“. Równocześnie spostrzega komendant 9/8, że w rogu Wielkiego Lasu pod Champel, tam gdzie gościniec Jury—Ars—Laquenexy do tego lasu dochodzi, 2 lub 3 nieprzyjacielskie karabiny maszynowe otwierają ogień w kierunku Jury.

59. Wśrodku większego frontu atakującego, który z obu stron wsi Pontoy, posunął się przeciw wzgórzom, na południe od Bois Cama, znajduje się I/130. Szturm został przeprowadzony. I/130 zdobył wierzchołek 296,9. 4/130 wtargnęła jako ostatnia fala na pozycje nieprzyjacielskie, podczas gdy, 1,2,3/130, posuwają się w pościgu, prosto na północ przez las, a sąsiedni bataljon posuwa się na prawo z obu stron gościńca do Sorbey, 4/130 ma wypełnić lukę między temi obu bataljonami i, przez mały wierzchołek, na północny wschód od drugiego „a“ napisu Cama, atakować.

Jak posunie się 4/130?

Gdy 4/130 osiągnęła ten szczyłek, nastąpił kontr-atak nieprzyjaciela. Po odparciu tegoż, zostaje przeprowadzony pościg przez laski idące w kierunku Sorbey; z obu stron wymienionej inne kompanje, aż do wierzchołka 500 m. na południo-zachód od Sorbey.

61. (*Atak na umocnione pozycje*). Umocniona pozycja przeciwnika została rozpoznana na wzgórzach 249,8 (tuż na zachód od Orny)—237,1 (na północny zachód od Verny). Prawa (wschodnia) grupa artylerji atakującego wojska stoi ukryta tuż na południe pod wzgórzem 238,6 na północo-zachód od Liehon. Ogień ma być rozpoczęty na 2 godziny przed nadejściem ciemności. Prawoskrzydłowy pułk piechoty atakującej stoi gotowy po obu stronach Liehon i chce z nadejściem nocy podsunąć się na przygotowaną pozycję pogotowiową, która leży ostro na południe od wzgórza, przez które przechodzi gościniec Pluche-Cherisey (mniej więcej na pół drogi między wymienionymi miejscowościami).

Na prawem, niezagiętem skrzydle pułku, otrzymuje kompanja C. rozkaz objęcia osłony artylerji i prawego skrzydła. Początek poruszenia z Liehon na pół godziny przed rozpoczęciem ognia artyleryjskiego. Przydzielony do kompanji patrol ułański (1 podof. 4 jeźdźców) melduje, że w pobliżu na zachód od Pontoy stoi około $\frac{1}{2}$ nieprzyjacielskiego szwadrona.

62. (*Atak na umocnioną pozycję, ćwiczenia nocne*). Pułk piechoty № 4 stanął z nadejściem ciemności w pogotowiu z obu stron Chesny, zaginając się z obu stron do oddziałów sąsiednich, dla wspólnego ataku na umocnioną pozycję, która leży mniej więcej na linii wzgórza 271,5 — zachodni kraj Wielkiego lasu pod Champol.

11/4 otrzymuje następujący rozkaz:

Wzięcie wzgórza 218,1 (na północozachód od Frontigny), która jak się zdaje jest obsadzona przez nieprzyjaciela, jako wysunięta pozycja. Z tamtąd marsz aż do odcinka kolei. Wywiad w kierunku na południowozachód wyskakującego rogu Wielkiego lasu pod Champol.

Obecne stanowisko 11/4 300 m. na poł. od Chesny. Inne kompanie z podobnym zadaniem są skierowane w kierunku Frontigny i Inry.

64. (*Obrona*). Na bardzo szerokim froncie 313— Au Telegraphe — 313, broni się 1 pułk piechoty z obu stron niezagięty, przeciw przeważającemu nieprzyjacielowi, który atakuje od Pontoy.

12/1 po wykonaniu specjalnego zadania przybyła ze wschodniego kierunku i doszła do St. Br. (kamieniołomy 750 m. na wschód od Klementinenhof).

Tutaj dopadł ją adjutant prawoskrzydłowego baonu III/1 z następującym poleceniem od komendanta baonu:

1) Oczyszczyć las Haut des Bois z nieprzyjacielskich patroli wywiadowczych, które są uciążliwe dla prawego skrzydła pułku.

2) Tutaj zabezpieczyć prawe skrzydło pułku.

3) Dostarczyć amunicji z kompanijnych wózków amunicyjnych III/1, których zaprzęgi są niezdolne do służby; wozy znajdując się przy Klementinenhof.

67. (Obrona). Po niekorzystnym boju pod Mécleures kolumna z wszystkich rodzajów broni jest w odwrocie przez Scille na zachód od Fleury. Bataljon straży tylnej wycofał się w Hospitalwald z walki z następującym nieprzyjacielem i po przeprawieniu się koło Moulin de Fleury, na południe od Fleury, będzie ustępować dalej.

Dla podtrzymania tego baonu pozostawiła siła główne koło Fleury:

1) Jedną baterję na wzgórzu 203,8 na południo - zachód od Fleury.

2) Kompanię B. z 2 karabinami maszynowymi w samej Fleury.

Aż do przejścia tych wojsk są mosty koło Moulin de Fleury przez $\frac{1}{2}$ plutona pionierów zachowane, a po dokonanym przejściu będą wysadzone.

Postępowanie Kompanii B.?

C. BATALJON.

102. (Atak) W środku dywizji piechoty działający 4 pułk piechoty, rozwinął się dn. 25/IV o godz. 7 rano, wewnątrz Wielkiego Lasu pod Champel z frontem na zachód w następujący sposób: I baon przy liczbie 27. II przy liczbach 28, 29 i III baon z kompanją karabinów maszynowych za tą linią, na wschodnim skraju wymienionego lasu. Naprzeciwko p. p. 4, obsadził nieprzyjacieli miejscowość Jury słabą piechotą, podczas gdy jego główna pozycja wydaje się leżeć na wzgórzach między F. Moulin i Chesny. Nieprzyjacielski ogień artylerji z ukrytej pozycji na zachód od lasu pod Crepy, przeciw własnej artylerji przy Ars—Laquenexy.

I/4 został przydzielony pas bojowy, ograniczony na prawo linią wyjścia lasu na zachód od liczby 27 przez słowo: „Sold. Gr.“ do mostu na północ od F. Moulin, a mający 350 m. szerokości na lewo.

Jakie zarządzenia wyda komendant baonu I/4 dla wywiadu, rozwinięcia i t. d.?

103. (Atak). Dnia 10. V. przed południem, stoi na prawem skrzydle większego oddziału niebieska brygada piechoty w walce zaczepnej, z frontem na wschód, mając swoje prawe skrzydło tuż na wschód od Pouilly, przeciwko nieprzyjacielowi, który ob-

sadził laski na południe od wzgórza 217,9, Haut Guenot, wzgórza 194,7. Za prawem skrzydłem 68 brygady piechoty, znajduje się III/67 z kompanią karabinów maszynowych 67 i 1/4 szwadronu 13 p. dragonów w marszu na pole walki. Gdy szpica piesza tego bataljonu osiągnęła most na gościńcu na południe od Moulin de Fleury, komendant baonu posiada następujące wiadomości:

1) Rozkaz brygady: „Bataljon zaatakuję oskrzydłająco, nieprzyjacielskie, południowe skrzydło“

2) Meldunek przez Fleury na wschód patrolującej kawalerji: „Zachodni skraj lasu Hospitalwaldu, na wschód od Fleury jest silnie obsadzony przez nieprzyjaciela“ Postanowienia i zarządzenia komendanta III/67?

107. (Obrona). Na południowym froncie twierdzy Metz, której forty leżą mniej więcej na linii Pouilly—wzgórze 218,1 — na północny zachód od Frontigny, ma być przeprowadzone wycięcie lasków w celu uzyskania pola obstrzału. Dnia 20. I. o świcie, są dla osłony tej pracy wysunięte różne oddziały, między innymi: I/8 rezerw. p. p. z kompanią karabinów maszynowych, 1/4 szwadrona, 2 działa, 1/3 komp. saperów pod komendą majora A. Oddział ten ma o godzinie 6 rano wyruszyć z Chesny, aby osłonić ostatnie wycięcie lasków Bois des Veaux i Bois de Sembrone, które jest uskuteczniane przy pomocy robotników cywilnych i ma być do wieczora tegoż dnia ukończone.

Na zachód od oddziału A. stoją 2 kompanie innego bataljonu z takimiż samem zadaniem do przeprowadzenia, w Verny i jedna w Orny, te oddziały mają polecone, poddać się w razie potrzeby pod komendę majora A. Minionej nocy było Lichon obsadzone przez silną nieprzyjacielską kawalerję, która wystawiła ubezpieczenie w kierunku Pluche, Cherisey i Verny.

Zarządzenia majora A.

113. (Przerwanie boju). Czerwona 34 Dywizja piechoty stojąc na linii Mecloures - Sovley daremnie usiłowała dnia 11/V do południa wyprzeć nieprzyjaciela ze wzgórz przy Bois Cama.

Otoczona na swoim lewym (zachodnim) skrzydle, musiała zdecydować się przerwać bój i cofnąć się na nową pozycję na północ od toru kolejowego, (Południowy kraniec Wielkiego lasu pod Szampel - Laquenexy) gdzie aż do nadejścia posiłków, które były oczekiwane wieczorem, miała się trzymać i spodziewała się wtedy na nowo przejść do ataku.

Jako pierwsza pomoc, nadszedł mieszany oddział B. I/145, komp. karab. maszyn. 145, 1/4 szwadrona, 1 batareja. Szpica tego oddziału, idąc z Grigy, osiągnęła dwór Algier w chwili, gdy prawe skrzydło piechoty 34 dyw., znajdowało się mniej więcej w środ-

ku między Mecleures i Froutiny, podczas gdy nieprzyjacielscy strzelcy i karabiny maszynowe wchodziły na wzgórze 231 na północ od Mecleures.

Jak zamysła komendant oddziału B. zaatakować? Jakże wyda do tego dyspozycje?

ROZWIĄZANIA.

A. PLUTON.

7. Jest do rozstrzygnięcia, czy komendant plutonu ma pozostać na grzbiecie wzgórza i otworzyć ogień przeciw nieprzyjacielskim karabinom maszynowym i artylerji, czy też wykonać rozkaz i pospieszyć z pomocą swej kompanji.

Ponieważ rozstrzygnięcie leży w linii tyraljerskiej i jest nagłe, komendant plutonu uznaje je za ważniejsze i rozwija pluton pod osłoną wzgórza, a następnie prowadzi biegiem ze zbocza aż do tyraljerki; zamierza on przebyć tę przestrzeń, jednym, długim skokiem.

8. Jakkolwiek ważnem jest przyjście linii tyraljerskiej z pomocą, nie mniej należy wziąć pod uwagę, że karabiny maszynowe muszą być podsunięte do linii tyraljerskiej, gdyż z miejsca, w którym leżą, nie mogą strzelać. Komendant plutonu dochodzi do przekonania, że do podsunięcia karabinów maszynowych na linję, wystarczy pół plutonu. Rozkazuje więc:

„Prawy półpluton pod komendą sierżanta A. do karabinów maszynowych; lewy półpluton za mną do linii tyraljerskiej.“

Dotarcie lewego półplutonu do linii tyraljerskiej nastąpi skokami, naturalnie w tyraljerce, półpluton sierżanta A. podda się pod komendę komendanta karabinów maszynowych.

9. Komendant Plutonu musi za wszelką cenę starać się dostarczyć baonowi amunicji. Rachuje on, że w wózkach amunicyjnych znajduje się 60,000 ładunków. Ponieważ pluton jego liczy 60 ludzi, więc wypada po 1000 ładunków na człowieka. Ze zaś ludzie takiego ciężaru nie unieśliby postanawia wypróżnić tylko 2 wózki amunicyjne. Wychodząc z założenia, że pośpiech jest konieczny, zarządza, że każda sekcja, gdy tylko otrzyma ładunki, ma natychmiast iść na linję. Wydaje następujące dalsze dyspozycje:

1) Rynsztunek ma być złożony, karabiny na pasach zawieszane.

2) Nadzór przy rozdawaniu amunicji obejmie najstarszy podoficer w plutonie.

3) On sam idzie na kraniec wsi i kieruje jakeimi drogami i w jakim szyku mają się pojedyncze sekcje posunąć do linii tyraljerskiej. (Skokami, w luźnych liniach tyraljerskich, równomiernie na cały front bataljonu).

4) Znakami daje znać: „amunicja idzie“.

10. Ponieważ ogień nieprzyjacielskich karabinów maszynowych, na własną zajeżdżającą artylerję musiałby być bardzo skuteczny, postanawia komendant plutonu spędzić je. Odległość jednak (1350 m.) wydaje mu się za wielką dla przeprowadzenia walki ogniowej z karabinami maszynowymi, dla tego rozwija on swój pluton i podprowadza w skokach, stosownie do terenu kilkoma częściami, aż do miejsca, skąd może być przypuszczalnie rozpoczęty skuteczny ogień. Spodziewa on się znaleźć pozycje, które dadzą, plutonowi ukrycie, przeciw ogniewi karabinów maszynowych. Nawet gdyby ogień plutonu nie przyniósł rezultatów, to komendant plutonu spodziewa się osiągnąć korzyść już przez to, gdy mu się uda odciągnąć ogień karabinów maszynowych, od zajeżdżającej artylerji na swój pluton.

11. Chodzi oto, aby pluton możliwie jak najprędzej dołączył do swojej kompanii. Najbliższa droga do Verny prowadzi przez pozycję własnej artylerji, podczas gdy obejście na skrzydle artylerji połączone jest z kołowaniem i stratą czasu. Pomimo to postanawia komendant plutonu nie przechodzić przez pozycję artylerji, aby nie przeszkadzać jej w strzelaniu, a swojemu plutonowi oszczędzić strat. Droga obchodząca na zachód od artylerji prowadzi w terenie odsłoniętym, droga zaś na wschód od niej do Verny prowadząca ma więcej widoków skrytego doprowadzenia; jest ona wgłębiona i daje przez domy w Verny pewną osłonę, dlatego marsz zwartego plutonu z Bois Lamencé, w ogólności krokiem, w miejscach odkrytych biegiem.

16. Pluton nie posiada narzędzi koniecznych dla zniszczenia obu mostów, dla tego wymówi sobie komendant plutonu, wszystkich ludzi z kompanji, którzy są zaopatrzeni w topory i kilofy—oraz topory z kompanijnego wózka amunicyjnego. Poleca on każdemu z półplutonów zniszczyć jeden most, a sam towarzyszy temu półplutonowi, który ma polecenie zburzenie kładki przez zachodnią odnogę. Jaknajcichsze przeprowadzenie marszu do miejsca pracy i unikanie jakiegokolwiek niepo-

trzebnego hałasu. Podoficerowi, który kieruje zniszczeniem mostu przez wschodnią odnogę, poleca się zdjęcie dopiero wtedy ostatnich desek, kiedy przedni półpluton wycofa się z powrotem. Gdy ten ostatni znajduje się już na wschodnim brzegu, zniszczenie mostu ma być dokończone. Pilnowanie miejsca mostowego, zarządza komendant plutonu w ten sposób, że sam z dwoma sekcjami w linii tyraljerskiej obsadza brzeg dolny, tuż na wschód od miejsca mostowego, podczas gdy reszta z bronią w kozły o 100 m. na zachód stamtąd spoczywa.

19. Komendant plutonu zamierza zająć pozycje obronną na wzgórzu 231, na północny zachód od Mecleuves i odgraniczyć własnych maruderów od nieprzyjaciela, zapewnić ponadto własnej piechocie ubezpieczony odwrot. W tym celu zarządza:

- 1) Karabiny maszynowe z ułanami, jaknajprędzej na wzgórze 231 i otwarcie z nich ognia,
- 2) Pluton A. pozostawi 2 sekcje dla osłony od nieprzyjacielskiej kawalerji, przy zachodnim wylocie wsi Mecleuves.
- 3) Reszta na wzgórze 231.

29. 1) Podział transportu wozów na dwie grupy po 10 wozów, do nich po 1 podof. i 10 żołnierzy dla pilnowania.

2) 4 rowerzystów jako patrol przez las do Crégy, 2 rowerzystów do rozporządzenia komendanta plutonu.

3) Przed transportem: połowa reszty, ze szpicą na 400 m., za transportem: taka sama siła ze szpicą tylną.

4) Komendant plutonu z oddziałem na czele transportu.

B. KOMPANJA.

56. Wystąpienie nieprzyjacielskiego plutonu z Haut des Bois w kierunku Pontoy wskazuje na to, że prawdopodobnie większe siły nieprzyjacielskie z tamtego kierunku nadejdą. Dopóki sytuacja się nie wyjaśni, nie można przeprowadzać otrzymanego rozkazu. Dla tego komendant kompanji postanawia:

1) Czołowy pluton rozwija się na zboczu, mniej więcej 600 m. na północny zachód od Basse Gréve w kierunku na Pontoy.

2) Dwa inne plutony pozostają z tyłu w zwartej formacji, tak, aby mogły albo wzmocnić linie tyraljerską, albo zostać użytemi przeciw lewemu skrzydłu nieprzyjacielskich sił głównych.

3) Jest bardzo ważne, aby kompanja ukryła się w terenie, przeciw ogniewi nieprzyjacielskich sił głównych.

4) Raport do własnych sił głównych jest dopiero wtedy dopuszczalny, gdy sytuacja przy Pontoy będzie wyjaśniona.

57. Komendant kompanji wydaje następujące zarządzenia:

1) Ostatni półpluton złoży rynsztunek przy Jury le Petit, zabierze możliwie dużo amunicji i poniesie ją w ukryciu, po południowej stronie, wzdłuż nasypu kolejowego do Jury, do bataljonu. Czynność tę będzie powtarzał dopóki wózki amunicyjne nie zostaną wypróznione.

2) Dwoma i pół plutonami zaatakuje kompanja nieprzyjacielskie karabiny maszynowe.

3) Tutaj zostanie naprzód osiągnięty przez te ostatnie, pod osłoną możliwie jaknajprędzej południowy róg lasu przy "Sold. Gr.", a następnie podejść tak, aby można było otworzyć ogień przeciw karabinom maszynowym.

4) Po otwarciu ognia, zostanie przeprowadzony atak, 2 plutony zlurowane; 1 półpluton za lewem skrzydłem jako zasiłek, zależnie od terenu i działania ognia nieprzyjacielskiego w formacji zwartej lub zlurowanej.

59. 4/130 rozwija jeden pluton z normalnym odstępem i puszcza pozostałe plutony w kolumnie sekcjami, po jednym za każdym skrzydłem. Chodzi o utrzymanie w lesie sił w skupieniu. Podchodzenie kompanji odbywa się jak dotąd, z tą tyłką różnicą, że oba pozostałe do rozporządzenia plutony, poruszają się drogą wzdłuż południowego krańca zarośli, wchodząc nieco w te ostatnie o ile gęstość lasu pozwoli. Na szczycie 500, na południowy zachód od Sorbey, zostaje cała kompanja wprowadzona do ognia ścigającego, dopóki nieprzyjaciel nie zniknie w Sorbey. Wtedy postępuje kompanja do Sorbey. O ile wylot wsi z tej strony nie jest już obsadzony, puszcza komendant kompanji 1 pluton w linii tyraljerskiej 2 plutony jako zasiłek. Natomiast o ile nieprzyjaciel trzyma się jeszcze na krańcu Sorbey, to nie pozostaje nic innego, jak zaatakować go planowo jeszcze raz.

60. 1. Kompanja wyzyska ciemność, aby możliwie najdłużej iść w formacji zwartej. Kompanja maszeruje ze szpicą 300 m. za nią przez łąki do mostu w pobliżu Algier.

2) Na wielkim gościńcu postój i stwierdzenie każdorazowo przez jedną patrol, czy i jak silnie obsadzone są przez nieprzyjaciela Frontigny wzgórze 218,1 i Algier.

3) Po uzyskaniu wyjaśnień zostaje jeden pluton rozwinięty przeciw wzgórz 218,1, podczas gdy oba pozostałe postępują tuż za nim na skrzydłach w formacji zwartej.

4) Po wzięciu wzgórza 218,1 następuje marsz na nasyp kolejowy w ten sam sposób.

5) Po obsadzeniu nasypu zostaje on przygotowany do

obrony dla wszystkich 3 plutonów oraz przedsięwzięty blizki wywiad na występ lasu przez trzy patrole.

61. Komendant kompanji wybiera jako pozycje dla kompanji, lasek na południo-zachód od Pluche. Następujące patrole zostają wysunięte:

- 1) Sekcja na wielki gościniec, około 800 m. na południe od Petite Greve, aby obserwować łakę położoną na wschód stamtąd.
- 2) 1 sekcja do Petite Greve.
- 3) Patrol ułański zostaje wysłany na wzgórze 251,3.

64. Komendant kompanji zamierza posłać do Klementinenhof półpluton, który ma, znajdujące się tam trzy wózki amunicyjne, możliwie jaknajbliżej wzgórza 313 podprowadzić, następnie wypróżnić i amunicję dowieźć do linii bojowej bataljonu. Z resztą kompanji chce on szerokim frontem ($1\frac{1}{2}$ plutonu zluzowane, 1 pluton w formacji zwartej) przejść przez lasek Haut des Bois i oczyścić go z patroli nieprzyjacielskich. Tutaj zatrzyma kompanję przy wyjściu drogi do Pontoy z lasu i roześle po jednym patrolu na północno zachodni róg i północny szpic lasu.

67. Kompania obsadza wschodni kraj winnicy koło Fleury z frontem przeciw Hospitalwald. Komendant kompanii rozwija początkowo jeden pluton i umieszcza oba karabiny maszynowe, 2 plutony pozostają wewnątrz winnicy na wschodnim krańcu Fleury w formacji zwartej.

Czy zadanie zostanie wypełnione przez przejście do ataku, czy też przez ścisłą obronę pozostaje do rozstrzygnięcia.

C. BATALJON.

102. Komendant bataljonu wyjeżdża z komendantami kompanji na skraj lasu i podciąga tam bataljon w kolumnie, sekcjami. Na skraju lasu wydaje następujący rozkaz:

- 1) Jury słabo obsadzone przez nieprzyjaciela. Nieprzyjacielskie siły główne prawdopodobnie między F. Moulin—Chesny.
- 2) Bataljon atakuje.
- 3) $\frac{1}{4}$ na prawem skrzydle posuwa się atak na północ od Jury z dyрекcją środka na Jury le Petit.
- 4) Bataljon wysunie się z lasu.
- 5) 1 kompanja w pierwszej linii na prawo; na lewo od niej 2 kompanja. Prawe skrzydło tej ostatniej na Jury le Petit. Kompanje rozwiną się na szerokości 150 m. każda.
- 6) 3 i 4 kompanja postępują za prawem skrzydłem do mojej dyspozycji.

7) Rozdanie amunicji w lesie.

8) Aż do ukończenia, patrole dla blizkiego wywiadu od komp. 1 i 2. Ponadto jeden patrol bojowy na prawem skrzydle 1 kompanji w zalesieniach na południe od Mercy.

9) Ja pozostaje przy 4-tej kompanji.

103. Komendant bataljonu posyła 1/4 szwadrona na południe do okola Fleury, dla wywiadu na wschodnim skraju Hospitalwaldu. Sądzi on, że nakazane obejście południowego skrzydła nieprzyjacielskiego wtedy tylko będzie skuteczne, kiedy nieprzyjaciel meldowany na wschodnim skraju Hospitalwaldu zostanie albo spędzony, albo okaże się bardzo znacznie słabszym. Niezależnie od tego, czy bataljon przeprowadzi nakazane obejście, czy też zwróci się przeciw Hospitalwaldowi, koniecznem jest zajęcie wzgórza 218. 350 metrów na północny wschód od Fleury. Bataljon może maszerować najprzód do tego wzgórza w dotychczasowej formacji, zakryty przez Fleury. Dla tego nie należy wydawać dalszych zarządzeń. Zostaje przeprowadzony marsz na Fleury. Komendant bataljonu z trzema konnemi ordynansami, jedzie skokami naprzód, tak daleko jak mu na to pozwoli ogień nieprzyjacielski.

107. Kolumna A. pomaszeruje z Chesny przez Hospitalwald i ustawi się w pogotowiu w następujący sposób:

1) 1 Kompanja. Wzgórze 245, 1300 m. na południo zachód od Cherisey.

2) 3 i 4 kompanja z kompanją karabinów maszynowych oraz 1/3 kompanji saperów w Cherisey.

3) 2 kompanja na wzgórzu na drodze Cherisey — Liehon, około 400 m. na południo wschód od Cherisey.

4) Artylerja w Cherisey z punktami obserwacyjnymi z pozycji w kierunku na Liehon i Pontoy.

5) Wywiad kawalerji w okolicy na południo wschód od Verny, koło Lichon i koło Pontoy.

6) Zawiadomienia o poczynionych przygotowaniach zapobiegawczych do Verney i Orny, z rozkazem trzymania się w tych miejscowościach i zameldowania do Cherisey o swoim rozstawieniu.

113. Komendant decyduje się na atak, aby siłom głównym możliwie ułatwić odbicie się od nieprzyjaciela. Postanawia on tak poprowadzić atak, aby uderzyć na lewe skrzydło nieprzyjaciela i zarządza:

1) Bateria jak najprędzej na wzgórze 218,1.

- 2) Bataljon z kompanią karab. maszyn. maszeruje dalej gościńcem z Algier do La Horgne au Cheval Rouge.
- 3) Pluton kawalerji wywiad. na gościńcu w kierunku Pot de Vin.

H. S C H M I D.

Zasady organizacji armji współczesnej.

Z wyd. 1915.

• (Ciąg dalszy).

UZBROJENIE.

Uzbrojenie piechoty.

Główną bronią piechoty jest *karabin*. Obecnie piechota wszystkich armji posiada karabiny repetjerowe.

W ścisłym związku z wyborem typu karabinu jest zaopatrzenie piechoty w amunicję. Będzie to bliżej omówione w rozdziale o amunicji.

Tu należy zauważyć:

Wprowadzenie szybkostrzelnych karabinów repetjerowych każe zaopatrzyć żołnierza w możliwie największą ilość amunicji, ażeby podczas walki miał zawsze dostateczny zapas; przy równem wyćwiczeniu w strzelaniu ten, kto ma do dyspozycji więcej naboju, ma więcej strzałów celnych.

Ilość naboju, którą się wydziela każdemu żołnierzowi, jest ograniczona zdolnością ich noszenia. Biorąc przytem pod uwagę wyekwipowanie konieczne dla każdego piechura, zbywa na amunicję waga zaledwie 4—5 kg., które winny obejmować możliwie najwięcej naboju.

Ponieważ naboje małego kalibru są lżejsze, niż wielkiego, dążono zatem głównie do tego, aby zmniejszyć kaliber karabinu. Od 13 mm. powoli doszło do 11 mm. następnie do 8 mm., a w niektórych państwach aż do 6,5 mm. i poniżej.

Waga naboju wynosi przy 8 mm. 27—30 gr., a więc na 4—5 kg. przypada 130—180 naboju. Przy 6,5 mm. — 22—23 gr., więc

na 4—5 kg. przypada 175 --- 220 naboí. Przy 5 mm. na 5 kg.—około 280 naboí.

Gdy w latach 80-ych w wielu krajach unormowano karabin repetyjowy na 8 mm., fabrykacja broni nie doszła jeszcze do tego, aby można było wyrabiać mniejszy kaliber. Wobec tego przy ówczesnej gorączce ekwipowania, piechotę prawie wszędzie uzbrojono w ten kaliber. W nowszych czasach wiele państw (Włochy, Szwajcarja, Norwegja, Holandja, Rumunja) zeszyły poniżej 6,5 mm., a technika jest już dziś tak daleko, że da się osiągnąć jeszcze znacznie mniejszy kaliber. Nie doradza się jednakże wprowadzenia tego ostatniego, gdyż działanie, wymagane przeciw celom żyjącym, nie okazuje się wtedy dość niszczyielskim.

Przyczyna, dla której wiele państw pozostało przy 8 mm., leży w wielkich kosztach, które pociąga za sobą nowe uzbrojenie.

W ostatnich czasach dąży się ku temu, aby przy zachowaniu obecnych modeli karabinów podnieść balistyczne własności strzału przez zmiany konstrukcji.

Bagnet (broń boczna). Choć przed wybuchem wojny ros.-jap. w wielu państwach brano pod uwagę zniesienie bagnetu, w wojnie tej jednak przywrócono mu jego dawne znaczenie. U energicznych, zawziętych przeciwników starcie na bagnety stanowi zawsze końcową fazę walk.

Pistolet repetyjowy (Rewolwer). Dla tych osób, które nie posiadają karabinu, rewolwer służy jako broń na blizki dystans do obrony własnej (oficerowie, sierżanci).

Uzbrojenie kawalerji.

Szabla i lanca. Na koniach kawalerja walczy szablą, ewent. lancą. Pieszo bronią palną.

Podczas gdy władowanie szablą jest łatwe do wyuczenia (polega właściwie wyłącznie na silnych uderzeniach) — użycie lancy musi być wynikiem ćwiczeń, które stawiają wysokie wymagania, co do dobrego wyszkolenia żołnierzy i dobrze ujeżdżonych mocnych koni.

Lanca jest bronią, która odnosi korzyści głównie przy starciu się oddziałów kawalerji. Podczas walki ręcznej lanca jest niedogodną i zastępuje się ją przez użytek szabli. Takie są przyczyny, dla których ze względu na wprowadzony obecnie krótki czas ćwiczeń, poprzednio używana powszechnie w kawalerji lanca, nie wszędzie się utrzymuje.

Sztucery. Przyczyną wprowadzenia sztucerów było wzrastające znaczenie obecnie wyrabianych dalekonośnych karabinów.

Bezpośrednim powodem ku temu była wojna franc.-niem., w której niemiecka kawalerja, daleko wysyłana w celach wywiadowczych, często była zmuszana prowadzić walkę ogniową. Nie będąc jeszcze uzbrojoną w karabiny, pomagała sobie zdobyczniemi francuskiemi Chassépot'ami,

Pistolet repétjerowy służy do obrony tym, którzy nie są uzbrojeni w sztucery (oficerowie, podofic.).

Bagnet. Aby podnieść siłę kawalerji w walce polnej (głównie w ataku) wzięto poważnie pod uwagę w ostatnich czasach uzbrojenie jej bagnetem. Najlepiej odpowiadałby celowi przy-mocowany do karabinu składany bagnet.

Uzbrojenie szeregowców art. polowej.

Uzbrojenie szeregowców obsługi w karabiny byłoby celowym, aby uczynić artylerję samodzielniejszą przeciw atakom zbliżka i przez to się obejść bez specjalnych osłon dla artylerji. Jest to jednak niedogodnym, gdyż przeszkadza szeregowcowi w obsłudze i czyni jeszcze trudniejszym i tak skomplikowane wyćwiczenie.

Przeto przeważnie zadawalniamy się uzbrojeniem w sztucery tylko części kanonierów (w zasadzie tylko przydzielonych do wozów amunicyjnych przy kolumnach lub przy taborze), podczas gdy obsługa zaopatrzona jest albo w szable, albo w długie bagnety-noże (tasaki).

Oficerowie i podoficerowie są uzbrojeni w *repétjerowe pistolety*.

Uzbrojenie żołnierzy artylerji fortecznej i wojsk technicznych.

Uzbrojenie ich bronią krótką okazuje się celowym, gdyż przez to zwiększa się możność samodzielnego ich użycia. Dlatego też zaopatrzeni są oni w karabiny lub karabinki względnie pistolety.

U z b r o j e n i e t a b o r u .

Zaopatrzenie żołnierzy taboru karabinami lub karabinkami daje taborowi własną siłę ogniową, wydzielana więc dla ochrony taborów piechota lub kawalerja może być zmniejszona, albo też okazuje się niepotrzebną. Poza tem obsadę taboru uzbraja się w szable i pistolety.

WYEKWIPOWANIE W AMUNICJĘ.

Zasada główna: Kto posiada więcej amunicji, ma przewagę nad nieprzyjacielem, gdyż może oddać więcej strzałów i uzyskać większą ilość celnych.

Amunicja piechoty.

Wypływające z poprzedniej zasady dążenie, aby piechurowi dać jaknajwiększą ilość naboju ograniczone jest przez dopuszczalne obciążenie piechura. Interesującym jest doświadczenie, że w dużych bitwach na 1000—2000 strzałów jest tylko 1 celny.

Wózki i juki amunicyjne.

Z powodu stosunkowo małej ilości naboju, które piechur może nosić dodaje się wojskom wózki i zwierzęta juczne, z zapasami służącymi do uzupełnienia wystrzelonej amunicji. Ze względu jednak na ruchliwość wojsk, ogranicza się także ilość wózków i zwierząt jucznych, tak że do kompanji daje się nie więcej jak 1 wózek amunicyjny. Licząc 10.000 naboju na 1 wózek i stan kompanji 250 ludzi, otrzymamy około 40 naboju na jeden karabin. Jedno zwierzę juczne może nieść 2000 naboju — rozdzielwszy to na ilość ludzi, otrzymamy 8 naboju na karabin. Z tego wynika, że wojsko posiadające broń o kalibrze 8 mm., może mieć ze sobą tylko 200 naboju na karabin; z tego maximum 150 nosi żołnierz. Dalsze uzupełnienia amunicji musi się odbywać wewnątrz dywizji lub korpusów z ich kolumn amunicyjnych, przy czym pożądanym jest, żeby zapotrzebowanie na jeden dzień bitwy (około 400 naboju na żołnierza) mogło być uskutecznione z zapasów dywizji.

Amunicja kawalerji.

Ponieważ kawalerja rzadko jest w tym położeniu, żeby musiała prowadzić długo trwającą walkę ogniową, zaopatruje się ją w daleko mniejszą ilość naboju, niż piechotę. Oblicza się około 100 naboju na kawalerzystę; odpada również potrzeba prowadzenia wózków amunicyjnych ze szwadronem. Ze względu na uzupełnienie amunicji jest ważnym, aby kawalerja posiadała te same naboje, co i piechota, gdyż w tym wypadku kolumny amunicyjne piechoty mogą służyć do uzupełnienia zapasów kawalerji (ten sam kaliber).

Amunicja artylerji polowej.

Dzisiejsza technika strzelania artylerji zasadza się na zasy-pywaniu pociskami pewnych przestrzeni, a ilość strzałów jednej armaty w jeden dzień może dojść do liczby 500. Ta olbrzymia ilość amunicji musi być dowieziona częściowo przy samych działach (w przodkach), częściowo na należących do dział bate-ryjnych wózkach amunicyjnych; dalszy zapas znajduje się w ko-lumnach amunicyjnych, które jednak zwykle dopiero w ciągu walki dojeżdżają z kolumny marszowej do linii ognia. Przodki armat powinny wieźć conajmniej taką ilość amunicji, żeby działa nie stały się bezwartościowymi, gdy niema pod ręką wózków amunicyjnych.

Bateryjne wózki amunicyjne muszą znajdować się ciągle w po-bliżu armat, a więc muszą być tak samo jak one ruchome. Ze względu na ich ciężar, a także ze względów transportowych składają się one z przodków i wózków amunicyjnych; na oby-dwóch razem można wieźć około 100 naboí. Zależnie od ilości amunicji, która na przodkach w różnych państwach jest mniej-sza lub większa — do jednego działu będzie należało 1 lub kilka wózków amunicyjnych.

Kolumny amunicyjne posiadają największą część amunicji artyleryjskiej. Typ wozów amunicyjnych powinien być ten sam co i bateryjnych wózków, aby w czasie bitwy można było za-mieniać wozy i tem samem unikać przeładowywania, wymagają-cego dłuższego czasu. Kolumny amunicyjne z reguły nie idą bezpośrednio z baterją, lecz w czasie walki podciąga się je tam, gdzie bardziej amunicji potrzeba. Z tego względu jest celowa jaknajwiększa podzielność tych kolumn.

Amunicja artylerji fortecznej.

Podział i dostawa amunicji są utrudnione z powodu różnych kalibrów dział. Przy działach o dużym kalibrze używa się do dostawiania tylko kolejki względnie kolei polowych (fortecznych polowych kolejek) i taborów automobilowych. Przy artylerji oblężniczej zapas amunicji na początkowy użytek musi znajdować się przy baterji. Dostawę uskutecznia się z rezerwowych zakła-dów amunicyjnych. W fortcach już w czasie pokoju gromadzi się amunicję we właściwy sposób w pobliżu miejsc zapotrzebo-wania t. j. baterji i dział.

Amunicja wojsk technicznych.

Potrzebują one nieznacznej ilości amunicji: około 50 naboí na żołnierza. Naboje te słu¿ą przede wszystkim do zabezpieczenia wojsk technicznych i ich robót, a rzadko bardzo do celów walki.

Rezerwowe zakłady amunicyjne.

Do uzupełniania zu¿ytej przez armję amunicji sã urzãdzone stałe rezerwowe zakłady amunicyjne. Istniejące fabryki amunicji można uważać tak¿e za zakłady uzupełniające amunicję.

ZAPROWIANTOWANIE W CZASIE WOJNY.

Zaprowiantowanie armji jest jednym z najtrudniejszych do rozwiązania zadań Komendy Naczelnej.

W wojnach XVIII wieku operacje wojenne były podporządkowywane warunkom zaprowiantowania, przez co utrudniało się prowadzenie wojny. Teraz panuje zasada, że względy zaprowiantowania nie powinny ujemnie wpływać na działania operacyjne. Aby ka¿dy żołnierz mógł otrzymać napewno swoją dzienną rację, musi prowiant bezwarunkowo znajdować się przy wojsku. Ze względu na obciążenie żołnierza i ograniczoną ilość wózków prowiantowych w kolumnie, może wojsko wieźć ze sobą najwyżej dwudniową normalną rację.

Normalne po¿ywienie składa się: z mięsa, jarzyn i chleba; przygotowanie posiłków uskutecznia się w kuchniach polowych. Wielką ich zaletą, jest możność gotowania podczas marszu, tak, że wojsko przyszedłszy na spoczynek, zaraz może otrzymać po¿ywienie i wskutek tego prędko je spożyć i dłużej wypoczywać. Dzięki takim kuchniom polowym, można dawać po¿ywienie wojsku podczas przerw w walce.

Rezerwowe zaprowiantowanie przeznaczonem jest na czas braków w zaprowiantowaniu, gdy ani dostawy, ani rekwizycja sã niemożliwe.

Winno ono wystarczyć na 2 dni; nosi je sam żołnierz. Musi składać się ono z produktów bardzo trwałych i możliwie skondensowanych. Nowoczesny przemysł dał konserwy, jako najlepszy tego rodzaju środek. Uzupełniać to zaprowiantowanie można ze środków kraju lub przez dostawy.

Żywność z kraju. Stałe do tego systemu należy dążyć. Polega on na wybieraniu żywności z obszaru operacyjnego; jest to

najtańszy i najwygodniejszy sposób zaprowiantowania. Zależny on jest jednak od wydajności terenu wojny i dla dużych armji, nawet w bardzo bogatych krajach, na czas dłuższy jest niemożliwy.

Rozróżnia się:

Kupno: dostarczanie środków żywności przez mieszkańców za zapłatą.

Rekwizycja: dostarczanie środków żywności przez mieszkańców za kwitem.

Kontrybucja: dostarczanie przez gminy pieniędzy za pokwitowaniem.

Zaprowiantowanie na kwaterach: przedstawianie kosztów utrzymania żołnierza na kwaterze, przyczem dający utrzymanie otrzymuje pieniądze lub kwit.

Furażowanie. Paszę zieloną lub zboże bierze się bezpośrednio z pola za zapłatą pieniędzmi lub kwitem. Jest to niebezpiecznym, gdyż konie wojskowe nie są przyzwyczajone do paszy zielonej i dlatego należy używać tego sposobu w wyjątkowych wypadkach.

D o s t a w y.

Środki żywności są dostarczane wojsku przez ruchome zakłady prowiantowe, które uzupełniają swoje zapasy ze stałych zakładów prowiantowych, znajdujących się na terenie wojennym lub bezpośrednio z obszaru tyłowego.

Ruchome zakłady prowiantowe składają się z kolumn prowiantowych.

Podział: Na dzienne zaprowiantowanie dywizji piechoty potrzeba około 40 tonn naturaljów, do których przetransportowania potrzeba, zależnie od siły nośnej i typów, 50 do 100 wozów. Ta dzienna racja musi być przy uregulowanej dostawie codziennie dowieziona i rozdzielona. Stanowi ona podstawę organizacji zakładów prowiantowych i nazywa się dziennym pociągiem prowiantowym. Zakład prowiantowy dzieli się na większą ilość pociągów dziennych. Zakład z 4 pociągów dziennych posiada około 400 wozów, przydzielenie go do dywizji jest wskazaniem, gdyż gromadzenie zbyt ciężkiego ciała przy korpusie utrudniałoby bardzo dysponowanie nim.

Napełnianie. Napełnianie pustych pociągów dziennych uskutecznia się: przez rekwizycję, z ruchomych zakładów prowiantowych, przydzielonych do korpusu, ze stałych magazynów (magazynów marszowych, magazynów etapowych), znajdujących się w obszarze etapowym, lub w końcu przez dostarczanie zapasów koleją (koleją polową, etapowym taborem automobilowym).

Dostarczanie mięsa. Świeże mięso trzyma się bardzo krótko, dlatego nie może być dostawiane. Dostarczanie mięsa uskutecznia się przez rek wizycję, kupno. Wskutek tego wojsko powinno posiadać przyrządy rzeźnicze.

Bataljon potrzebuje dziennie około 2 — 3 wołów, pułk około 10; ilość ta może być nawet w ubogim kraju zarekwirowana, w rejonie zajmowanym przez wojsko. Jeśli jednak bydła na rzeź otrzymać nie można, to aby zaprowiantować wojsko świeżem mięsem, trzeba we własnych zakładach pędzić żywe bydło.

Pędzenie bydła na rzeź jest bardzo niewygodnym, gdyż zwierzęta mogą przebyć dziennie najwyżej 20 km. i przytem bardzo chudną.

Piekarnie polowe. Chleb nie znosi długiego transportu, przytem przez rek wizycję (kupno) otrzymać go nie można. Musi się więc wypiekać chleb we własnych zakładach t. j. piekarniach polowych, i to możliwie blisko wojsk. Wprowadzenie ruchomych piekarń polowych pozwala na zaopatrzenie żołnierza codziennie w świeży chleb. Jest bardzo dobrze, gdy również w oddziałach znajdują się ludzie, znający się na pieczeniu chleba (piekarze wojskowi), by w razie potrzeby mogli niezależnie od piekarń wypiekać chleb.

SŁUŻBA SANITARNA W CZASIE POKOJU.

Zadanie. Z jednej strony zaspokajanie potrzeb sanitarnych wojska w czasie pokoju, z drugiej zaś przygotowanie na czas wojny ważnych i różnorodnych sanitarnych urządzeń. Zadania te wymagają: przestrzegania wogóle higieny mieszkań, pożywienia i t. d., pielęgnowania i leczenia chorych, współdziałania przy kompletowaniu siły zbrojnej na wypadek wojny, dostarczania materiałów sanitarnych, kompletowania, przygotowania i wyszkolenia całego personelu sanitarnego potrzebnego na czas wojny, organizowania stałych zakładów, które mają stworzyć wszystkie potrzebne na czas wojny stałe i ruchome zakłady. Konieczne są też przygotowawcze studia, nad stosunkami sanitarnymi terenu wojennego, jak również dozór nad całą służbą w czasie wojny i pokoju.

Personel sanitarny składa się w pierwszym rzędzie z lekarzy (doktorów medycyny), dalej personelu sanitarnego pomocniczego, który jest przeznaczony do bezpośredniej pomocy lekarzom, dalej z personelu aptecznego; dalej wchodzi tu osoby cywilne do ochotniczej służby sanitarnej na czas wojny, gdyż przez to stan personelu i materiałów może być zredukowany.

Lekarze wojskowi. Zadanie: Sprawowanie służby przy oddziałach w czasie pokoju i w czasie wojny, dalej sprawowanie służby w zakładach, i w końcu kierowanie służbą sanitarną. Dla służby przy wyższych komendach, muszą oni posiadać gruntowne wykształcenie wojskowe w służbie sanitarnej pod względem operacyjnym.

Służbowe stanowisko lekarzy wojskowych musi być tego rodzaju, aby posiadali oni autorytet względem żołnierzy, a więc charakter oficera.

Stali lekarze wojskowi, kompletowanie. Wykształcenie może być skuteczniejsze albo w ogólnych wyższych zakładach naukowych, albo zakładach wojskowych. Drugi ten sposób jest bardzo kosztowny, dlatego też większość lekarzy wojskowych prawie we wszystkich państwach pochodzi z medyków cywilnych, którzy potem ochotniczo służą, jako lekarze wojskowi. Powinni oni być podczas swoich studjów wspomagani pieniężnie.

Zapotrzebowanie lekarzy w czasie pokoju. Przy wojsku na 600 żołnierzy, w zakładach sanitarnych na 50 chorych potrzebny jest najmniej 1 lekarz. Do kierownictwa przy każdej wojennej komendzie, od dywizji w górę—1 lekarz.

Dalsze kształcenie stałych lekarzy wojskowych uskutecznia się na specjalnych kursach, również mogą być lekarze kształceni na uniwersytetach, jako specjaliści. Lekarze przeznaczeni do zajęcia wysokich stanowisk podczas wojny muszą być wyszkoleni podczas pokoju w operacyjnej służbie sanitarnej.

Lekarze rezerwowi. Kompletowanie ich uskutecznia się przez powoływanie cywilnych lekarzy, obowiązanych do służby wojskowej. Na lekarzy drugiej i trzeciej linii w zupełności wystarczają lekarze cywilni.

Personel sanitarny pomocniczy musi się znajdować przy oddziałach, jak również i przy zakładach. Zasada: Personel sanitarny pomocniczy należy czerpać z samych wojsk. Pomocniczą służbę sanitarną do zakładów dają oddziały sanitarne, które wystawiają potrzebne formacje wojenne.

Personel do niższej służby lekarskiej przy wojsku jest tem potrzebniejszy, im mniej znajduje się lekarzy.

Zadanie: Odciażanie lekarzy przez samodzielne postępowanie w wypadkach, gdy lekarza niema; do tego nadają się specjalnie wykształceni frontowi podoficerowie (sanitarni podoficerowie). Bezpośrednia pomoc lekarzom, opieka nad lekarskim materiałem, pielęgnowanie chorych i transport rannych.

Personel apteczny potrzebny jest w dużych szpitalach do przygotowywania lekarstw, do wydawania i do zarządzania materiałem sanitarnym. W razie dłuższego zapotrzebowania podczas

wojny powołuje się obowiązanych do służby wojskowej, cywilnych aptekarzy.

Personel sanitarny ochotniczy niepotrzebny w czasie pokoju, oddaje natomiast poważne usługi podczas wojny.

Zakłady sanitarne.

Szpital. *Zadanie:* Pielęgnowanie i leczenie chorych, wykształcenie personelu sanitarnego i piecza nad prędkim zakładaniem polowych zakładów sanitarnych. Przygotowania do prowadzenia szpitali w czasie wojny. Każdy okręg terytorjalny powinien posiadać przynajmniej 1 duży szpital, któryby odpowiadał poprzednim warunkom.

Skład szpitali. Komenda z odpowiednim sztabem, organy pomocnicze i referenci na oddziałach np. dla chorób skórnych, dla chorób oczu i t. p.

Małe szpitale nie posiadają własnego personelu, gdyż podczas wojny nie wystawiają nowych formacji. Jako komendant może być tam przeznaczony lekarz garnizonu.

Zakłady apteczne potrzebne są do zarządzania wielkimi pokojowymi zapasami lekarstw i innych materiałów sanitarnych.

SŁUŻBA SANITARNA PODCZAS WOJNY.

Zadanie: Z jednej strony dbanie o zdrowie zebranych na przeważnie małej przestrzeni wielkich mas ludzkich, zapobieganie powstawaniu chorób, głównie epidemji, gdyż straty wskutek chorób przeważnie są większe od strat, poniesionych w bitwach. Z drugiej strony pielęgnowanie i leczenie chorych, tak, aby prędko mogli powrócić na linję.

Personel sanitarny i zakłady sanitarne.

Rozróżnia się następujące kategorie:

Personel sanitarny przy wojsku do udzielania *pierwszej pomocy* i do *presortowania*.

Ruchome zakłady przy wojsku do przyjmowania wszystkich przez powyższy personel wydzielonych chorych (rannych). Przytem o ile jest możność załatwia się podział na lekko i ciężko chorych (rannych), tych ostatnich na możliwych i niemożliwych do transportu. (W Austro-Węgrzech dywizyjne zakłady sanitarne).

Ruchome zakłady, które przyjmują lekko chorych (lekko rannych) i pielęgnują aż do wyzdrowienia i do powrotu do oddziału. (W Austro-Węgrzech: domy dla maruderów).

Ruchome zakłady, które przyjmują ciężko rannych i pielęgnują ewentualnie aż do dalszego odtransportowania, o ile ci nadają się do transportu. (W Austro-Węgrzech: szpitale polowe).

Zakłady ambulansowe do transportowania ciężko rannych. (W Austro-Węgrzech: pociągi sanitarne i okręty szpitalne).

Stale zakłady i to na terenie wojennym, do odciażania ruchomych zakładów w obszarze tyłowym, do ostatniego wyleczenia chorych.

Podział chorych (rannych) wedle możliwości transportu.

- 1) zdolni do marszu, 60% wszystkich chorych (rannych);
- 2) możliwi do przewiezienia, 30% wszystkich rannych;
 - a) siedząco.
 - b) leżąc.
- 3) nie do przewiezienia, 10% wszystkich rannych (chorych).

Podział według czasu leczenia.

- 1) zdolni do służby w krótkim czasie: codzienny przyrost 4—8 na 1000 stanu wyżywienia—w boju około 60% rannych;
 - a) $\frac{2}{3}$ zostaje w oddziałach jako maruderzy.
 - b) $\frac{1}{3}$ dostaje się do domu dla maruderów (obszar operacyjny lub etapowy).
- 2) potrzebujący opieki szpitalnej, codzienny przyrost 2 — 4 na 1000 stanu wyżywienia—w boju ok. 34% rannych:
 - a) $\frac{2}{3}$ stanowią w ciągu 1 miesiąca zdolni do służby,—do polowych (rezerwowych, ruchomych) szpitali (obszar etapowy);
 - b) $\frac{1}{3}$ stanowią po miesiącu niezdolni do służby lub wcale niezdolni — w szpitalach w obszarze tyłowym, (lub niemożliwi do transportu,—w szpitalach polowych, obszar operacyjny). Chorzy na choroby zakaźne i umysłowe potrzebują specjalnej pieczy.

W boju liczba strat jest zależną od intensywności boju i od wielkości oddziału. Pojedyncze kompanie mogą mieć straty do 70%, gdy w korpusie jest to niemożliwe, aby była tak wysoka liczba strat, już 10% strat jest dużo.

Zaopatrzenie chorych.

W obszarze koncentracyjnym. Musi obszar ten być już w czasie pokoju przygotowanym, aby zapobiec wystąpieniu epidemicznych chorób (woda do picia, pomieszczenia), dalej aby odstawić chorych ułatwić. Potrzebnym jest tworzenie tu stacji zbor-

nych (szpitali dla chorych). Wojska oddają tych chorych, którzy przed początkiem operacji nie wyzdrowieją, do stacji zbórnych. Stąd jaknajprędzej ich się odstawia, aby dać miejsce nowemu napływowi. Podobne stosunki są podczas zastoju w operacjach wojennych.

Podczas marszu. Ludzi, którzy podczas marszu stali się niezdolnymi do marszu, doprowadzić, o ile możliwości, do celu, pozwalać siadać, zdjąć rynsztunek. Po skończonym marszu dziennym, zostają oni zebrani w grupy i zostawieni pod opiekę ludności cywilnej, lub przeniesieni do znajdujących się bardziej na tyłach stacji zbórnych, posiadających charakter *stałszy* skąd już skutecznie się *definitywne* odstawienie.

Większe oddziały kawalerji lub oddziały wywiadowcze muszą, możliwie prędko swych chorych odstawić, aby nie hamowali ich ruchliwości. Ponieważ jednak prowadzone przez nich oddziały sanitarne są bardzo ograniczone, chorych zostawia się pod opieką ludności cywilnej.

W boju posiada służba sanitarna najcięższe i najważniejsze zadanie. Wielkiej ilości rannych, znajdujących się na stosunkowo wąskim obszarze, ma dać pierwszą pomoc w najkrótszym czasie a zajęty przytem personel sanitarny uwolnić możliwie prędko do dalszej pracy. Miejsce, gdzie personel sanitarny udziela pierwszej pomocy rannym, musi być z jednej strony zabezpieczone od ognia, aby można było pracować w spokoju, z drugiej zaś musi się znajdować w tej strefie, gdzie znajduje się większa ilość rannych, aby ich transport do miejsc opatrunkowych, był możliwie krótki. Przytem trzeba zauważyć, że przenoszenia już raz założonego miejsca opatrunkowego należy unikać, z powodu ilości czasu potrzebnego do zapakowania i wypakowania materiałów. Ponieważ dzisiejszy sposób walki nie pozwala na pracę tuż przy linii bojowej ze względu na niebezpieczeństwo dla personelu sanitarnego, dalej, że odsyłanie z pierwszej linii rannych jest przeważnie niemożliwym, trzeba czekać z zakładaniem punktów opatrunkowych tak długo, dopóki bój nie posunie się naprzód lub nie skończy. Aby uniknąć niebezpieczeństwa upływu krwi u rannych, otrzymuje każdy żołnierz dla swojego użytku jeden opatrunek. Z reguły więc pierwszej pomocy musi on sobie udzielić sam.

Zakładanie punktów opatrunkowych.

Personel sanitarny wojsk, zaopatrzony w potrzebny materiał sanitarny, trzyma się w pogotowiu grupami za linią ognia, by po przesunięciu się linii ognia naprzód udać się tam, gdzie najbardziej potrzeba. Tam zakłada się punkty opatrunkowe grup

walczących. *Jeżeli jednak walka przybiera charakter walki pozycyjnej*, to należy założyć kilka punktów opatrunkowych za linią ognia, w tym wypadku trudność leży w odtransportowaniu rannych (jeżeli to jest możliwe odchodzą oni sami lub przenoszeni są na noszach). Zasada jest, aby ranny mógł jaknajprędzej dostać się do punktu opatrunkowego; do transportu jednak rannych nie może być wzięty żaden żołnierz linjowy (tylko żołnierze przeznaczeni do noszenia rannych, wzmocnieni przez ordynansów oficerskich, żołnierzy z muzyki i t. p.).

Działalność punktów opatrunkowych.

Na nich spoczywa ciężar polowej działalności lekarskiej. Zadanie główne: rannych od razu gruntownie opatrzyć, aby byli zdolnymi do dalszego transportu, dalej: zakładanie stałych opatrunków, operacji w wypadkach o ile życie jest zagrożone, potem dawanie posiłku i pożywienia, stwierdzanie tożsamości.

Tutaj następuje podział rannych na:

1. lekko rannych,
2. ciężko rannych.
 - a) do przewiezienia,
 - b) nie do przewiezienia.

Wszyscy ci ranni muszą być możliwie prędko przejęci do polowych zakładów sanitarnych, aby personel punktów opatrunkowych uwolnić do dalszej pracy.

Opieka nad rannymi. Działalność polowych zakładów sanitarnych.

1. *Lekko rannych* oddaje się bezpośrednio do domów dla maruderów, gdzie zostają aż do wyzdrowienia, a potem wracają do swych oddziałów. Transport uskutecznia się marszem.

2. *Możliwi do przewiezienia* ciężko ranni są przejmowani przez dalsze zakłady sanitarne. Odtransportowywani są przeważnie wozami. Tu są pielęgnowani aż do czasu odesłania do obszaru tyłowego.

3. *Niezdolni do transportu* są przejmowani do nadchodzących zakładów sanitarnych i część ich przywiązują stale do miejsca. Miejsce ich leczenia musi mieć z natury rzeczy charakter stały.

Polowe zakłady sanitarne muszą się starać, aby jaknajprędzej uwolnić swój personel sanitarny i materiał do dalszej pracy i móżd postępować za armią. Na miejsce ich przychodzą rezerwowe zakłady sanitarne.

Rezerwowe zakłady sanitarne.

Zmiana jednej formacji sanitarnej przez drugą następuje w ten sposób, że luzujący zakład przejmuje rannych, uzupełnia materiał zluźowanemu zakładowi i zamienia personel sanitarny.

Odstawa i rozesłanie chorych.

Należy bezwarunkowo unikać nagromadzenia chorych i rannych w zakładach, znajdujących się na obszarze wojennym. Zostawia się więc na terenie wojennym tylko lekko chorych i lekko rannych, których leczenie trwa kilka dni; wszyscy inni muszą być możliwie prędko odtransportowani na tyły i rozesłani na duże obszary. Te zarządzenia nazywają się odstawa chorych i połączone są z ich rozesłaniem. Ciężko chorzy, którzy w ciągu mniej więcej jednego miesiąca mogą być uleczeni, są odsyłani do obszaru etapowego, lub do najbliższych części obszaru tyłowego i umieszczeni w rezerwowych zakładach sanitarnych, ci zaś chorzy, których leczenie może trwać podczas całej kampanji, są rozesłani po całym państwie. Leczenie pod opieką cywilną i ochotniczą opieka sanitarna są dopuszczalne. W ten sposób znajdujące się we wszystkich państwach w ilości ograniczonej połowe zakłady sanitarne stają się wolne do użytku t. j. ewakuowane.

Odstawa chorych może być przeprowadzoną:

Koleją. Najwygodniejszy sposób zwłaszcza, gdy są do rozporządzenia pociągi szpitalne. Są one już podczas pokoju po szpitalnemu urządzone i zaopatrzone w apteki; ilość ich jednak jest ograniczona.

Kolejką polową. Tylko w wyjątkowych wypadkach stosuje się ten sposób, jeśli główne zadanie kolejek (dostawa żywności) przez to nie cierpi.

Statkiem, wygodne, gdyż chorzy mają spokój.

Transport wozami, niewygodny i bardzo wyczerpujący chorych. Należy go ograniczyć na małe dystanse np. do najbliższej stacji kolejowej. Ponieważ wozów sanitarnych jest mała ilość należy się uciekać do improwizacji.

Miejsca postoju chorych. Potrzebne do udzielenia pożywienia chorym i personelowi; przy transportowaniu wozami muszą być przygotowane noclegi. Na stacjach, z których odstawia się chorych, musi znajdować się szpital, gdyż chorzy muszą często długo czekać na *zawagowanie*.

Materiał sanitarny.

Do udzielenia pierwszej pomocy muszą znajdować się pod ręką materiały, które noszą sami żołnierze (opatrunki) i lekarze lub ich personel pomocniczy.

TABOR, WOJSKA TABORU.

Pojęcie taboru. Są to wszystkie środki transportu, które prowadzi za wojskami rzeczy potrzebne do gotowości bojowej, a których żołnierz lub wierzchowiec nie może sam nieść. (Amunicja, materiały sanitarne, wyekwipowanie techniczne, prowiant).

Wielkość taboru jest zależną od właściwości terenu wojennego i rodzaju prowadzenia wojny. Brak dobrych komunikacji zmusza do powiększenia taboru, podobnie też szybko i daleko idąca ofensywa, gdyż dostawa (kolejami, okrętami, samochodami) nie może być dostatecznie prędko przeprowadzona. Z powodu tego, że tabor postępujący za armją był i jest źródłem trudności dla kierownictwa, przeszkadza w ruchliwości, szkodzi dyscyplinie, istnieje zasada możliwego ograniczenia taboru.

Podział taboru jest oparty na rodzaju i nagłości zapotrzebowania wiezionych przedmiotów. Rozróżnia się 2 rodzaje taboru: tabor wojsk i tabor armji.

T a b o r w o j s k .

Cel: Przenoszenie tych rzeczy, które wojsko bezwzględnie potrzebuje w samym boju i które utrzymują je w gotowości bojowej, a więc: zapasy amunicji, środki sanitarne, pomocnicze środki techniczne, dalej codzienny prowiant, wreszcie zapasy rezerwowe do konserwacji materiału wojennego: broni, wyekwipowania i odzieży.

Tabor bojowy i prowiantowy. Także wewnątrz taboru wojsk okazuje się potrzebnym podział: na te środki transportu, które postępują za wojskiem aż na pole walki (amunicja, materiały sanitarne, kuchnie polowe) t. j. *tabor bojowy*—i na te, które dopiero po boju będą potrzebne: uzupełnienie prowiantu, bagaże, t. j. *tabor prowiantowy*.

Środki transportowe. Do wyboru środka transportu są miarodajne: właściwości terenu i komunikacji, jak również potrzeba ruchliwości i jaknajwiększej sprawności. Od taboru wojsk wymaga się dzisiaj ruchliwości, aby mógł spełnić swoje zadanie: prędkiego postępowania za wojskiem. Najruchliwszym musi być

tabor bojowy, aby módz postępować w braku komunikacji przez pola. Dlatego też w *wojnie polowej* tabor składa się z możliwie lekko zbudowanych wózków wojskowych lub zwykłych wiejskich. W *wojnie górskiej* — ze zwierząt jucznych. Dobrze jest, gdy tabor wojsk posiada wózki wojskowe z przodkami; wózek jest podzielony na przednią część z dyszlem i tylną, która łączy się z przednią za pomocą haka. Na terenach wojennych, gdzie jest dużo dobrze zbudowanych dróg bitych można używać ciężkich szerokotorowych wozów, przez co zmniejsza się ich ilość. Tam zaś gdzie są przeważnie drogi polowe, trzeba używać zwykłych chłopskich wózków.

Personel. Kierownictwo kolumny wozów jest utrudnione; trudno dopilnować przydzielony personel. Z nieznacznych powodów może być nieraz cała kolumna wstrzymana i potrzeba dużej energii komendanta taboru, aby wprowadzić dyscyplinę i porządek. Z tego wypływa potrzeba, aby personel wojsk taborowych, które są w stałej styczności z wojskami, zasadniczo wydzielić z wojsk linjowych danego oddziału (jednolitość dyscypliny i wyćwiczenie pokojowe). Wyćwiczenie tego personelu dla służby w taborze, uskutecznia się w wojskach taborowych.

T a b o r a r m i i .

Cel: Doprowadzanie tych materiałów wojennych, których wojska potrzebują w niektórych wypadkach do uzupełnienia swoich zapasów po walce (amunicja, materiały sanitarne, przed przejściem rzek materiały do budowy mostów, do pracy nad silniejszymi umocnieniami, narzędzia i t. d.) dalej dostawa zapasów żywności.

Tabor bojowy, tabor uzupełniający, tabor etapowy.

Dla łatwiejszego dysponowania także tabor armji jest podzielony według stopnia potrzeby wiezionego materiału.

Tabor bojowy posiada te części taboru, które muszą być doprowadzone jeszcze podczas boju do pola walki (zakłady amunicyjne i sanitarne), *tabor uzupełniający* posiada uzupełnienie zapasu, który wojska dopiero po boju będą potrzebować (prowiant).

Tabor etapowy wreszcie tworzy najbardziej w tyle znajdujące się części taboru i przewozi materiał wojenny od krańcowych stacji kolejowych.

Środki transportowe ze względu na dane powyższe dla taboru bojowego armji, obowiązują te same zasady, co i dla taboru

wojsk. Okazuje się więc niezbędnym wyekwipowanie taboru bojowego w odpowiednio zbudowane wojskowe wózki.

Tabor uzupełniający porusza się przeważnie po liniach komunikacyjnych, potrzeba specjalnej ruchliwości, idzie tu za potrzebą większej sprawności. A ponieważ jest ona zależną od właściwości dróg, tym większą więc będzie im bardziej typ wozów odpowiada charakterowi komunikacji kraju. Temu zadaniu odpowiadają najlepiej *wozy chłopskie*, także duża ilość potrzebnych wozów, przemawia za używaniem wózków chłopskich (wojskowe wozy są zbyt kosztowne). Nagromadzenie potrzebnych wózków chłopskich uskutecznia się na obszarze koncentracji przez kupno lub wynajęcie i musi być przygotowane już podczas pokoju przez ustawy i daleko idącą opiekę.

Tabor etapowy posiada na usługi najlepszą komunikację, chodzi tutaj głównie o jaknajwiększą siłę nośną i zdolność do długiego marszu. Mogą tu być użyte wozy najcięższego typu (samochody ciężarowe).

Personel: do taboru bojowego używa się wyłącznie osób wojskowych. *Przy taborze uzupełniającym*, częściowo i przy taborze etapowym, wskutek używania wozów chłopskich, będzie większa część personelu składać się z woźniców cywilnych. Do prowadzenia tych części taboru, do dozoru nad osobami cywilnymi, do utrzymania dyscypliny, potrzebne jest jaknajliczniejsze przydzielenie oficerów i żołnierzy. Ci ostatni powinni należeć do osobnego rodzaju, do wojsk taborowych. Dobieranie personelu wojskowego taboru z oddziałów utrudniałoby mobilizację i postawienie w gotowości całego taboru armji. Także ta część służby przy taborze wymaga fachowo technicznego wykształcenia szczególnie u oficerów.

Wojska taborowe.

Cel: Prowadzenie, dozór, częściowo także zaprzęganie taboru armji.

Organizacja: Organizacja wojsk taboru, jest szczególnie ważną ze względu na szybkość mobilizacji, a nadewszystko na kierownictwo. Trzeba starać się w czasie pokoju stworzyć kadry (szwadron, kompanja) dla taboru każdego samodzielnego oddziału wojsk, które na zasadzie terytorjalnego kompletowania mogłyby być złączone w oddziały (dywizjon taboru, bataljon) na każdy korpus.

Kompletowanie terytorjalne w szerszym pojęciu z uwzględnieniem rzemieślników (woźnice, kowale, rymarze).

Uzbrojenie patrz uzbrojenie taboru.

K O M U N I K A C J A.

Komunikacja obejmuje wszystkie środki i urządzenia dla służby łączności. Oddawna posiada ona dużą wagę dla prowadzenia wojny, a znaczenie jej wzrosło znacznie przez powiększenie armji, rozszerzenie opanowanych akcją wojenną obszarów, oraz przez postępy techniki. Według rodzaju środków komunikacji osądza się ich wartość militarną.

Rozróżnia się: Koleje polowe — wraz z wojskami kolejowymi, Samochody, Aparaty lotnicze, Telegraf (elektryczny i optyczny), Telefon i wojska telegraficzne, Gołębie pocztowe. I inne: (piechur, jeździec, wóz, cyklista).

Koleje polowe — wojska kolejowe.

Nadzwyczajna ważność kolei dla prowadzenia wojny, jest podkreślona w rozdziale o mobilizacji. Przy dzisiejszych masach wojska, które operują podzielone na dużych przestrzeniach, koleje są także i w czasie trwania wojny nieodzowne do odstawy i dostawy żywego i martwego materiału wojennego, a zwłaszcza środków żywności. Kierownictwo kolejami w czasie pokoju nie leży w rękach wojskowych. Podczas wojny jednak ruch na kolejach musi być regulowany według względów wojskowych, należy więc już w czasie pokoju przeprowadzić organizacyjne prace, aby mieć pożądaną personal do kierownictwa i ruchu kolejowego, a przede wszystkim do budowy nowych kolei i naprawy zniszczonych. Podczas marszu armji naprzód, mogą zachodzić następujące wypadki:

1) Armja używa do odstawy i dostawy już *gotowych kolei*. Jest to wypadek najpomyślniejszy, gdyż tutaj jest potrzebny tylko personel do kierownictwa i ruchu.

2) Armja musi użyć *kolei zniszczonej przez nieprzyjaciela*. Zniszczone obiekty muszą być na nowo postawione, częściowo założone nowe szyny. To powoduje konieczność posiadania zapasów: składanych mostów kolejowych i innych materiałów kolejowych, jak również wyszkolonych oddziałów robotniczych wojskowych i cywilnych.

3) Armja potrzebuje *nowych kolei*. W tym ostatnim wypadku rozróżnia się: *Koleje budowane do potrzeb wojny* t.j. koleje zwykotorowe o takiej samej sprawności co i zwykłe koleje, — oraz *kolejki polowe*. Duża staranność, jaka jest potrzebna przy wyborze trasy i przeprowadzeniu robót ziemnych przy budowie silnych kolei powodują powolny postęp budowy; w jeden dzień nie robi się więcej jak 1 km. Skutkiem tego czoło wybudowanej linii, zostaje daleko poza tyłem armji. Ponieważ koleje te po-

trzebują przytym dużo sił roboczych i materiału, buduje się je tylko na krótkich przestrzeniach i tylko tam gdzie jest nieodzowna potrzeba (obejście, części trasy zniszczonej kolei zwykłej, obejście nieprzyjacielskich fortec). Dla osiągnięcia możliwie prędkich postępów w budowie używa się *wązkotorowych kolejek polowych*, które łączą się z kolejami zwykłymi.

Charakterystyka kolei polowych. Cały materiał kolejek polowych (lokomotywa, wozy i szyny) jest już podczas pokoju przygotowany i złożony możliwie blisko przypuszczalnego obszaru koncentracji. Skonstruowany jest w ten sposób, że budowa w terenie równym i pagórkowatym może postępować dziennie od 5 do 10 km. We wszystkich państwach tor składa się z oddzielnych części, łatwo dających się łączyć razem. Także wozy są skonstruowane według podobnych zasad, a więc wozy podwójne z możliwie dużą zdolnością obrotową i siłą nośną około 6 tonn. Poza tem są w zapasie składane mosty (w rozmaitych państwach według różnych systemów skonstruowane), które prędko mogą być wybudowane. Do ruchu kolejek używane są konie, a w najnowszym czasie lokomotywy.

Kolejki z zaprzęgiem konnym pozwalają na słabsze zbudowanie trasy i lżejsze szyny, potrzebują jednak nadzwyczaj dużej ilości koni i personelu kolejowego. Zebranie tak dużej ilości koni (na 36 km. najmniej 1000 koni) w obszarze koncentracyjnym jest trudne, nawet w kraju bogatym w konie. Przez użycie tak wielkiej ilości koni i personelu staje się cały aparat bardzo skomplikowanym. W najnowszych czasach używa się do ruchu *lokomotyw*, które przy użyciu daleko szczuplejszego personelu dają daleko większe korzyści. Konna kolejka polowa: dzienna siła nośna najwyżej 400 tonn. Parowa kolejka polowa: dzienna siła około 700 tonn.

W wojnie fortecznej używa się jeszcze *fortecznych kolejek polowych*, które służą do transportu ciężkich dział i ich amunicji. Personelu do kierownictwa i ruchu kolei podczas wojny dostarczają *wojska kolejowe*. Organizacja ich musi być tego rodzaju, aby podczas wojny mogła nastąpić daleko idąca podzielność oddziałów. We wszystkich państwach jest wprowadzony podział na: pułki, bataljony i kompanje, przyczem podczas wojny związek pułków względnie bataljonów rozpada się. Dla *wyszkolenia wojsk kolejowych w służbie ruchu* w niektórych państwach pozostaje kilka linii kolejowych już podczas pokoju w rękach wojsk kolejowych.

Kompletowanie wojsk kolejowych jest eksterytorjalne, aby z całego państwa można było wcielić żołnierzy z odpowiednim fachowem wykształceniem. Oddziały robotnicze potrzebne do budowy kolei polowych i naprawienia zniszczonych kolei składają

się z obowiązanych do służby w pospolitem ruszeniu i osób cywilnych.

S A M O C H O D Y.

Ich znaczenie wojskowe polega na dużej zdolności nośnej i szybkim ruchu przy stosunkowo małym zużyciu materiału. Do celów wojskowych używa się samochodów osobowych i ciężarowych.

Samochody osobowe.

Cel: Przesyłanie rozkazów i meldunków, prędką zmiana miejsca przez wyższych komendantów i ich sztaby, przesyłanie małych oddziałów. Samochody osobowe tworzą dziś nieodzowny środek do opanowywania dużych odległości między oddzielnymi częściami armji w boju i w marszu. Umożliwiają osobiste doręczanie meldunków i rozkazów przez osoby ze sztabu w zupełności orjentujące się w sytuacji i bojowej i wojennej. Pozwalają na wybranie możliwie stałego miejsca pobytu dla wyższych komend, gdyż mogą szybko dopędzić swoje oddziały, dalej pozwalają na prędkie osobiste zorjentowanie się i wzięcie inicjatywy przez komendantów. To ostatnie może mieć w pewnych warunkach decydujące znaczenie. Samochody osobowe pozwalają też na prędkie przesuwanie pojedynczych, jednakże bardzo małych oddziałów (np. oddziały karabinów maszynowych) na punkty zagrożone albo ubezpieczające. Chociaż samochody są skrupowane dobrymi drogami, szybkość ich jednak pozwala na prędkie przyście do celu nawet drogami okólnymi.

Nagromadzenie: Część potrzebnych dla armji w polu samochodów osobowych, dalej rowerów motorowych znajduje się już w czasie pokoju w posiadaniu armji i jest przydzielone przy wyższych komendach; większą część potrzebnych na wojnie samochodów osobowych dają *ochotnicy*, korpus samochodowy (korpus rowerów motorowych), którego członkowie zobowiązują się do dostarczania zdatnego do użytku wojennego samochodu (roweru). Częściowo wchodzi w grę także rekwizycja prywatnych samochodów.

Samochody ciężarowe.

Cel: Dostawa materiału wojennego, odstawia chorych i rannych. Dostawy materiału wojennego z obszaru tyłowego uskuteczniają w pierwszym rzędzie koleje. Ponieważ jednak nie zawsze prowadzą one w kierunku operacji, albo bywają zniszczone, musi być jakiś łącznik pomiędzy krańcowymi stacjami

kolejowemi a armją. Obok kolei polowych czynność tę wykonywają wozy; zaprzęg zwierzęcy ma małą szybkość i niewygodny stosunek między ciężarem, który wiozą, a siłą pociagową (konie, pasza dla nich); również potrzebna jest duża ich ilość. Używanie zaprzęgu mechanicznego (samochody ciężarowe) pozwala na zmniejszenie ilości wozów i zaprzęgów. Podczas gdy na dwukonny wóz można naładować najwyżej 4—6 q i przewieźć dziennie na 50 km., na samochód ładuje się do 50 q ciężaru i przewozi dziennie na 100 km. Ten wzgląd ma ogromne znaczenie z powodu stale zwiększających się potrzeb w materjale wojennym.

Podział. Rozróżnia się: *Pojedyncze samochody ciężarowe*, które same wiozą ładunek. *Samochody pociagowe*, które ciągną przyczepione wagony z ładunkiem, same zaś są nienaładowane. *Ciężarowe i pociagowe samochody*, które same wiozą ładunek i ciągną przyczepione wagony.

Komendy etapowe formują z przydzielonych im samochodów ciężarowych i wagonów przyczepianych *mechaniczny tabor etapowy*, który skutecznie dostawę i odstawę między krańcową stacją kolejową i armją.

Nagromadzenie: Ponieważ okazuje się niewygodnem, aby zarząd wojskowy posiadał takie samochody już w czasie pokoju (duże koszty, modele starzeją się, samochody muszą być ciągle w ruchu, gdyż w przeciwnym wypadku cierpi mechanizm), zarząd wojskowy pomaga w nabywaniu samochodów przez prywatne przedsiębiorstwa i takowe subwencjonuje, przyczem właściciele samochodów ciężarowych zobowiązują się do oddania ich na wypadek mobilizacji. Sposób ten oprócz taniości ma jeszcze tę zaletę, że zarząd wojskowy może wywierać wpływ na wprowadzanie najlepszych systemów.

APARATY LOTNICZE.

Dla celów wojennych używa się *balonów sterowych*, balonów na uwięzi, balonów wolnych i samolotów. *Balony sterowe* (sterowce) utrzymują się w powietrzu za pomocą gazów i są poruszane motorem. Ze względów technicznych tylko bardzo duże balony posiadają właściwości potrzebne do celów wojny. Według rodzaju opony rozróżnia się balony: sztywne, półsztywne, nieszttywne. *Zalety:* mogą lecieć powoli lub stać nawet w miejscu, co nieraz koniecznem jest dla obserwacji. Mogą również w ciągu nocy zostawać w powietrzu. Posiadają duży promień działalności, mogą zabierać po kilka cetnarów balastu (materjały wybuchowe) i kilku pasażerów, mogą być zaopatrzone w telegraf iskrowy, karabiny maszynowe i t. p. *Wady:* skutek swej wielkości zwi-

zane są z hangarami, wskutek tego trudne do przenoszenia i zdolne do użytku tylko z pewnych stałych punktów, posiadają dotychczas małą szybkość i mogą osiągnąć tylko niezbyt wielką wysokość (nawet Zeppeliny tylko trochę wyżej nad 2000 m.) nawet przy umiarkowanym wietrze nie mogą często opuszczać hangaru i stosunkowo łatwo mogą być trafione przez pociski. Są wreszcie drogie.

Organizacja. Każdy balon tworzy ze swoją załogą—komentantem, żołnierzami, lotnikami, mechanikami—organizacyjną jednostkę. Służbę obserwacyjną pełnią specjalnie do tego wykształceni oficerowie, stale jednak nie są przydzielani do danych statków powietrznych. Hangar służy dla jednego lub więcej statków i posiada zakład gazowy i warsztaty do reperacji.

Zastosowanie: głównie do większych wywiadów (wywiadów strategicznych). Dlatego też podlegają one naczelnej komendzie armji lub komendom armji.

Balony na uwięzi wznoszą się w powietrze za pomocą gazu i powietrza, trzymane są jednak na uwięzi za pomocą lin drucianych.

Zastosowanie: Jako wysoko położone stacje obserwacyjne, głównie do obserwacji działania ognia artylerji, dalej do obserwacji działalności przeciwnika w wojnie fortecznej (forteczne oddziały balonowe.

Organizacja. Podobnie jak w balonach motorowych każdy balon wraz z personelem przeznaczonym do transportu, do napełniania, do puszczania w powietrze i do trzymania na uwięzi i wraz z wozami (do balonu i gazu) tworzy jednostkę — *oddział balonowy*.

Balony wolne (balony kuliste) wznoszą się w powietrze za pomocą gazu i wprawiane w ruch prądem powietrza. Dziś posiadają znaczenie raczej sportowe niż wojskowe.

Zastosowanie. Do połączenia zamkniętej fortecy ze światem zewnętrznym.

Organizacja. Wcielone do fortecznych oddziałów balonowych.

Samoloty wznoszą się i poruszają siłą motoru. Są to najwięcej używane u nas aparaty lotnicze. Czasami jest potrzebne, aby z pilotem mogło lecieć paru pasażerów (obserwatorów).

Zalety: Posiadają dużą szybkość. Przelatują więc w krótkim czasie duże przestrzenie i wskutek małych rozmiarów są trudne do trafienia pociskami. Dalekość działalności 500 km. jednakże nie tak znaczna jak u dużych sterowców; wysokość lotu nieograniczona. Mały ciężar. Aparat rozkłada się i można go złożyć w polu na 2 razy. Koszta aparatu stosunkowo niskie.

Wady: Nie mogą w powietrzu zostawać bez ruchu, nie mogą zabierać dużego ciężaru (obserwatorów, materiałów wybuchowych). Kierowanie samolotem w wysokim stopniu rozdrażnia nerwowo. Nieszczęśliwe wypadki zdarzają się dość często. Lot nocny z powodu lądowania niebezpieczny.

Organizacja. Samoloty są zorganizowane w kompanje lotnicze, które składają się z komendy, kilku plutonów po 2 samoloty w każdym i 1 plutonu rezerwowego. Każdy park lotniczy posiada odpowiedni tabor z materiałem potrzebnym do nadania ruchu samolotowi, materiałem rezerwowym, z warsztatami i t. p.

Zastosowanie. W pierwszym rzędzie do dalekich wywiadów, dla skonstataowania gdzie jest gros sił nieprzyjacielskich; w II rzędzie do wywiadów bliskich i artyleryjskich, wywiady bliższe wymagają nieraz dłuższego czasu (krążenie samolotu). Do wywiadu są bardzo dobre, przy obserwacji działania ognia brak dotychczas dobrego środka łączności między samolotem a baterją.

TELEGRAF, TELEFON, WOJSKA TELEGRAFICZNE.

W telegrafii i telefonii posiadamy najszybszy i najbardziej sprawny środek łączności, szczególnie na duże odległości. Specjalnie telefon daje natychmiastowe i wykluczające pomyłki porozumienie za pomocą ustnej rozmowy na dalsze odległości. Telegraf i telefon umożliwia jednolite kierownictwo najbardziej oddalonych od siebie części wojsk, jak również prędkie połączenie między nimi. Te zalety, jak również stosunkowo łatwe i szybkie zaprowadzenie połączenia telegraficznego (telefonicznego) są przyczyną, dzięki której wszystkie większe państwa zwróciły uwagę na jaknajwiększe wyzyskanie telegrafu i telefonu dla celów wojskowych. Do podania depeszy jest używany alfabet Mors'ego, składający się z punktów i kresek.

Telegraf i telefon.

Jako przewodnik służy drut lub kabel. *Sposób korespondowania:* *galwanicznie* za pomocą trwałych znaków, widzialnych na taśmie. *Fonicznie* za pomocą słyszanych znaków Mors'ego. *Telefonicznie* przez bezpośrednią ustną rozmowę.

Organizacja wojskowa oddziałów telegraficznych (telefonicznych). Pod względem wojskowym istnieją dwa obszary zastosowania telegrafu: pierwszy wewnątrz samej armji aż do najbardziej naprzód wysuniętych linii (oddziały wywiadowcze), drugi między armją, a obszarem tyłowym. Przy organizacji telegrafu (telefonu) wewnątrz armji, największe znaczenie posiada ruchliwość (prędkie zaprowadzenie linii, szybkie zniszczenie lub zbu-

dowanie nowego połączenia). Dla drugiego obszaru najważniejszą jest stałość połączeń telegraficznych (telefonicznych).

Formacje: Sprawują służbę w obszarze armji i służą przede wszystkim do połączenia wyższych komend. Muszą być jaknajbardziej ruchome, a więc posiadać materiał jaknajłatwiejszy do transportu.

Jednostką dyspozycyjną w oddziałach telegrafu (telefonu) jest pluton. Powinien on posiadać tyle materiału, aby mógł przeprowadzić linię długości dziennego przemarszu wojsk (20 km.). Podczas tego, gdy jeden pluton przeprowadza linię, drugi pluton zdejmuje linię od tyłu, trzeci spoczywa. Materiał wozi się na wozach wojskowych. O wyekwipowaniu wojsk w telegrafy i telefony była mowa już w rozdziale: „wyekwipowanie techniczne“.

Rezerwowe formacje telegraficzne sprawują służbę łączności między armją, a obszarem tyłowym. Łącząc się z linjami telegrafu (telefonu) polowego rezerwowe formacje telegraficzne służą do rozszerzania istniejącej już stałej telegraficznej i telefonicznej sieci państwowej.

Telegraf iskrowy.

Zalety: Odpadają trudności połączone z zakładaniem przewodników, nie potrzeba się obawiać przerwania przewodników, połączenie we wszystkich kierunkach; przyczem stacja odbiorcza pozostaje ukryta, potrzeba mało personelu i materiału.

Wady: Nieprzyjaciół może odczytywać depesze i tajemnica może być tylko utrzymana przez szyfrowanie depesz, w jednym czasie może depeszować tylko kilka stacji.

Względy zastosowania wojskowego.

Szerokość obszaru, na którym można posilkować się telegrafem iskrowym jest zależną od technicznego urządzenia aparatu i od wysokości antenne (jest to drut znajdujący się w obrębie stacji i prowadzący na wysokość od 10 do 100 metr. i więcej, który wysyła względnie odbiera fale elektryczne). Z tego wynika, że stałe stacje iskrowe posiadają większy promień działalności niż stacje ruchome (wożone). Stałe stacje mogą korespondować poprzez ląd na przeszło 1000 km. poprzez wodę na 3000 km., stacje ruchome w kraju pagórkowatym na 100 km., w górach na 40 km. Z powodu tego leży w interesie wojskowym już podczas pokoju zbudować jaknajwięcej stacji iskrowych stałych. Należy mieć na względzie w pierwszym rzędzie punkty na wybrzeżach dla marynarki i dla wspólnego działania armji i floty, dalej fortece i daleko wysunięte garnizony (połączenia

z drutu mogą być przerwane). Ruchome stacje iskrowe posiadają znaczenie dla operacji, szczególnie dla połączenia komend i daleko wysuniętych oddziałów kawaleryjskich i balonów sterowych, których miejsce pobytu czasami jest niewiadome; do połączenia naczelnej komendy armji z komendą armji w obszarze powstanczym, gdzie połączenia za pomocą drutu mogą być przerwane; w końcu do połączeń, które będą potrzebne na krótki czas, a więc przeprowadzenie drutów nie opłaciłoby się, co zdarza się przedewszystkiem podczas marszów. Ze względu na dzisiejszy stan techniki, telegraf iskrowy jest oddawany do użytku tylko komendom wyższym.

Telegraf optyczny.

Zalety: Najszybsze urządzenie; połączenie z pomocą prostych środków, duża ruchliwość, nie *narażone* na oddziaływanie nieprzyjaciela, niezależność od przeszkód terenowych pomiędzy stacjami. *Wady:* zależność od stanu atmosfery, szybkość podawania znaków mała, przeciwnik może odczytywać, trudność znalezienia odpowiednich punktów.

Sposób korespondowania. Znaki umówione, (machanie szablą, ruchy czapka), lub znaki Morségo.

Środki sygnalizacji. W dzień nadają się najlepiej chorągiewki sygnalizacyjne. Odległość na jaką można sygnalizować przy czystym powietrzu i dobrym oświetleniu jedną chorągiewką do 7 km. dwoma do 15 km. Bardzo sprawnym środkiem sygnalizacyjnym jest heliograf — sygnały zwierciadłowe za pomocą światła słonecznego. Odległość na jaką można sygnalizować znacznie większa, niż przy sygnalizacji chorągiewkami, ale zależność od pogody jeszcze większa; również transport i założenie stacji heliograficznej wymaga dużo staranności. *Sygnały zwierciadłowe za pomocą światła sztucznego* (acetylen). Wielka sprawność. Tak heliograf jak i aparaty świetlne używane są na dalsze odległości, dlatego są dobre, jako środek łączności dla wysuniętej kawalerji. *Sygnalizacja w nocy* za pomocą latarni, pochodni i ognisk sygnałowych.

Dalekość: Latarnia bez reflektora do 2 km., z reflektorem do 4 km. latarnia acetylenowa przeszło 10 km.

Zastosowanie wojskowe i organizacja. Ponieważ telegraf optyczny działa na ograniczoną odległość, używa się go głównie do służby łączności między oddziałami. Wyekwipowanie oddziałów optycznymi środkami sygnalizacji było już omówione w rozdziale: „Wyekwipowanie techniczne.” Specjalne znaczenie posiada telegraf optyczny w wojnie górskiej, do połączenia między kolumnami, a oddziałami wojsk, rozdzielonymi przez teren niedostępny.

W służbie optycznej sygnalizacji patrol sygnalizacyjny tworzy jednostkę, z zasady składa się z ludzi, komendanta (jednocześnie pisarza), podającego znaki i obserwatora. Dobrze gdy są wyekwipowani w lornetki.

Wojska telegraficzne.

Rozległe zastosowanie telegrafu i telefonu we wszystkich jego formach dla celów wojskowych wymaga systematyzacji własnych wojsk telegraficznych. Pełnienie służby łączności wewnątrz oddziałów należeć powinno do nich samych; do wojsk telegraficznych należy formowanie specjalnie polowych i rezerwowych oddziałów telegraficznych. Ich *działalność pokojowa* polega na wykształceniu telegrafistów polowych dla oddziałów telegraficznych, na wykształceniu dla innych oddziałów (piechoty, kawalerji, artylerji) oficerów i żołnierzy, na ewidencji na wypadek mobilizacji będącego do rozporządzenia personelu, oraz do zarządzania licznym materiałem. Wojska telegraficzne składają się więc w czasie pokoju z mniej lub więcej *wyćwiczonej kadry* (szkoły telegraficzne, kadry uzupełniające).

Kompletowanie. Zupełna sprawność telegrafu i telefonu może być osiągnięta tylko przy gruntownym opanowaniu technicznych szczegółów przez personel. Koniecznym więc jest powoływanie do wojsk telegraficznych zawodowców. Kompletowanie ich uskutecznia się zatem z całego państwa.

GOŁĘBIE POCZTOWE.

Gołębie pocztowe nadają się do przesyłania wiadomości z powodu następujących właściwości: *dążność do powrotu do swoich gniazd*, prędko i wytrwały lot, zmysł orjentacyjny wysoko rozwinięty. Zaletą przesyłania korespondencji pocztą gołębią jest to, że gołębie mogą stanowić połączenie poprzez nieprzyjaciela, który nie może temu przeszkodzić. Podczas oblężenia Paryża w 1870/71 wywieziono za pomocą balonu przeszło 500 gołębi na prowincję, z tego około 100 powróciło do Paryża. Gołębie powinny być już w czasie pokoju obeznane z tą drogą, którą latać będą podczas wojny i być systematycznie trenowane dla nabycia większej sprawności. *Szybkość lotu* gołębia pocztowego wynosi 1 km. na minutę więc 500 km. w ciągu 10—12 godzin. Ponieważ podczas nocy gołąb nie leci, trzeba je wypuszczać wcześniej rano. Niektórym hodowcom udało się osiągnąć lot gołębiej poczty przenoszący 1500 km., lecz dla względów wojskowych wystarcza jeżeli gołąb przelatuje dziennie 500 km. przy umiarkowanej szybkości, a za to dużej pewności. Poleca się wysyłać nie jednego

lecz kilka (3—5, 2 najmniej) gołębi z jedną wiadomością ze względu na ptaki drapieżne. Depeszę, którą trzeba wysłać, pisze się na bardzo cienkim papierze formatu 8° (waga do 4 g.) zwija się i wsuwa do pustej części piénka pióra, który zalepia się woskiem lub wiąże jedwabną nitką i przytwierdza za pomocą 2 pierścionków gumowych lub nitek jedwabnych do środkowego pióra w ogonie.

Najważniejszym jest, aby depesza nie przeszkadzała gołębiowi w locie i by się nie zgubiła. *Resumé.* Gołębie pocztowe nie są pewnym środkiem przenoszenia wiadomości, stanowią jednak cenne uzupełnienie środków łączności, szczególnie gdy inne środki zawodzą. We wszystkich państwach znajdują się państwa we hodowle gołębi pocztowych na specjalnych prawach.

Inne środki łączności.

Piechur: sprawność bardzo mała w najlepszych wypadkach 5 km. na godzinę, używa się go tylko na małe odległości i wtedy, jeżeli innych środków łączności niema do rozporządzenia. *Jeździec.* Na liniach komunikacyjnych, przy drogach niezbyt złych sprawność do 10 km. na godzinę. Może być używany i na bardzo trudnym terenie, dlatego jest, specjalnie na małe odległości, bardzo dobrym środkiem łączności. *Wóz.* Sprawność zależna od rodzaju wozu, zaprzęgu i dróg. W pewnych wypadkach jest większa niż jeździec. Zaletą: więcej osób może być jednocześnie przewożonymi przy zaoszczędzeniu ich sił. *Cyklista.* Sprawność bardzo duża, specjalnie na duże odległości, a także w nocy. Sprawność dzienna trenowanego cyklisty 150 km. Jest jednak zależny od dobrych komunikacji; w terenie więc nie zastąpi nigdy jeźdźca.

MATERJAŁ WOJENNY.

Tutaj należą: broń, przedmioty wykwapowania, odzież, zapasy żywności, pieniądze. Przygotowanie naczas materjału wojennego w dostatecznej ilości jest bardzo ważnym dla gotowości bojowej armji. Powinno być to uskutecznione we własnym kraju, gdyż w ten sposób pieniądze zostają u obywateli kraju.

Rodzaje dostaw.

Przemysł prywatny. Może być użyty do tego i wielki i mały przemysł. W pierwszym wypadku wytwarzanie artykułów nastę-

puje równomierniej i przeważnie prędzej, w ostatnim wypadku zysk rozdziela się na dużą ilość dostawców; ten więc rodzaj dostaw jest często używany ze względów na gospodarkę narodową. Jednakże zasadniczym warunkiem jego jest uregulowanie stosunków gospodarczych i społecznych.

Zalety przemysłu prywatnego. Jest on tańszy od przemysłu państwowego; wymaga także mniej organów wojskowych.

Przemysł państwowy. Używany wtedy, gdy okazuje się potrzebną specjalna staranność w wykonaniu lub tajemnica. Sposób to drogi.

Zapasy broni i amunicji.

Do wytwarzania ich potrzebne są liczne i sprawne fabryki, położone wewnątrz państwa, aby podczas wojny nie zaszyły przeszkody w ich pracy. Stosuje się to specjalnie do fabryk prochu i naboji (przemysł państwowy).

Odzież i wyekwipowanie.

Tutaj należy mieć na względzie wyłącznie przemysł prywatny; mogą być użyte następujące rodzaje dostaw:

- 1) Przemysł prywatny dostarcza gotowych artykułów, przez co upraszcza się znacznie administracja wojskowa.
- 2) Przemysł prywatny dostarcza tylko materiału surowego (sukno, skóra etc.) do dużych rządowych zakładów; w tych ostatnich wytwarza się gotowe artykuły, o ile możności jednego rodzaju.
- 3) Przemysł prywatny dostarcza surowego materiału do oddziałów, a te ostatnie wyrabiają same gotowe artykuły. Ten rodzaj odciąża od wykształcenia wojskowego dużo żołnierzy (rzemieślników).

Zapasy żywności.

Podczas pokoju skuteczniają dostawę żywności albo same oddziały lub zakłady wojskowe (magazyny powiatowe), albo też wydzierżawia się dostawę organom cywilnym. Wyrób chleba skutecznia się we własnym zarządzie w tym celu, aby na czas wojny była do tego dostateczna ilość wyszkolonego personelu. Podczas wojny, patrz rozdz. „Wyżywienie w czasie wojny“.

Magazynowanie i zamiana materiału wojennego.

Potrzebny dla wyekwipowania zmobilizowanej armji materiał musi znajdować się już podczas pokoju. Złożony jest w magazynach (magazyny augmentacyjne).

Ze względu na szybkie zużywanie się podczas wojny, zapasy muszą być odpowiednio obfite.

Te artykuły, które ulegają psuciu się wymagają dużych przygotowań, aby podczas wojny, materiał surowy mógł prędko przerabiać stosownie do zapotrzebowania (fabryki konserw). Potrzebną jest też już podczas pokoju stopniowa wymiana zebranych zapasów na świeższe. Tyczy się to specjalnie artykułów spożywczych, które pozostają tylko przez określony czas zdatnymi do spożywania. (Konserwy około 10 lat).

Magazynowanie zapasów odbywa się decentralistycznie, a więc przy oddziałach. Zapasy rezerwowe przechowuje się tam, gdzie na wypadek wojny będą potrzebne (najbliżej przypuszczalnego terenu wojny). Daleko idąca decentralizacja ułatwia uzupełnianie podczas wojny.

Służba etapów.

Służba etapowa obejmuje całkowitą działalność tyłów armji i ma za zadanie utrzymywać ich zdolność operacyjną. Pomiedzy armją operującą, a obszarem tyłowym zaczyna się zaraz po skończeniu koncentracji i rozpoczęciu operacji żywy ruch, dzięki dostawie różnego rodzaju materiału wojennego (prowiant, amunicja i broń, materiały sanitarne, mundury, materiały taborowe, oddziały uzupełniające, konie), dalej dzięki odstawie tego wszystkiego, co przeszkadza zdolności operacyjnej armji (ranni i chorzy, jeńcy, materiał zdobyty).

Ruch ten odbywa się na kolejach zwykłych i polowych, dalej na drogach lądowych i wodnych. Z tego powodu linje komunikacyjne (linje etapowe) nazywa ją się połączeniami armji.

Tworzą one życiodajne żyły armji i są tym ważniejsze, im trudniejszy jest teren wojenny i armja bardziej oddala się od swej ojczyzny. Normalne funkcjonowanie połączeń i ubezpieczenie ich przed nieprzyjacielem posiada ogromne znaczenie dla przebiegu wojny. Przerwanie połączeń na dłuższy lub krótszy czas pociąga za sobą zatrzymanie się operacji. Z tego powodu mogą być zakwestjonowane osiągnięte już rezultaty lub też uniemożliwione ich wyzyskanie; czasami doprowadza to nawet do katastrofy (rok 1812).

Władze etapowe.

Teren działalności władz etapowych rozciąga się od tyłu kolumn armji w tył (obszar etapowy), w pewnych warunkach może jednak rozciągać się do obszaru operacyjnego wewnątrz armji, czasami nawet aż do frontu armji.

W zasadzie na każdą armję lub na każdy samodzielnie działający korpus wystawia się jedną komendę etapową. Komendantem jej jest wyższy generał wraz z licznym sztabem oficerów sztabu generalnego, urzędników intendencji, oficerów dróg i komunikacji, oficerów taboru i urzędników politycznych.

Komendzie etapowej podlegają wszystkie znajdujące się w jej obszarze linje wojska i zakłady etapowe. Reguluje ona ruch do i od armji i stara się o ubezpieczenie połączeń.

Najwyższą władzą jest, znajdująca się przy naczelnej komendzie armji, naczelna komenda etapowa, która posiada ten sam skład, co komenda etapowa.

Naczelna komenda etapowa reguluje służbę w obszarze etapowym, ujednastajnia ją i udziela potrzebnych instrukcji komendzie etapowej. Do niej należy zarząd polityczny obszarów okupowanych dopóty, dopóki nie zostaną powołane specjalne władze.

Ubezpieczenie obszaru etapowego.

Ubezpieczenie obszaru etapowego ma na celu ochronę linii etapowych przed wojskami nieprzyjacielskimi lub przed wrogo usposobioną ludnością.

Dla bezpośredniego ubezpieczenia otrzymują ważniejsze punkty oddzielnych linii etapowych odpowiednio silne załogi, które z jednej strony ochraniają, znajdujące się w punkcie etapowym, magazyny, szpitale etc. z drugiej strony wystawiają warty przy ważniejszych obiektach linii etapowej (mosty kolejowe i drogowe, tunele, wiadukty) i patrolują oddany odcinek.

Ubezpieczenie w szerszym zakresie sprawują ruchome kolumny, których zadaniem jest występować przeciwko nieprzyjacielskim oddziałom i utrzymywać w korbach za pomocą podjazdów wrogo usposobioną ludność. Zależnie od potrzeby i czasu trwania wojny umacnia się oddzielne, specjalnie ważne punkty etapowe.

Służba ubezpieczeń tyłów armji wymaga dużo sił, specjalnie wtedy, gdy ludność buntuje się.

W listopadzie roku 1870 było użytych do tego przez Niemców 85 bataljonów, 33 szwadronów i 9 baterji.

Aby nie osłabiać operującej armji przez oddawanie oddziałów do służby w obszarze etapowym, używane są do tego celu

głównie wojska drugiej i trzeciej linii i tworzy się z nich formacje ze wszystkich rodzajów broni.

M o b i l i z a c j a .

Wiadomości ogólne. Mobilizacja jest to przejście ze stopy pokojowej na stopę wojenną.

Do przeprowadzenia mobilizacji stały się podstawowymi doświadczenia wojny 1870—71.

Warunki do przeprowadzenia prędkiej mobilizacji.

Organizacja wojska, system kompletowania, podział i dyslokacja, posiadają pierwszorzędny wpływ na przeprowadzenie mobilizacji. Przy omawianiu poszczególnych rozdziałów wskazywano już na to, że terytorjalne kompletowanie i terytorjalna dyslokacja są głównym warunkiem szybkiej i sprawnej mobilizacji, umożliwiając w parę godzin i przy uniknięciu dłuższych transportów powołanie do oddziałów żołnierzy i koni.

Dalej należy brać pod uwagę bogactwo koni w państwie i równomierny ich podział.

Wysoko rozwinięty przemysł i kultura rolna, ilość kolei żelaznych, patryjotycznie usposobiona ludność są również współczynnikami, współdziałającymi w przyspieszeniu mobilizacji.

Podczas mobilizacji dzisiejszej nowożytnej armji zachodzi masowy ruch osób, koni i rzeczy. Aby ten ruch masowy mógł odbyć się bez przeszkód w kilka dni, potrzebne są jaknajbardziej szczegółowe przygotowania podczas pokoju, które są zawarte w t. zw. planach mobilizacyjnych. Na mocy ogólnych przepisów (instrukcji mobilizacyjnych) są one corocznie na nowo opracowywane przez komendy, oddziały i zakłady.

Zapasy augmentacyjne. Materiał do wyekwipowania formacji wojennych jest przygotowany już podczas pokoju decentralistycznie w ten sposób, że każdy oddział (zakład) zarządza sam zapasami, potrzebnymi dla wystawianych przez siebie formacji wojennych. Zapasy te są przechowywane w magazynach augmentacyjnych. Ze względu na możność prędkiego wydania materiału na wypadek mobilizacji zapasy, znajdujące się w magazynach, są podzielone na oddziały.

Przeprowadzenie mobilizacji.

Ogłoszenie mobilizacji skutecznia się telegraficznie przez podanie wszystkim komendom i władzom tych części sił zbrojnych, które należy zmobilizować i przez oznaczenie dnia, który

należy uważać za pierwszy dzień mobilizacji. Powołani żołnierze i konie udają się do swoich pułków, gdzie są wyekwipowani z zapasów, znajdujących się w magazynach augmentacyjnych.

K o n c e n t r a c j a .

Gdy oddziały (zakłady) są podniesione do pełnej stopy wojennej, konie są dostarczone i tabor posiada konie do zaprzęgu, słowem wszystko gotowe do wymarszu, wtedy następuje przesunięcie do obszaru koncentracyjnego (koncentracja strategiczna).

Szybka mobilizacja i zebranie armji w obszarze koncentracyjnym jest jednym z ważniejszych warunków osiągnięcia pomyślnych rezultatów podczas wojny. Pod tym względem wystarczy wyprzedzić nieprzyjaciela o parę dni, aby wziąć inicjatywę w swoje ręce.

Podczas mobilizacji, jak również podczas strategicznej koncentracji, koleje żelazne spełniają bardzo ważne zadania; z tego powodu wydaje się specjalny wojenny plan ruchu kolejowego, który w zupełności różni od planu pokojowego, a materiał kolejowy znajduje się tam, gdzie jest największe zapotrzebowanie kolei.

Ruch kolejowy według czasu dzieli się na 2 okresy:

1 okres: Transporty mobilizacyjne względnie transporty podczas mobilizacji, jest to wiele krótkich transportów wewnątrz poszczególnych obszarów terytorjalnych (rezerwiści, transport koni).

2 okres: Transporty koncentracyjne są to masowe transporty ze stacji ekwipunkowych do obszaru koncentracyjnego (żołnierze, konie, żywność, materiał wojenny).

Im liczniejsze i sprawniejsze są koleje, tym prędzej i prościej przeprowadza się transport masowy. W tym tkwi objaśnienie olbrzymiej wartości wojskowej kolei żelaznych.

Koncentrację ubezpieczają wojska, będące na stopie podwyższonej (w obszarach granicznych), straż skarbowa etc.

Zebranie tak wielkich mas na stosunkowo ograniczonym obszarze wymaga przygotowania obszaru koncentracyjnego przez nagromadzenie zapasów, przygotowanie kwater, wydanie zarządzeń sanitarnych. Wszystko to musi być przygotowane w planach mobilizacyjnych.

Naczelne kierownictwo armji.

W państwach monarchicznych głowa rządu jest najwyższym wodzem, w republikach urząd ten sprawuje mianowany przez prezydenta generał, jako komendant główny (generallisimus).

Dla ujednostajnienia kierownictwa wielostronnym skomplikowanym mechanizmem wojskowym, dalej dla obrony interesów wojskowości w parlamencie jest potrzebna wojskowa centrala specjalnie zorganizowana. Rolę tę spełnia we wszystkich mocarstwach *ministerjum wojny*, na czele którego stoi odpowiedzialny przed parlamentem minister wojny.

Organizacja ministerjum wojny: Odpowiednio do rozmaitych gałęzi wojskowości, istnieje podział ministerjum wojny na oddziały, (np. oddział zajmujący się kompletowaniem armji, zbrojeniem, fortyfikacjami, budżetem, zaprowiantowaniem etc.). Ministerjum wojny podlegają bezpośrednio inspektorowie armji i komendy korpusów (komendy dywizji).

Najwyższa rada wojenna: W niektórych państwach istnieje ponad ministerjum wojny stojąca władza — Najwyższa Rada wojenna — w skład której wchodzi wyżsi generałowie, a od której wychodzą decyzje w sprawach wojskowych.

Kancelarja wojskowa w państwach monarchicznych jest pośrednikiem między najwyższym wodzem a ministerjum wojny.

S z t a b g e n e r a l n y .

Zadania sztabu generalnego podczas pokoju polegają na pracach przygotowawczych na wypadek wojny z punktu widzenia kierownictwa armji, przygotowania mobilizacji i koncentracji, wywieranie wpływu na organizację i wykształcenie armji i w związku z tym studia nad armjami cudzymi, badanie stosunków wojskowo geograficznych i wojskowo politycznych.

Prace te wykonywują różne biura sztabu generalnego i ministerjum wojny.

Podczas wojny w rękach sztabu generalnego spoczywa kierownictwo, a więc plany i opracowywanie wszystkich rozkazów odnoszących się do przeprowadzenia operacji i taktycznych zarządzeń; dlatego też oficerowie sztabu generalnego są przydzielani do wyższych komend.

Sztab generalny składa się z korpusu specjalnie wybranych i wykształconych oficerów.

Wykształcenie oficerów sztabu generalnego odbywa się we wszystkich państwach we własnych szkołach (szkoła wojskowa, akademja wojskowa) gdzie oficerowie kształcą się w naukach wojskowych i w pokrewnych działach nauk ogólnych; tutaj otrzymują również praktyczne wykształcenie.

Dla przyjęcia do szkoły sztabu generalnego potrzebne są we wszystkich państwach następujące warunki: paroletnia służba przy oddziale, bardzo dobre kwalifikacje, złożenie jednego lub

więcej egzaminów i pozatem jest ustanowiony dla kandydatów cenzus wieku.

Podczas pobytu w szkole przydziela się uczni na kilka tygodni do innych rodzajów broni, aby ich służbę poznali praktycznie.

Po ukończeniu szkoły przydziela się oficerów odrazu do sztabu generalnego, lub też powracają oni do swych oddziałów, aby w miarę zapotrzebowania być przydzielonymi do służby w sztabie generalnym.

Przyjęcie do korpusu sztabu generalnego następuje w niektórych armjach dopiero po nominacji na kapitana.

Ci oficerowie, którzy nie wstępują do sztabu generalnego, używani są jako adjutanci, nauczyciele etc. i posiadają przywilej awansowania poza kolejką na kapitana przy oddziałach.

Powołanie do korpusu sztabu generalnego jest związane w niektórych armjach z powtórным zdaniem egzaminów.

Oficerowie sztabu generalnego pełnią służbę w biurach sztabu generalnego, w ministerjum wojny, przy inspekcjach armji i inspektorach poszczególnych rodzajów broni, przy wyższych komendach, za granicą jako attache wojskowi.

Podczas pełnienia służby w sztabie generalnym powracają oficerowie czasowo do oddziałów, aby zostawać z tymi ostatnimi w ścisłym kontakcie.

Dalsze wykształcenie wszystkich oficerów sztabu generalnego uzupełnia się przez gry wojenne, podróże i ćwiczenia w jeździe konnej. Na czele sztabu generalnego stoi wyższy generał jako *szeft sztabu generalnego*.

W większości państw istnieje podział na wielki sztab generalny (sztab główny) i sztab generalny wojsk.

Oficerowie pierwszego działają w biurach sztabu generalnego i jako szefowie sztabu generalnego przy armjach, ostatniego zaś pełnią służbę przy wyższych komendach.

W niektórych armjach jest przeprowadzony podział na operacyjny i administracyjny sztab generalny.

K a d r a s z a r ż.

Obowiązkiem kadry szarż jest ćwiczenie wojska w czasie pokoju, a prowadzenie go podczas wojny.

Ze względu na różnorodność kompletowania i składu wytworzył się oddawna następujący podział kadry szarż:

1) *Korpus oficerski* reprezentuje inteligencję — do niego należy prowadzenie, jak również kierownictwo w wykształceniu.

2) *Korpus podoficerski* jest przeznaczony do pomocy korpusowi oficerskiemu i zajmuje się rzemieślniczą stroną ćwiczenia.

O f i c e r o w i e z a w o d o w i .

Przy dzisiejszych wojskach kadrowych — ze znaczną roczną zmianą personelu — tworzy korpus oficerów zawodowych stałą część składową armji. Duch ich jest duchem armji. Korpus oficerski jest więc duszą armji.

Charakter, dobry sposób myślenia i lojalność są głównymi wymaganiami jakie stawia się korpusowi oficerskiemu.

Powinien on być przykładem dla żołnierzy pod względem zalet moralnych, inteligencji, nauki i sprawności fizycznej. Dla tego też jest dobrym uzupełnianie go z pośród wyższych sfer społeczeństwa. Ponieważ zalety dobrego oficera najlepiej zaszczeplić od młodości, dla tego należy dążyć aby jądro korpusu oficerskiego kształcić w szkołach wojskowych, gdzie uczniowie otrzymują potrzebne wykształcenie ogólne i wojskowe.

Tworzenie jednak szkół wojskowych jest połączone z dużymi kosztami państwa, należy więc młodzież przeznaczoną do zawodu wojskowego kształcić również w szkołach cywilnych a następnie w wojskowych dawać im wykształcenie fachowe.

Stosunki finansowe i społeczne zmuszają do uzupełniania korpusu oficerskiego nie tylko z dwóch wyżej wymienionych kategorii, lecz i z korpusu podoficerskiego.

Przy wyborze kandydatów, przy układaniu planów szkolenych w szkołach wojskowych trzeba zwracać uwagę na to, aby korpus oficerski był jaknajbardziej jednolity pod względem pochodzenia. Tylko w tym wypadku może korpus oficerski utrzymać znaczenie i pozycję swą w państwie i społeczeństwie, co jest nieodzownie potrzebne do spełnienia jego odpowiedzialnego powołania.

O f i c e r o w i e r e z e r w o w i .

Ze względów gospodarczych państwa nie mogą utrzymywać tylu oficerów zawodowych, ilu potrzeba podczas wojny. Potrzebę tę zaspokaja się przez podniesienie stopy pokojowej do stopy wojennej, tworzenie nowych formacji, uzupełnienie strat w ofiarach.

Kompletowanie nieaktywnego korpusu oficerskiego.

W armji polowej: dawniejsi oficerowie zawodowi; najlepszy materiał, ilość ich jednak nie wystarcza.

Rezerwowi oficerowie, rekrutujący się z jednorocznych ochotników i podobnych kategorii. Ilość i jakość zależna jest od wykształcenia, wojskowego wykształcenia i ilości ćwiczeń z bronią.

W interesie wojskowym leży posiadać raczej mniej, ale zato dobrych oficerów rezerwowych.

Rezerwowi oficerowie, którzy pochodzą z podoficerów specjalnie wykształconych i egzaminowanych są używani w tych państwach, które i oficerów zawodowych uzupełniają z podoficerów.

W formacjach pospolitego ruszenia. Tutaj w czasie trwania wojny są używani: pensjonowani oficerowie, obowiązani do służby w pospolitym ruszeniu, odpowiedni podoficerowie, i w razie potrzeby wyszkolony personel cywilny.

P o d o f i c e r o w i e .

Zadanie: pomoc dla korpusu oficerskiego w wyćwiczeniu i kierownictwie oddziałów, wyćwiczenie żołnierzy w szczegółach służby. Dobrzy podoficerowie posiadają ogromne znaczenie dzięki temu, że mają ciągły kontakt z szeregowcami i wpływ na nich. Głównym warunkiem wartości tego wpływu jest odpowiedni autorytet względem podwładnych.

Autorytet przy odpowiedniej sile charakteru osiąga się albo przez duchową wyższość lub też przez dłuższy od towarzyszy broni czas służby. Duchowa wyższość w dość wysokim stopniu jest rzadką, główną więc rolę gra drugi współczynnik: doświadczenie wskutek dłuższego czasu służby.

Ponieważ w ostatnich latach we wszystkich państwach skrócono czas służby czynnej, dąży się więc do tego, aby w szeregach armji zatrzymywać jądro dobrze wykształconych, dłużej służących podoficerów.

Czas wykształcenia podoficera jest bardzo krótki; przy dwuletniej służbie musi on być już w przeciągu jednego roku wykształcony, aby w drugim roku mógł pełnić służbę podoficera.

Samo wykształcenie skutecznia się:

w specjalnych *zakładach wychowawczych*, szkołach podoficerskich etc; sposób to bardzo dobry, lecz drogi.

przeważnie przez *praktyczne wykształcenie* przy oddziałach; niżsi komendanci takie wykształcenie uważają często za lepsze; jest to sposób tańszy.

Dłużej służący podoficerowie. Z powyższego wynika, że dłużej służący podoficerowie są tym nieodzowniejsi, im krótszą jest czynna służba wojskowa.

Aby zachęcić podoficerów do dalszej służby, trzeba zabezpieczyć ich przyszłość, specjalnie ubezpieczyć ich na starość (zarezerwowanie dla nich rządowych posad etc.).

Pozatem konieczne są przywileje natury moralnej i materialnej.

Moralne: widoczne odznaki, dobre obchodzenie się, lepsze mundury, większa wolność.

Materjalne: premje pieniężne stosownie do czasu służby, dodatki, płaca za kontraktowe zobowiązanie się do dłuższej służby, wyprawa pieniężna na wypadek uwolnienia lub wystąpienia.

Granica wieku: wyczerpująca fizycznie praca podoficerów pozwala im przedłużać służbę tylko do stosunkowo niskiej granicy wieku.

Rezerwowi podoficerowie. Ponieważ ilość podoficerów zawodowych (wraz z przedłużeniem służby) jest ograniczona, potrzebna jest duża ilość rezerwowych podoficerów do kompletowania stopy wojennej. Wartość ich jest zależna od jakości materiału żołnierskiego, oraz od stopnia wykształcenia otrzymanego w służbie czynnej.

Im krótszy jest czas służby, tym mniej użyteczni są rezerwowi podoficerowie.

Ć W I C Z E N I E W O J S K A .

Zasady ogólne.

Nowoczesne wyćwiczenie wojska musi wychodzić z tej zasady naczelnej: *przygotować do wojny* wojsko i kierowników. Pravidłowo wykształcone wojsko powinno być nauczone tylko tego, co jest potrzebne przy spotkaniu z nieprzyjacielem. Z drugiej strony pod względem moralnym i praktycznym wojsko powinno być wychowane w ten sposób, aby orjentowało się możliwie szybko w chwili poważnej. Przy krótkiej służbie czynnej wojsk kadrowych ważną jest bardzo wysokość stopy pokojowej pododdziałów, gdyż to ostatnie umożliwia mniej lub więcej wyćwiczenie stosowne do wojny.

Dalej wpływa na wyćwiczenie ilość i jakość kadry szarż, specjalnie dłużej służących podoficerów, dalej środki pieniężne, wydawane na cele wyćwiczenia. Tutaj należą: *liczne place dla ćwiczeń wojskowych i strzelnice*, dalej sale do ćwiczeń, aby i podczas złej pogody można było ćwiczyć.

Duża ilość amunicji do strzelania szkolnego i polowego.

Szkola jazdy konnej dla wojsk konnych.

Dla wykształcenia w poszczególnych związkach dzieli się rok wojskowy na okresy ćwiczeń. Ze względu na to że wojenne zawikłania występują najczęściej na wiosnę, wykształcenie powinno dojść do tej pory roku na dość wysoki stopień. Dlatego też początek roku wojskowego i początek wykształcenia rekruta wypada na miesiące jesienne.

O k r e s y ć w i c z e ń.

Początkowe wyćwiczenie wojskowe (wyćwiczenie rekruta) i wyćwiczenie w plutonie jest podstawowym dla całej służby żołnierza. Wymaga ono nadzwyczajnej staranności i gruntowności, specjalnie przy dzisiejszej krótkiej służbie czynnej.

Ten okres ćwiczeń wypada na późną jesień i zimę, od października do lutego, w niektórych państwach nawet do kwietnia. Trwa od 2 do 6 miesięcy.

Armje posiadające niską stopę dłużej służących podoficerów muszą podczas kształcenia rekruta zatrzymywać pewną ilość podoficerów z rocznika idącego na urlop, aby móżd intensywniej prowadzić ćwiczenia. (Duże znaczenie licznych dłużej służących podoficerów).

Wojska konne podczas tego okresu uskuteczniają wyćwiczenie remontu. Aby pododdziałów — specjalnie w kawalerji, nie obciążać podczas tego okresu (a czas ćwiczeń oddać na wykształcenie rekruta), ujeżdżanie remontu odbywa się w niektórych państwach w specjalnych oddziałach (kadry uzupełniające).

Ćwiczenie w pododdziałach. Wskutek ogromnego znaczenia, jakie posiada gruntowne wyćwiczenie bojowe w pododdziałach, w większości państw rezerwuje się na to większą część roku. Trwa ono od 6 do 8 miesięcy, a kończy się w miesiącach letnich (czerwiec, lipiec).

W myśl wymienionych zasad podczas tego okresu przeprowadza się także ćwiczenia w większych oddziałach, również ćwiczenia wszystkich rodzajów broni (ćwiczenia garnizonowe) w tym celu, aby do wiosny osiągnąć dostateczny stopień bojowego wykształcenia. Miesiące zimowe są do tego bardzo wygodne, gdyż pokrywający śnieg czyni teren prawie wszędzie dostępnym.

Wyćwiczenie w oddziałach (bataljon, dywizjon) *i pułku.* Łącząc się z wyćwiczeniem w pododdziałach, okres ten przypada już po żniwach, gdy można bardziej korzystać z terenu. Okres ten obejmuje powszechnie miesiąc lipiec i sierpień i większa część tego czasu jest poświęcona na ćwiczenia pułkowe, z tego powodu, że ćwiczenia pułkowe są bardzo ważne dla komendantów pododdziałów i oddziałów. W niektórych armjach niema zupełnie okresu ćwiczeń bataljonowych; ćwiczenia bataljonu przeprowadza się częściowo podczas ćwiczeń kompanji.

Ćwiczenia w większych związkach. Celem ich jest wyszkolenie komendantów oddziałów, dalej wyższych komendantów w kierownictwie i jednoczesnym użyciu wszystkich rodzajów broni. Przytem tutaj powinny poznawać się rozmaite rodzaje broni i osądzać swoje właściwości i sprawność.

Aby ćwiczeniom tym nadać charakter wojenny dla podwyższenia stopy powołuje się zależnie od środków mniej lub więcej rezerwistów.

Cwiczenia w dużych związkach mogą tylko wtedy posiadać charakter wojenny, gdy teren pozwala na zupełną swobodę ruchu; intensywna uprawa pól w środkowej Europie stawia temu wielkie trudności i powoduje duże wydatki za zniszczenie pól, wskutek tego staje coraz bardziej nieodzownym posiadanie dla tych ćwiczeń własnych placów do ćwiczeń.

Aby uniknąć długotrwałego i drogiego transportu, z drugiej strony aby jaknajbardziej wykorzystać okres ćwiczeń, trzeba dążyć do utworzenia jednego placu ćwiczeń na każdy korpus.

W niektórych państwach pod tym względem już dość dużo zrobiono (Niemcy 25 korpusów, 24 place do ćwiczeń).

W większości państw odbywają się w końcu roku ćwiczeń *wielkie manewry* (manewry armji), w których bierze udział często parę korpusów, czasami także marynarka wojenna.

Oprócz wyszkolenia w kierownictwie większych oddziałów powinny ćwiczenia te dawać wytyczne dla zmian i ulepszeń organizacji armji, urządzeń technicznych etc.

Ogólną zasadą jest dziś plan i przeprowadzenie manewrów, mające możliwie charakter wojenny, przyczem dowódcom zostawia się jaknajdalej idącą swobodę w wykonaniu; w ostatnich czasach zrobiono w tym kierunku duże postępy w przeciwieństwie do bardziej schematycznej formy manewrów dawniejszych czasów.

Dalsze kształcenie kadry szarż, szkoły specjalne.

Wielostronność nowoczesnego wykształcenia, dalej potrzeba oficerów i podoficerów rutynowanych w specjalnych gałęziach, zmuszają do dalszego kształcenia kadry szarż nawet po ukończeniu zakładów wychowawczych, względnie po osiągnięciu wykształcenia w pododdziałach. Dalsze kształcenie odbywa się częściowo w oddziałach, częściowo w szkołach specjalnych dla całej armji.

Ogólne kształcenie oficerów.

Ma ono na celu dokładne zapoznanie oficerów ze wszystkimi gałęziami służby wojskowej, z drugiej strony danie oficerom sposobności zdobycia tej wiedzy fachowej, która jest potrzebną do uzyskania wyższej szarży.

W tym celu przy oddziałach wszystkich rodzajów broni odbywają się gry wojenne, ćwiczenia aplikacyjne, ćwiczenia w jeź-

dzie konnej, w oddziałach technicznych taktyczno-techniczne ćwiczenia.

Fachowe i naukowe prace zimowe obejmują studjowanie literatury fachowej i właściwych regulaminów.

Im mniej jest oficer zajęty szczegółami służby w pododdziale, tym intensywniej i pożyteczniej może pracować nad dalszym kształceniem się. Także tutaj spotykamy się z potrzebą liczego, dzielnego korpusu podoficerskiego do odciążenia oficerów.

Szkoły specjalne służą do nauki strzelania, jazdy konnej, służby sygnalizacyjnej i łącznościowej, do wykształcenia nauczycieli gimnastyki i fechtunku etc.

Do nauki strzelania istnieją we wszystkich państwach szkoły dla piechoty (kawalerji) i artylerji. Do nich odkomenderowuje się corocznie na kilka tygodni ćwiczeń licznych oficerów.

Celem ich jest wydawanie jaknajliczniejszych i najlepszych instrukcji strzeleckich; powinny one dbać o równomierne wykształcenie w strzelaniu całej armji.

W niektórych państwach istnieje i daje dobre rezultaty odkomenderowywanie wyższych oficerów piechoty i kawalerji do artyleryjskich szkół strzelania i odwrotnie, wyższych oficerów artylerji do szkół strzelania dla piechoty w celu nabycia wiadomości o nauce strzelania u innych rodzajów broni, o ulepszeniach w nauce o broni etc.

W większości armji posiadają szkoły strzelania własne oddziały instruktorskie (kompanje, bataljony, baterje). Służą one częściowo do wyćwiczenia podoficerów, częściowo do praktycznego wypróbowania inowacji w regulaminach i technice strzelania.

Uzupełnienie wykształcenia oficerów kawalerji i artylerji *w jeździe konnej i powożeniu* odbywa się częściowo w zakładanych corocznie szkołach dywizyjnych i brygadyjnych, częściowo w szkołach dla całej armji (szkoły jazdy konnej). W pierwszych uczą się oficerowie nie tylko jazdy konnej, ale wogóle służby kawalerskiej.

Do kształcenia w *służbie sygnalizacyjnej i łącznościowej* istnieją dla piechoty i kawalerji szkoły telegraficzne, dalej telegraficzne kursy dla artylerji, w których przez pewien czas kształcą się oficerowie z oddziałów w tej ważnej gałęzi; następnie służą oni za instruktorów dla żołnierzy lub zostają komendantami telegraficznych lub telefonicznych oddziałów.

Oprócz wyżej wymienionych specjalnych szkół, do których dostają się tylko pojedynczy oficerowie, istnieją w większości państw *szkoły, które muszą nieodroźnie kończyć wszyscy oficerowie*, którzy nie ukończyli szkół sztabu generalnego.

Celem tych szkół jest rozszerzyć i pogłębić wiedzę wojskową oficerów, wyjaśniać poglądy i pomagać tym w dalszym samodzielnym kształceniu się.

Szkoły te tworzy się albo w korpusach (korpusne szkoły oficerskie), albo łączy się je w jedną lub więcej szkół w państwie. Do tej kategorii należą istniejące w niektórych państwach „*Kursy informacyjne dla kapitanów*“.

Wykształcenie wyższych oficerów artylerji i wojsk technicznych odbywa się częściowo przez kilkoletnie kursy, częściowo dla wyższego wykształcenia odkomenderowuje się oficerów do cywilnych wyższych zakładów naukowych.

Dalsze kształcenie podoficerów.

Odbywa się głównie przy oddziałach; bywają jednakże podoficerowie odkomenderowywani do szkół strzelania, do oddziałów instruktorskich, do szkół telegraficznych etc.

WOJSKOWE WYKSZTAŁCENIE MŁODZIEŻY.

Chociaż wykształcenie żołnierza staje się z roku na rok bardziej wielostronnym i wskutek tego byłoby pożądane powiększenie czasu służby czynnej, jest on stale jednak skrócany. Ztąd wynika potrzeba bliższego zajęcia się kwestją wojskowego wykształcenia młodzieży, aby ułatwić wyćwiczenie rekruta.

Z doświadczenia wiadomo, że główną trudnością w ćwiczeniu rekruta jest brak wyrobienia fizycznego i niepewność w obchodzeniu się z bronią. Przy wojskach konnych przybywa jako dalsza trudność nieumiejętność jazdy konnej, ewentualnie lęk przed koniem.

Najważniejszymi gałęziami wstępnego wykształcenia wojskowego są więc popieranie fizycznego wyćwiczenia, opieka nad nauką strzelania i jazdy konnej.

Fizyczne wyćwiczenie.

Systematycznie uprawiana gimnastyka przyspiesza wyćwiczenie fizyczne, dlatego też jest ona obowiązkową w szkołach wszystkich państw.

W ostatnich czasach zwrócono baczną uwagę na prowadzenie gimnastyki także w szkołach prywatnych i gimnazjach.

Tworzenie związków gimnastycznych jest w niektórych państwach specjalnie popierane i zasilane.

Godne są uwagi istniejące, mniej lub więcej licznie, we wszystkich państwach związki strzeleckie młodzieży i organiza-

cje chłopców. Członkowie ich są umundurowani; ćwiczą się w gimnastyce, marszach, mustrze wojskowej; związki składające się z młodzieży kształcą się także w nauce strzelania.

Wszystkie te urządzenia posiadają finansowe poparcie państwa, udogodnienia na kolejach, otrzymują wojskowych instruktorów.

Ćwiczenia w strzelaniu.

Gdy ma to osiągnąć znaczniejsze skutki, wymaga specjalnego wpływu państwa.

W tych państwach, gdzie nauka strzelania nie jest jeszcze postawiona na wysokiej stopie, ogranicza się ono do ćwiczeń wojskowymi karabinami w szkołach średnich; dalej do popierania i subwencjonowania związków strzeleckich przez tanie oddawanie broni i amunicji jak również strzelnic wojskowych, przez dawanie instruktorów wojskowych. Te środki nie poruszają szerokich mas narodu, posiadają więc małe znaczenie wojskowe.

Wskutek tego w niektórych państwach powołano do życia powszechne narodowe stowarzyszenia strzeleckie i co najważniejsze, bezpośrednio połączono je z prawami o powinności wojskowej.

Stowarzyszenia te otrzymują od państwa znaczne środki pieniężne, ujednolajnione kierownictwo i kontrolę; ci zaś z obowiązanych do służby wojskowej, którzy przez pewien czas z powodzeniem ćwiczą się w tych stowarzyszeniach strzeleckich, otrzymują ulgi w pełnieniu służby wojskowej, w odbywaniu ćwiczeń z bronią etc.

Tak np. otrzymanie prawa do jednorocznej służby jest związane z przedstawieniem świadectwa z kilkuletniego uczestnictwa w związkach strzeleckich. Stowarzyszenia studenckie rozpowszechniły się specjalnie w Szwajcarii, we Włoszech, w Tyrolu i wykazały nadzwyczajne rezultaty.

Jazda konna.

Powszechne wykształcenie młodzieży w jeździe konnej może być przeprowadzone tylko w krajach bogatych w konie.

W Rosji jest obowiązana do jazdy konnej młodzież kozacka.

W O J N A G Ó R S K A.

Wpływ gór na organizację i wyekwipowanie.

Poruszanie się wojsk.

W górach istnieją zawsze zdadne do użytku komunikacje (szosy, drogi) tylko w większych dolinach, przyczem są one od siebie znacznie oddalone i rozdzielone terenem trudnym lub wcale niedostępnym. Na uboczu od głównych dolin istnieją tylko ścieżki, jako jedyna sieć komunikacyjna. Stosunki te zmuszają do wyznaczania kolumnom nawet tak złych linii komunikacyjnych, że piechota może po nich maszerować w najlepszym wypadku dwójkami, a czasami tylko szeregiem.

Ztąd wynika znaczne *wydłużenie się kolumn* (bataljon w marszu bojowym około 4 km., czterobataljonowa brygada piechoty wraz z zakładami do 20 km.) i konieczność *zwiększenia ilości kolumn*, aby jednego dnia można było wprowadzić do boju wszystkich ludzi.

W wojnie polowej prawie zawsze możliwe jest wzajemne wspomaganie się kolumn, w górach zaś choć nie jest to wykluczone, wymaga jednak tyle czasu, że rzadko kiedy może być przeprowadzone na czas. Podobnie przybycie na czas kolumn amunicyjnych, sanitarnych i prowiantowych, t. j. w ogóle taboru, jest wykluczone wtedy, gdy maszeruje on po jednej linii marszu. Każda *pojedyncza kolumna musi być jaknajbardziej samodzielna* i do tego stopnia zdolną do oporu, aby pozostawiona samej sobie mogła przez dłuższy czas maszerować lub walczyć, co osiągnąć można przez przydzielanie artylerji i taboru. Aby artylerja mogła podążać za piechotą, działa muszą być rozkładane i transportowane na zwierzętach jucznych lub wozach. Z tego samego powodu składa się ona przeważnie z juków. Z drugiej strony jednak dla wyzyskania istniejących dróg jezdnych, może być część taboru wyekwipowana w wozy; z tego więc powodu są przydzielane również baterje jezdne (ewentualnie wążkotorowe).

Kawalerja w górach posiada sposobność do działania tylko w głównych dolinach. Większe oddziały kawalerji wogóle nie są używane, tylko pojedyncze szwadrony.

B ó j.

Wskutek małej ilości i niedostępności dróg, obrona posiada daleko więcej szans niż w wojnie polowej. Atak związany jest z określonymi linjami, napotyka przeważnie silne pozycje, wskutek tego postępuje znacznie wolniej. *Obszar rozwinięcia się jest*

ograniczony. Silne pozycje obrońcy są trudne do zdobycia z frontu, pewien skutek można osiągnąć tylko przez taktyczne lub strategiczne obejście obrońcy grzbietami górskimi. Ponieważ przesunięcia podczas boju są trudne i wymagają dużo czasu, obejścia przygotowuje się już podczas ugrupowania marszowego, co znów wymaga podziału kolumny na równoległych liniach marszu, a przede wszystkim na grzbietach górskich.

Trudności w przesyłaniu rozkazów i meldunków sprowadza wpływ dowódcy do minimum, a często zupełnie go znosi. Bój w górach składa się z szeregu oddzielnych walk pojedynczych grup. Sygnalizacja optyczna nabiera w górach dużego znaczenia; potrzebne jest powiększenie wyekwipowania oddziałów w amunicję i materiały sanitarne.

D o s t a w y.

Większe skupione miejscowości istnieją tylko w niektórych dolinach, pozatem zaludnienie jest bardzo rzadkie, uprawa roli słaba i mało wydajna. Dlatego też zaprowiantowanie zapasami kraju nawet słabych oddziałów spotyka się z trudnościami i dostawy stają się zasadą.

Ten взгляд, że dostawy mogą być przeprowadzone tylko niewielu linjami, powiększa ważność ubezpieczenia ich przez wojska etapowe, szczególnie w obszarach zbuntowanych, gdyż tak zwana mała wojna znajduje bardzo pomyślne warunki właśnie w górach.

Przez odpowiednio ustawione i zaopatrzone umocnienia wzdłuż linii etapowych najlepiej zabezpiecza się swobodę ruchu własnych wojsk i wiąże swobodę nieprzyjaciela.

W wojnie górskiej rozróżnia się więc właściwe ruchome wojska, załogi i wojska etapowe. Wskutek rzadkiego zaludnienia wojska będą zmuszone często *do obozowania na powietrzu*, a nawet w mało cywilizowanych krajach górskich obozowanie to stanie się zasadą. Wymaga to dużej staranności w wyekwipowaniu wojsk, aby nie cierpiały wskutek surowego klimatu gór (wyekwipowanie w namioty, wełnianą bieliznę, zaopatrzenie w kawę, rum etc.).

R e s u m é.

Brygada górską jest jednostką bojową wyższego rzędu. Składa się z 4 do 5 batalionów piechoty, kilku baterji artylerji górskiej, dalej z tych wszystkich zakładów (kolumny amunicyjne, prowiantowe, zakłady sanitarne), które potrzebne są oddziałom samodzielnym.

Wskutek nieznaczej siły piechoty i wspomnianej konieczności podziału na kolumny znika ważność związków pułkowych; najbardziej celowym okazuje się podział na samodzielne bataljony.

Ważność służby *łączników za pomocą środków optycznych* sprowadza specjalnie obfite wyekwipowanie w środki sygnalizacyjne.

Decentralizacja *służby sanitarnej* daje środki każdemu bataljonowi do założenia własnego punktu opatrunkowego i do większego wyposażenia w lekarzy i żołnierzy sanitarnych.

Częste zapotrzebowanie materiałów *do robót technicznych* (budowa obozów, dróg) powoduje zwiększenie wyekwipowania bataljonów i baterji w warsztaty.

Zamiast kuchni polowych okazało się dobrym wyekwipowanie *w kotły*. Bataljon potrzebuje 40 kotłów; każdy na 25 ludzi.

*Wszystkie zakłady i tabor*y muszą być zorganizowane w ten sposób, żeby oddzielenie pojedynczych części (pociągów) dla detaszowanych kolumn było możliwe bez rozrywania związków. Wszystko to, co w wojnie polowej przewożą wozy, w wojnie górskiej jest zapakowane w juki. Bataljon potrzebuje około 100 zwierząt jucznych.

Dywizja piechoty tworzy w wojnie górskiej jednostkę strategiczną. Składa się z kilku brygad piechoty, szwadronów kawalerji i taboru, baterji górskich i jezdnych (baterje haubic) i z potrzebnych zakładów rezerwowych.

W końcu trzeba zaznaczyć, że w krajach górskich o wysokiej kulturze, licznych komunikacjach, mogą zająć odpowiednie modyfikacje w tym względzie, że można używać więcej wozów, przydzielić więcej jezdnych baterji i starać się, aby także jezdne działa w stanie rozłożonym doprowadzić krótkimi drogami do pozycji.

MARYNARKA WOJENNA.

Bogactwo kraju zależy z jednej strony od produktów naturalnych (żelazo, złoto, węgiel, produkty rolnicze etc.), z drugiej strony od produktów wytwarzanych.

Im większy jest obszar zbytu za granicami państwa, tym lepiej mogą być spożytkowane produkty przemysłu, tym więcej złota wpływa do kraju.

Rozwinięty przemysł bez zewnętrznych rynków zbytu jest nie do pomyślenia. Dzisiaj—i zapewne jeszcze na długi czas—są dla państw europejskich inne części świata głównymi rynkami zbytu dla produktów przemysłu.

Źródło bogactwa kraju w większej części jest więc zależne od morza.

Oddzielony od morza kraj bez brzegów i handlu morskiego będzie rozporządzał tylko skromnym rynkiem wewnętrznym. Środkiem do zdobycia i utrzymania rynków zbytu jest tylko potężna flota wojenna. Ona umożliwia wolność dróg wodnych i na wypadek wojny osiągnięcie panowania na morzu.

Inne zadania marynarki, jak: blokada, ochrona brzegów, operacje wylądowanymi wojskami, są tylko wynikiem jej głównego zadania.

Wydatki na potężną flotę wojenną pociągają za sobą tylko poważnie duże ofiary pieniężne, gdyż te, jak wskazuje historia, bardzo dobrze rentują się; wszystkie bogate państwa tylko przeważnie dzięki handlowi morskiemu, doszły do pieniędzy i potęgi (Anglja, Francja, w najnowszych czasach Niemcy etc.).

Armja austro-węgierska

(na podstawie H. Schmidta: Heerwesen. 2. Teil).

Opracował ADAM PŁOMIŃCZYK.

(Ciąg dalszy).

V.

K a w a l e r j a.

Armja austro-węgierska posiada:

w armji wspólnej:

42 pułków kawalerji, a mianowicie:

15 dragonskich,

16 huzarskich,

11 ułańskich;

w austrjackiej obronie krajowej:

6 pułków ułańskich obr. kraj.,

1 dywizjon tyrolskich strzelców konnych,

1 dywizjon dalmatyńskich strzelców konnych;

w węgierskiej obronie krajowej:

10 pułków huzarskich węgiers. obr. kr.;

w węgierskiem pospolitym ruszeniu:

10 dywizjonów huzarów pospolitego ruszenia węgierskiego, wystawianych przez każdy z 10 pułków huzarskich węg. obr. kraj. wedle potrzeby i możliwości dla celów służby 2 linii.

Wszystkie te pułki tworzą brygady; mianowicie:

19 brygad kawalerji armii wspólnej z nr. 1—21.

3 brygady kawalerji austr. obr. kraj.

4 brygady kawalerji węgiers. obr. kr. nr. 19, 22, 23 i 24; oraz dywizje, mianowicie:

8 dywizji kawalerji armii wspólnej z nr. 1—10 (brak dywizji 5, 19).

2 dywizje kawalerji węgiers. obr. kraj. z nr. 5 i 11.

Cała kawalerja jest jednolicie zorganizowana i wyekwipowana. Rozróżnienie gatunków (dragoni, huzarzy, ułani) ma znaczenie czysto tradycyjne. Różnice w umundurowaniu, uzbrojeniu i wyekwipowaniu są małe i nie mają istotnego znaczenia wojskowego.

Kawalerja armii wspólnej.

Pułk kawalerji armii wspólnej składa się:

na stopie pokojowej ze:

sztabu pułkowego t. j.:

komendy pułku,

patrolu telefonicznego,

patrolu sygnalizacyjnego,

plutonu pionierów;

2 dywizjonów po 3 szwadrony;

oddziału karabinów maszynowych;

kadry szwadronu uzupełniającego, do której należy prowadzenie księgi głównej (stanu ewidencyjnego) pułku, zarząd magazynu augmentacyjnego, ujeżdżanie koni i zarząd końmi urlopowanemi;

magazynu augmentacyjnego;

na stopie wojennej ze:

sztabu pułkowego t. j.:

komendy pułku,

2 patrolów telegraficznych,

2 patrolów sygnalizacyjnych,

plutonu pionierów;

2 dywizjonów po 3 szwadrony;

taboru bojowego i taboru prowiantowego;

2 plutonów sztabowych dla komend wyższych;

batalionu uzupełniającego, który pozostaje w miejscu pobytu pułku;

formacji nowych (rezerwowych) dla służby 2-giej linii.

Numeracja i nazwy pułków: pułki ponumerowane są kolejno wewnątrz każdego gatunku (u ułanów brak p-ków 9, i 10) i nazwane imieniem „właściciela“,

Numeracja szwadronów wewnątrz pułku: 1—6.

Oddziały karabinów maszynowych są w czasie pokoju dołączone do pułków, mianowicie do: 1, 2, 3, 5, 6, 11, 12, 15 dragonów, 1, 3, 6, 8 ułanów, 1, 5, 9, 10, 11, 12, 14 huzarów. W czasie wojny zatrzymują one nr. pułku, do którego należą, ale stają się samodzielne i poddane wprost komendzie dywizji, ewentualnie brygady.

Patrole telegraficzne i sygnalizacyjne tworzą razem pluton telegraficzny.

Kawaleryjski tabor pontonowy wystawiają plutony pionierskie pułku dragonów nr. 6, huzarów nr. 10, 12, 16, ułanów 3, 7, — każdy jeden oddział.

D O W Ó D Z T W O.

Komendantem pułku: pułkownik;

Komendantem dywizjonu: oficer wyższy;

Komendantem szwadronu: rotmistrz starszy rangą;

Komendantem kadry uzupełniającej: oficer wyższy;

Komendantem plutonu pionierów: rotmistrz młodszy rangą lub porucznik;

Komendantem plutonu telegraficznego: porucznik lub podporucznik;

Komendantem oddziału karabinów maszynowych: rotmistrz.

S Z W A D R O N.

Jednostka taktyczna i administracyjna niższego rzędu; zasadą jego liczebności jest to, by mógł być głosem prowadzony przez komendanta. Szwadron dzieli się na 4 plutony, pluton na 3 patrole.

Liczebność na stopie pokojowej i bojowej jest prawie równa. Na stopie pokojowej składa się szwadron z:

rotmistrza	1
oficerów	4
wachmistrzów	2
plutonowych	4
kaprali	12
starszych żołnierzy	4
szeregowców	135

trębacz (kapral)	.	.	.	.	1
podoficera rachunkowego	.	.	.	.	1
kowala (podoficer)	.	.	.	.	1
rymarza (podoficer)	.	.	.	.	1
ordynansów oficerskich	.	.	.	.	5
koni własnych	.	.	.	.	6
koni wojskowych	.	.	.	.	150

(z tego w oddziale 124, reszta urlopowana).

Razem 5 oficerów, 166 żołnierzy i 156 koni.

Na stopie bojowej liczy szwadron:

oficerów	.	.	.	.	5
żołnierzy około	.	.	.	.	180
koni wierzchowych	.	.	.	.	168
koni pociagowych	.	.	.	.	12
kuchnia polowa	.	.	.	.	1 (tabor bojowy)
juki amunicyjne	.	.	.	.	2 (" ")
wóz z narzędziami	.	.	.	.	1 (tabor prowiantowy)
wozów prowiantowych	.	.	.	.	3 (" ")
wóz bagażowy	.	.	.	.	1 (" ")

Oddziałów specjalnych mniej jest niż w kompanii piechoty, z powodu istnienia oddziałów specjalnych przy pułku. W szwadronie znajduje się 9 pionierów szwadronowych (niezależnie od plutonu pionierów przy pułku). Patrol sanitarny szwadronu składa się z 1 podoficera i 2 sanitariuszy.

D Y W I Z J O N .

Oddział pośredni między szwadronem a pułkiem, składa się z 3 szwadronów. Sztab dywizjonu w czasie pokoju składa się z komendanta dywizjonu, podoficera sanitarnego, trębacza (podoficera) i ordynansa, oraz 8 wierzchowców. W czasie wojny sztab składa się z 10 ludzi (dodany n. p. lekarz) i 10 koni.

P U Ł K .

Jest jednostką organizacyjną stanowiącą podstawę kompletowania i dyslokacji. Składa się z 2 dywizjonów (6 szwadronów) oraz oddziałów specjalnych pod jednolitą komendą i wspólnym zarządem administracyjnym.

Sztab pułku bez oddziałów specjalnych w czasie pokoju składa się z:

pułkownika, komendanta pułku,
wyższego oficera,
kapitana, adjutanta pułkowego,
oficera prowiantowego,
oficera rachunkowego,

- 3 lekarzy,
- 1 weterynarza,
- 1 wachmistrza,
- 1 trębacza pułkowego w randze podoficera,
- 2 wachmistrzów kancelaryjnych,
- 1 wachmistrza rachunkowego,
- 1 kaprała rachunkowego,
- 1 rusznikarza w randze podoficera,
- 9 ordynansów oficerskich.

W czasie wojny sztab jest liczniejszy: składa się z 40 ludzi, 30 koni, wozu z narzędziami, 2 wozów prowiantowych i 1 bagażowego.

Cały pułk na stopie bojowej bez oddziałów specjalnych liczy 1180 ludzi, 1150 koni, 6 kuchni polowych, 2 konie juczne z materiałami wybuchowymi i (ewentualnie) 2 wozy amunicyjne oddziału karab. maszyn. 12 juków amunicyjnych, (tabor bojowy), 7 wozów z narzędziami, 20 wozów prowiantowych i 7 wozów bagażowych (tabor prowiantowy).

Pluton pionierski, pod komendą rotmistrza lub porucznika, składa się z oficera, 24 żołnierzy i 2 zwierząt jucznych.

Pluton telegrafistów, pod komendą oficera, składa się w czasie pokoju z 1 patrolu telegraficznego i jednego sygnalizacyjnego, (razem 16 ludzi i 19 koni), w czasie wojny z 2 telegraficznych i 2 sygnalizacyjnych patrolów, (razem 31 ludzi i 37 koni).

Patrol telegraficzny liczy 4 telegrafistów konnych, 4 ordynansów konnych i jednego luzaka.

Patrol sygnalizacyjny liczy 3 konnych sygnalistów 4 ordynansów konnych i 2 luzaki.

Zadanie plutonu telegraficznego polega na pomaganiu w służbie wywiadowczej (wyzyskiwanie, naprawianie znalezionych połączeń n. p. państwowych). Pluton przydzielony jest do sztabu pułkowego, ewentualnie częściami do poszczególnych części pułku; prawo dysponowania nim ma jednak komenda dywizji (brygady).

U Z B R O J E N I E.

Szabla kawaleryjska i pistolet repetierowy: oficerowie i aspiranci, wachmistrze, plutonowi, kaprale, pluton telegrafistów, plutony sztabowe, podoficer rachunkowy, podoficer prowadzący tabor, trębacze, podoficer sanitarny, prowadzący luźne konie.

Szabla kawaleryjska i karabinek repetierowy M. 95. krótszy, lżejszy od karabina piechoty — rzemień z boku: Szeregowcy i starsi żołnierze.

Szabla kawaleryjska sama: pomocnicy kancelaryjni, kowal, sanitariusze, rymarz.

Szabla pionierska: żołnierze w taborze, jucznicy, rzeźnik.

W Y E K W I P O W A N I E.

ZAOPATRZENIE TECHNICZNE.

Pionierzy szwadronowi: 4 łopatkі saperskie, 2 czekany krótkie, 8 nożyc do drutu, 3 komplety narzędzi do robót drzewnych, 10 worków do pływania.

Pluton pionierski pułku: 4-y długie czekany, 4 długie rydle, 2 p. nożyc do drutu, 7 kompletów do robót drzewnych, materiałów wybuchowych 70 kg. (mianowicie 64 paczek ekrazytu po 1 kg., 12—po $\frac{1}{2}$ kg., puszki do sporządzenia ładunków, 90 zapalów regulujących czas wybuchu, 48 przyrządów do zapalania lontu, 200 m. lontu; kapsle i t. d.), wreszcie 8 worków do pływania, młoty, kilofy i t. p.

Wszystko to na 2 jukach.

ZAOPATRZENIE TELEFONICZNE, TELEGRAFICZNE I SYGNALIZACYJNE.

Szwadrony: nie posiadają telefonów.

Pluton telegrafistów: Każdy patrol telegrafistów posiada: przyrządy dla 2 stacji telefonicznych i 13.5 km. łącznika (ewent. 10 km. drutu nowszego typu: M. 10), oraz dla małej stacji telegraficznej, która składa się z klucza odsyłającego i t. zw. relais, t. j. aparatu odbierającego tylko za pomocą słuchu.

Każdy patrol sygnalizacyjny posiada jeden aparat do sygnalizacji na duże odległości z heliografem i niezbędnymi przyborami.

ZAOPATRZENIE W AMUNICJĘ.

Każdy żołnierz posiada przy sobie 80 naboji, a mianowicie: 30 w ładownicach, 30 w lewej torbie przy siodle, 20 w kieszeni zewnętrznej torby.

W jukach amunicyjnych znajduje się około 25 naboji na żołnierza.

ZAOPATRZENIE PROWIANTOWE.

Racje dzienne: pełna, normalna, i rezerwowa — takie same jak przy piechocie, z tą różnicą, że racja rezerwowa w zamian 200 ma 400 gr. sucharów (czyli 700 gr. chleba).

Przy sobie oraz w taborze bojowym i prowiantowym ma żołnierz 4 racje rezerwowe, oraz zapasy uzupełniające je do racji normalnej lub pełnej, nabyte z kraju.

Kawalerja przydzielona do dywizji piechoty, ma prócz tego jeszcze 2 racje normalne: chleb, tytoń, kawa z jednej racji w lewej torbie, mięso i cała racja druga na wozie.

Furaż dla koni: dla koni ciężkich racja pełna wynosi 7 kg. owsa i 12 kg. siana, normalna 7 kg. owsa, rezerwowa 5 kg. owsa.

Dla koni dużych: racja pełna 6 kg. owsa, 3 kg. siana, normalna 5 kg. owsa, rezerwowa 3—5 kg. owsa.

Dla koni małych (chłopskie koniki): racja pełna 4 kg. owsa 3 kg. siana, normalna 4 kg. owsa, rezerwowa 2 : 5 kg. owsa.

Przy sobie i w taborze oddziału ma żołnierz 4 rezerwowe racje furażu dla koni, który uzupełniony ma być do normalnej lub pełnej z zapasów kraju.

ZAOPATRZENIE SANITARNE.

Pakiecik opatrunkowy przy każdym żołnierzu jak w piechocie; na szwadron 2 torby opatrunkowe — u każdego z sanitariuszy jedna; na każdy dywizjon podoficer sanitarny z podoficerską torbą sanitarną; lekarze po jednym w dywizjonie i przy komendzie pułku, każdy z podręcznymi przyborami.

UMUNDUROWANIE.

Czako — od parady: u dragonów z zakrzywionym ku przodowi grzebieniem, u huzarów z płaskim denkiem i stojącą do góry kita, u ułanów z rogatym denkiem i zwieszającą się ku dołowi kita; na codzień miękka czapka bez denka (furażerka, ułanka).

Kurtka: skrojona do pasa, z guzikami na zewnątrz, z tyłu od pasa rozcięta, u huzarów z przodu charakterystycznie wyszyte sznurowe pentle (szemerowanie).

Kożuszek: krój podobny do kurtki, futrzany kołnierz, dwa rzędy guzików.

Spodnie: w udach walne, w kolanach obcisłe.

Buty: z cholewami do kolan, ostrogi.

R Y N S Z T U N E K.

Na sobie tylko pas z ładownicami i karabin przewieszony przez plecy z lewego ramienia na prawy bok.

Przy siodle: z przodu dwie torby skórzane z kieszeniami zewnętrznymi i klapami zapinanymi rzemieniem, zwieszają się

po obu stronach przedniego łęku. Przy prawej torbie żołnierz ma kołek do uwiązania konia, co czwarty toporek, przy lewej co drugi płócienne wiadro. Wewnątrz w obu torbach po 2 porcje rezerwowe żywności i przybory do czyszczenia broni, ubrania i konia; prócz tego w prawej jedna zmiana bielizny i przybory do mycia i t. p., w lewej (w kieszeni zewnętrznej) 30 naboí. Do tylnego łęku przytroczone: worek z owsem, koc, menażka.

Pozatym posiada szwadron kawalerji większą ilość lornetek, 20 latarek plutonowych i t. p.

URZĄDZENIA ADMINISTRACYJNE.

Każdy pułk jest samodzielnem ciałem rachunkowem, kadra baonu uzupełniającego, jeśli pułk dyslokowany eksterytorjalnie, przydzielona jest do komisji zarządzającej innego oddziału.

Kawalerja austriackiej obrony krajowej.

PULKI ULANÓW OBRONY KRAJOWEJ.

Pułk kawalerji austriackiej obrony krajowej składa się:

na stopie pokojowej ze:

sztabu pułkowego t. j.:

komendy pułku,

patrolu telegraficznego,

plutonu pionierów;

2 dywizjonów, każdy po 3 szwadrony;

kadry batalionu uzupełniającego;

magazynu augmentacyjnego;

na stopie bojowej ze:

sztabu pułkowego t. j.:

komendy pułku,

2 patrolów telegraficznych,

2 patrolów sygnalizacyjnych,

plutonu pionierów;

2 dywizjonów, każdy po 3 szwadrony;

taboru bojowego i taboru prowiantowego;

2 plutonów sztabowych dla komend wyższych;

batalionu uzupełniającego.

Numeracja pułków numerami porządkowymi
od 1 do 6.

Numeracja szwadronów wewnątrz pułku od 1—6.

ISTOTNE RÓŻNICE ORGANIZACJI W PORÓWNIANIU Z KAWALERJĄ ARMII WSPÓLNEJ.

D o w ó d z t w o, analogicznie jak w kawalerji armii wspólnej; komendantem kadry baonu uzupełniającego bywa nieraz starszy rotmistrz.

S Z W A D R O N.

Znaczenie taktyczne i organizacja analogiczne jak w kawalerji armii wspólnej.

Liczebność na stopie pokojowej mniejsza niż na bojowej, mianowicie:

rotmistrz	1
oficerów	4
chorąży	1
wachmistrz sztabowy	1
wachmistrz	1
plutonowych	3
kaprali	3
trębacz (kapral)	—
podoficer rachunkowy	1
kowal (podoficer)	1
rymarz (szeregowiec)	1
starszych żołnierzy	2
szeregowców	69
ordynansów oficerskich	5
koni własnych	6
koni wojskowych	92

(z tego w oddziale 55, reszta urlopowana).

Razem 6 oficerów, 88 żołnierzy, 98 koni.

Na stopie wojennej szwadron dopełnia się do liczby równej szwadronom kawalerji armii wspólnej.

P U Ł K.

Skład pułku analogiczny jak w kawalerji armii wspólnej, liczebność na stopie pokojowej mniejsza, stosownie do liczebności szwadronu.

Patrolu sygnalizacyjnego na stopie pokojowej niema.

Pluton telegraficzny na stopie bojowej nie zawsze posiada po dwa, lecz czasami po jednym, patrolu telefonicznym i sygnalizacyjnym.

Oddziałów karabinów maszynowych ani taboru pontonowego pułki ułanów obrony krajowej nie posiadają.

U Z B R O J E N I E.

Szabla kawaleryjska lżejsza jak w kawalerji armii wspólnej, zaopatrzeni nią są także żołnierze w taborze, jucznicy i rzeźnik (w armii wspólnej mają oni szablę pionierską).

Pistolet repetierowy, oprócz wymienionych przy omawianiu kawalerji armii wspólnej mają jeszcze kowal i rusznikarz.

WYEKWIPOWANIE, UMUNDUROWANIE, RYNSZTUNEK I URZĄDZENIA ADMINISTRACYJNE.

Analogiczne jak w armii wspólnej.

DYWIZJON TYROLSKICH STRZELCÓW KONNYCH.

Składa się na stopie pokojowej ze:

Sztabu dywizjonu t. j.:
komendy dywizjony,
patrolu telegraficznego;
3 szwadronów;
kadry oddziału uzupełniającego;
magazynu augmentacyjnego;

na stopie bojowej ze:

sztabu dywizjonu t. j.:
komendy dywizjonu,
patrolu telegrafistów;
3 szwadronów;
taboru bojowego i taboru prowiantowego;
plutonu sztabowego dla komend wyższych;
oddziału uzupełniającego.

Organizacja, uzbrojenie, wyekwipowanie, umundrowanie i t. d. jak w dywizjonach pułków ułańskich obr. kraj.

Urządzenia administracyjne: dywizjon stanowi samodzielne ciało rachunkowe.

DYWIZJON DALMATYŃSKICH STRZELCÓW KONNYCH.

Składa się na stopie pokojowej ze:

Sztabu dywizjonu t. j.:
komendy dywizjonu,
patrolu telegraficznego;
2 szwadronów;
kadry oddziału uzupełniającego;
magazynu augmentacyjnego;

na stopie bojowej ze:
sztabu dywizjonu t. j.:
komendy dywizjonu,
patrolu telegraficznego;
2 szwadronów;
taboru bojowego i taboru prowiantowego;
oddziału uzupełniającego.

Organizacja i t. d. zresztą jak u tyrolskich strzelców konnych.

Kawalerja węgierskiej obrony krajowej.

(Pułki huzarów węg. obr. kraj.).

Pułk huzarów węgierskiej obrony krajowej składa się:
na stopie pokojowej ze:

Sztabu pułku t. j.:
komendy pułku,
patrolu telegrafistów,
plutonu pionierów;
2 dywizjonów, każdy po 3 szwadrony;
oddziału karabinów maszynowych;
kadry szwadronu uzupełniającego;
magazynu augmentacyjnego;
oddziału ewidencyjnego i magazynu augmentacyjnego

huzarów węgierskiego pospolitego ruszenia, które w czasie wojny wystawiają dywizjon huzarów pospolitego ruszenia do służby 2-giej linii.

na stopie wojennej ze:

Sztabu pułku t. j.:
komendy pułku,
plutonu telegraficznego (2 patrole telegraficzne i 2 sygnalizacyjne),
plutonu pionierów;
2 dywizjonów, każdy po 3 szwadrony;
taboru bojowego i taboru prowiantowego;
plutonu sztabowego dla komend wyższych;
szwadronu uzupełniającego.

Numeracja pułków numerami porządkowymi od 1 do 10, z dodaniem miejscowości postoju sztabu.

Numeracja szwadronów wewnątrz pułku od 1—6.

ISTOTNE RÓŻNICE ORGANIZACJI W PORÓWNANIU Z KAWALERJĄ ARMII WSPÓLNEJ.

S Z W A D R O N.

Organizacja i znaczenie taktyczne analogiczne jak w armji wspólnej.

Liczebność na stopie pokojowej mniejsza niż na bojowej, mianowicie:

rotmistrz	1
oficerów	3
chorąży	—
wachmistrz sztabowy	—
wachmistrzów	2
plutonowych	3 (lub 2)
kaprali	3
trębacz (kapral)	1
podoficer rachunkowy (przy urzędzie gospo- darczym dywizjonu)	—
kowal (podoficer)	1
starszych żołnierzy	2
szeregowców	66
rymarz (szeregowiec)	1
ordynansów oficerskich	4
koni własnych	4
koni wojskowych	74

(z tego w oddziale 40).

Razem oficerów 4, żołnierzy 83, koni 78.

Na stopie wojennej szwadron dopełnia się do liczby równej jak w kawalerji armii wspólnej.

P U Ł K.

Skład analogiczny jak w kawalerji armii wspólnej, liczebność na stopie pokojowej mniejsza, stosownie do liczebności szwadronu.

Patrolu sygnalizacyjnego na stopie pokojowej niema.

Oddziały karabinów maszynowych istnieją tylko przy pułkach nr.: 1, 3, 5 i 6, — w czasie wojny przydzielane do dywizji tak, że każda dywizja węgierskich huzarów obrony krajowej posiada 2 oddziały karabinów maszynowych.

WYEKWIPOWANIE, UZBROJENIE, RYNSZTUNEK, UMUNDUROWANIE:

Analogiczne jak w kawalerji armji wspólnej.

URZĄDZENIA ADMINISTRACYJNE.

Każdy dywizjon tworzy samodzielne ciało rachunkowe z urzędem gospodarczym, pod kierownictwem oficera.

Kawalerja węgierskiego pospolitego ruszenia.

Na stopie pokojowej istnieją przy pułkach huzarów węg. obrony krajowej oddziały ewidencyjne i magazyny augmentacyjne huzarów węgierskiego pospolitego ruszenia. Każdy z nich w razie mobilizacji, wystawia jeden dywizjon huzarów, który składa się

na stopie bojowej z:

komendy dywizjonu;

3 szwadronów;

taboru bojowego i taboru prowiantowego;

pół szwadronu uzupełniającego.

Kompletują się te dywizjony z pospolitaków, którzy ukończyli już służbę w kawalerji armji wspólnej lub obrony krajowej, częściowo zaś z nadliczbowych huzarów obrony krajowej.

Oficerowie przydzielani są z pomiędzy oficerów rezerwowych oraz reaktywowanych oficerów pensjonowanych.

Kompletowanie koni odbywa się w drodze poboru z kraju. Każdy pospolitak może przyprowadzić ze sobą zdolnego do służby konia, za zwrotem kosztów.

Uzbrojenie, umundurowanie, wyekwipowanie i t. d. analogiczne jak u huzarów węgierskich obrony krajowej.

VI.

Oddziały karabinów maszynowych.

1. Oddziały karabinów maszynowych piechoty (strzelców).

Do piechoty armji wspólnej i obu obron krajowych przydzielone są oddziały karabinów maszynowych.

Oddział dzieli się na dwa plutony, w każdym jeden karabin maszynowy, M. 7/12.

Do każdego karabinu maszynowego należy (w czasie wojny) 8 juków: 1 na karabin, 1 na tarczę, 5 na amunicję, 1 rezerwową.

Liczebność na stopie pokojowej:

	niższej	średniej	podwyższonej
Kapitan (lub poruczn.)	1	1	1
plutonowy	1	1	1
kaprali	2	2	2
rusznikarz (podof.)	1	1	1
szeregowców	10	13	16
ordynans oficerski	1	1	1
koni jucznych	4	7	13

Razem: 1 of. 16 żołn. 4 juki, 1 of. 19 żołn. 7 juk, 1 of. 22 żołn. 13 juk,

Na stopie wojennej liczy oddział 1 oficera, 40 żołnierzy, 20 juków, 2 juki prowiantowe i jeden wózek jednokonnny. W austr. obr. kraj. wózek amunicyjny.

U Z B R O J E N I E.

Obsługa uzbrojona jest w pistolety repetierowe, jucznicy w karabin repetierowy z bagnetem. Oddział posiada 5 łopatek saperskich i 5 krótkich czekanów.

ZAOPATRZENIE W AMUNICJĘ.

Amunicyi przy oddziale: po 5 juków na karabin, każdy juk po 2.000 naboji, razem 10.000 naboji. W austriackiej obronie krajowej na oddział istnieje prócz tego wózek amunicyjny, w którym po 2060 naboji na karabin.

W kolumnie amunicyjnej piechoty na karabin 8.500 naboji.

2. Górskie oddziały karabinów maszynowych:

Istnieją tylko przy górskich formacjach austriackiej obrony krajowej.

Oddział dzieli się na 2 plutony, każdy z 2 karabinów maszynowych, razem więc 4 karabiny maszynowe.

Na stopie pokojowej oddział składa się z: 1 kapitana, 2 oficerów, 1 sierżanta, 52 żołnierzy i 16 juków.

Na stopie wojennej: około 80 ludzi, 40 koni (z tych 4 na karabiny, 2 na tarcze, 20 na amunicję, 2 na rekwizyta, 8 na żywność, 4 rezerwowe), oraz 2 wózki amunicyjne.

Uzbrojenie podobne jak w oddziałach karabinów maszynowych piechoty.

Zaopatrzenie w amunicję, na karabin w jukach 11.000 naboji, na wózkach amunicyjnych oddziału 2060 naboji.

3. Oddziały karabinów maszynowych kawalerji.

Przydzielone są do oddziałów kawalerji armji wspólnej oraz węgierskiej obrony krajowej (noszą mundur danego pułku).

Oddział dzieli się na 2 plutony, każdy z 2 karabinów maszynowych.

Na stopie pokojowej: 1 kapitan, 2 oficerów, 1 sierżant, 2 plutonowych, 3 kaprali, 1 podoficer rachunkowy, 1 rusznikarz, 1 kowal, 1 rymarz, 4 starszych żołnierzy, 39 szeregowców, 1 trębacz (szeregowiec), 3 ordynansów oficerskich, 46 wierzchowców, 12 koni jucznych.

Na stopie wojennej: 80 ludzi, 100 koni, 2 sześciokonne wozy amunicyjne, 3 juki prowiantowe.

Uzbrojenie obsługi: lekka szabla kawaleryjska M. 77 i pistolety repetierowe.

Zaopatrzenie techniczne: na oddział 4 łopatki saperskie, 4 krótkie czekany, 2 długie czekany, 2 długie rydle.

Zaopatrzenie w amunicję: na koniach jucznych (po 3 na karabin) 4.500 naboí na karabin, na wozach amunicyjnych po 10.000 na karabin. W kolumnach amunicyjnych kawalerji 50.000.

4. Plutony karabinów maszynowych cyklistów.

Należą do kampanii cyklistów przy batalionach strzelców nr. 11, 20, 24 i 29, i składają się z 2 karabinów maszynowych.

Zaopatrzenie w amunicję: na karabin na rowerze amunicyjnym 2.500, na samochodzie kompanijnym 12.500,

VII.

Artylerja *).

Artylerja dzieli się na:

Artylerję polową,

Artylerję górską,

Artylerję forteczną,

Artylerję techniczną i

Artyleryjskie zakłady fabryczne.

*) Odmiany w organizacji armji, wprowadzone w czasie wojny, największe są niewątpliwie w artylerji. Dostępne źródła, nawet najnowsze, nie uwzględniają ich jednak zupełnie. Nie mogąc więc uwzględnić ich w całości, postaramy się na przyszłość omówić szczegóły.

Podział ten wynikający z przeznaczenia taktycznego, względnie zadań organizacyjno - administracyjnych, nie wyczerpuje nawet w przybliżeniu ilości modeli dział. Ilość najważniejszych modeli wynosi w Austrii 64, a obecnie po włączeniu niektórych modeli zdobycznych dział rosyjskich 68. Z tego na artylerję polową, górską i oblężniczą, przypada 13 modeli, wraz z rosyjskimi 16, na artylerję forteczną, nadbrzeżną i okrętową, z natury rzeczy znacznie więcej bo 51, względnie z rosyjskimi 52.

Artylerja polowa.

Armja austro - węgierska posiada:

a) w armji wspólnej:

- 42 pułków armat polowych,
- 14 pułków haubic polowych,
- 14 dywizjonów ciężkich haubic,
- 9 dywizjonów konnych armat polowych,

b) w austriackiej obronie krajowej:

- 8 dywizjonów armat polowych obr. kraj.
- 8 dywizjonów haubic polowych obr. kraj.

c) w węgierskiej obronie krajowej:

- 8 pułków armat polowych, obr. kraj.
- 2 dywizjony konnych armat polowych obr. kraj.

Pułki te i dywizjony łączą się w 14 brygad artylerji polowej złożonych w czasie pokoju z 2—3 pułków armat polowych i jednego pułku haubic polowych. (Nie mieszać z brygadą artylerijską w czasie wojny: z 1-go pułku armat pol. i 1-go dywizjonu haubic polowych).

Artylerja polowa armji wspólnej.

PUŁKI ARMAT POLOWYCH ARMJI WSPÓLNEJ.

Pułk armat polowych na stopie pokojowej składa się z:

- komendy pułku,
- 2 dywizjonów, każdy po 2 baterje (w niektórych pułkach drugi dywizjon z 3 baterji),
- kadry baterji uzupełniającej, do którego komenda pułku prowiantowo jest przydzielona,
- magazynu augmentacyjnego,
- kadry parku amunicyjnego;

na stopie wojennej zaś z:

- komendy pułku,

2 dywizjonów, każdy po 2 baterje (względnie 2-gi dywizjon 3 baterje),
oddziału rezerwowego (z 4 dział z obsługą), który wyrusza z pułkiem,
taboru bojowego i taboru prowiantowego,
nowych formacji dla służby drugiej linii, wedle potrzeby i możliwości,
baterji uzupełniającej, która zostaje w miejscu pobytu,
komendy parku amunicyjnego,
parku amunicyjnego, — z 4-ch kolumn amunicyjnych piechoty i 4-ch kolumn amunicyjnych artylerji,
który wymaszerowuje wraz z tą dywizją piechoty,
do której pułk armat jest przydzielony.

Numeracja pułków kolejna: 1—42.

Numeracja baterji wewnątrz pułku: 1—4 (5).

D O W Ó D Z T W O .

Komendantem pułku jest pułkownik.

Komendantem dywizjonu — oficer wyższy (podpułkownik lub major).

Komendantem baterji — kapitan.

Komendantem (kadry) parku amunicyjnego — kapitan.

Komendantem (kadry) baterji uzupełniającej — kapitan.

B A T E R J A .

Baterja, jednostka taktyczna niższego rzędu, składa się z 8 cm. armat polowych M. 5, lub M. 5/8. Modele te różnią się jedynie tym tylko, że drugi może być rozłożony dla łatwiejszego transportu (w górach).

Baterja na stopie pokojowej składa się z 2 plutonów, każdy po 2 półplutony (1 armata). Liczy ona:

	stopa norm.	stopa podwyż.
kapitan komendant bat.	1	1
oficerów	3	3
chorąży	1	1
starszy ogniomistrz	1	1
ogniomistrz	1	1
plutonowych	4	5
kaprali	3	4
kaprali telefonicznych	2	2
trębacz (podoficer)	1	1
podoficer rachunkowy	1	1
starszych żołnierzy	12	14

starszy żołnierz (telefonista)	1	1
szeregowców	69	79
ordynansów oficerskich	4	4
koń własny	1	1
koni wojskowych (wierzchow.)	19	21
koni pociągowych	33	43
armat	4	4
jaszczyków	2 (bez zaprzęgu)	2 z zaprzęgu.
wóz z narzędziami	1	1} bez
wóz bagażowy	1	1} zaprzęgu
wozy prowiantowe	2	2} gu

Razem oficerów 5, żołnierzy 99 (113), koni 53 (65), wozów 6, armat 4.

Bateria na stopie bojowej składa się z 3-ch plutonów po 2 półplutony (1 armata).

Szarże i funkcje w baterji są następujące:

kapitan	komendant baterji,
porucznik	jego zastępcą, t. zw. 1-szy oficer,
porucznik	—
porucznik	oficer dowodzący przodkami,
podporucznik	—
podporucznik	wywiadowca,
chorąży	—
ogniomistrz	podoficer za frontem,
ogniomistrz	podoficer od przodków,
ogniomistrz	wywiadowca,
plutonowy	podoficer rachunkowy,
plutonowi	komendanci armat,
kaprale	—
kapral	podoficer ordynansowy komendanta,
kapral	podoficer ordynansowy 1-go oficera,
kapral	podoficer od przodków,
kapral	od kątomierza bateryjnego,
kapral	wywiadowca,
starszy żołnierz	celowniczy,
starsi żołnierze	—
starszy żołnierz	kowal,
podoficer	telefonista,
podoficer	sanitarjusz,
trębacz (podoficer)	trębacz bateryjny,
trębacz	trębacz 1-go oficera,
kanonierzy	do obsługi armat,
kanonierzy	woźnice.

Wogóle liczy baterja:

180 ludzi
140 koni,
6 armat (6-konnych),
6 jaszczyków (6-konnych),
1 wóz z przyborami.

W taborze bojowym:

1 kuchnia polowa (2-konna).

W taborze prowiantowym:

3 wozy prowiantowe (2-konne),
1 wóz bagażowy (2-konny),
1 wóz z rekwizytami (6-konny).

Z oddziałów specjalnych ma baterja liczny oddział telefoniczny (dla 5-ciu stacji) i patrol sanitarny z 1-go podoficera i 4 sanitariuszy.

Trzy stacje telefoniczne są czynne, dwie rezerwowe. Skład stacji: 1 telefonista, 1 ordynans; stacja nr. 3 konno. Zaopatrzenie stacji: 1 aparat, 1 telefon magesowy, 3 km. łącznika i jeden garnitur sygnalizacyjny.

Prócz tego każda baterja posiada stały patrol wywiadowczy, który składa się z 1 oficera (chorążego, kadeta), 1 ogniomistrza, 2 kaprali, którzy muszą być wyszkoleni w służbie telefonicznej i sygnalizacyjnej, oraz zaopatrzeni w lornetki, busole, latarnie, liny, chorągiewki sygnalizacyjne i mapy. Patrole te mogą być dzielone na półpatrole, lub łączone po kilka z różnych baterji pod jednolitym kierownictwem.

P U Ł K.

Jednostka organizacyjna, stanowi podstawę do kompletowania. Składa się z 2 dywizjonów t. j. z 4-ch lub 5-ciu baterji, z których kilka najczęściej zaopatrzonych jest w armaty M. 5., a kilka M. 5/8.

S z t a b pułku na stopie pokojowej składa się z:

pułkownika, komendanta pułku	1
kapitana, adjutanta pułkowego	1
oficera prowiantowego	1
lekarza	1
oficera rachunkowego	1
weterynarza	1
urzędnika prowadzącego warsztat polowy	1
ogniomistrza prowadząc. gospodarkę sztabu	1
trębacza pułkowego (ogniomistrz)	1
ogniomistrza rachunkowego pomocnika	1
kaprala rachunkowego pomocnika	1

podoficerów sanitarnych	2
rusznikarza (podoficer)	1
kowala (podoficer)	1
szeregowców	5
ordynansów oficerskich	5
koni własnych	3
koni wojskowych	4

Razem oficerów (gażystów) 7, żołnierzy 18, koni 7.

Sztab na stopie bojowej liczy 50 ludzi, 30 koni i 2 (4-konne) wozy sztabowe.

Cały pułk z 5-ciu baterji na stopie bojowej liczy (cyfry w nawiasach p-k. z 4-ch bat.):

ludzi około	940 (760),
koni około	740 (600),
armat (6-konnych)	30 (24),
jaszczków (6-konnych)	30 (24),
wozów z przyborami (6-konnych)	5 (4),
(tabor bojowy):	
kuchni polowych (2-konnych)	5 (4),
(tabor prowiantowy):	
wozów prowiantowych (2-konnych)	5 (4),
wozów bagażowych (2-konnych)	4,
wozów z rekwizytami (6-konnych)	5 (4),
wozów sztabowych (4-konnych)	2.

Oddział rezerwowy pułku liczy: 50 ludzi, 40 koni, 4 armaty i 1 wóz prowiantowy.

Kadra baterji uzupełniającej (w czasie pokoju) składa się z:

kapitana, komendanta kadry	1
oficerów	2
ogniomistrzów	2
plutonowych	2
kaprali	2
podoficerów rachunkowych	2
szeregowców	24
ordynansów oficerskich	3
konia własnego	1
koni (wierzchowców) wojskowych	9
koni pociągowych	2
wozu bagażowego	1

Razem oficerów 3, żołnierzy 35, koni 12, wóz 1.

U Z B R O J E N I E.

Szabla kawaleryjska i pistolet repetierowy: Oficerowie i chorążowie, ogniomistrz starszy, ognio-

mistrz, plutonowi, kaprale, trembacze, podoficerowie rachunkowi, pomocnicy kamelaryjni, pomocnicy rachunkowi, ogniomistrze sztabowi, podoficerowie sanitarni, kowal.

Szablakawalerijska sama: rusznikarze, sanitariusze noszący bandaż.

Tasak i karabinek repetierowy: kanonierzy i starsi żołnierze w taborze i kolumnie amunicyjnej.

Tasak sam: kanonierzy i starsi żołnierze przy baterji, sanitariusze i rzeźnik.

WYEKWIPOWANIE.

Zaopatrzenie techniczne: Każda baterja posiada 12 łopatek saperskich, 8 czekanów krótkich, 15 czekanów długich, 29 rydli długich, 5 kompletów narzędzi do obróbki drzewa.

Zaopatrzenie telefoniczne i sygnalizacyjne:

Baterja posiada materiał potrzebny do 5-ciu stacji telefonicznych i 24 km. łącznika M. 10. (względnie 30 km. łącznika M. 96.), oraz materiał do 5-ciu flagowych stacji sygnalizacyjnych.

Zaopatrzenie w amunicję: Armaty polowe posiadają w każdej baterji (przodki i jaszczyki) po 126 naboji na armatę; mianowicie przodek armaty zawiera 33 naboji (24 szrapneli i 9 granatów), jaszczyk ze swym przodkiem 93 naboji (72 szrapneli i 21 granatów). W kolumnie amunicyjnej artylerji znajduje się 366 naboji na armatę, w stosunku podobnym jak powyższy, t. j. mniej więcej 3 szrapnele na 1 granat.

Obsługa ma na karabinek (sztucer) 40, na rewolwer 30 naboji.

Zaopatrzenie prowiantowe: Racje żywnościowe (pełna, normalna i rezerwowa) takie same jak w piechocie. Zapas podstawowy, t. j. przy sobie i w taborze prowiantowym, podobnie jak w piechocie, wynosi 1 normalną i 2 rezerwowe racje na żołnierza i na konia. Rozmieszczenie: Żołnierz ma przy sobie chleb, kawę i tytoń racji normalnej, oraz 2 puszki konserw, suchary i tytoń obu racji rezerwowych. Na wozie prowiantowym znajduje się mięso i tłuszcz racji normalnej, racja normalna dla koni, oraz ewentualnie zapasy z kraju, uzupełniające żywność do racji pełnych. Na wozie z przyborami, ewentualnie na jaszczkach, reszta żołnierskiej racji normalnej; na przodkach obie racje rezerwowe koni pociągowych; na tylnym łęku siodła obie racje rezerwowe koni wierzchowych.

Zaopatrzenie sanitarne. Na pułk przy 2 lekarzach, dwu sanitariuszach noszących bandaż, 4 (bateryjnych) podoficerach sanitarnych, oraz 16 (bateryjnych) sanitariuszach, znajduje się materiał sanitarny i narzędzia w normie analogicznej, jak

w piechocie. Każdy żołnierz posiada również pakiecik opatrunkowy.

Wyekwipowanie osobiste, rynsztunek i umundowanie artylerzystów w rzeczach istotnych identyczne jak u żołnierzy piechoty.

W mundurze polowym parolki koloru czerwonego, specjalną odznaką broni są lufki i kule armatnie na guzikach. Mundur paradny koloru brunatnego z czerwonymi parolami, mankietami i naramiennikami, oraz czarne czako z kitą z włosienia.

P o z a t y m do wyekwipowania należy: drabina obserwacyjny (składana) po jednej na baterję, umieszczona na wozie z przyborami. Mostek przerzutowy składany, przy każdej baterji materiały na 3.60 m. długości, umieszczony na wozie z przyborami. Lornetki polowe mają wszyscy oficerowie i część podoficerów (wywiadowcy). Luneta M. 8/12. dwunastokrotna, u każdego komendanta pułku i dywizjonu. Kątomierz artyleryjski jeden na baterję i komendę dywizjonu. Wreszcie rekwizyta obozowe, do upinania koni, latarnie i t. p.

URZĄDZENIA ADMINISTRACYJNO - GOSPODARCZE.

Każdy pułk stanowi samodzielne ciało rachunkowe i posiada komisję zarządzającą i kasową.

Zapasy augmentacyjne ma każdy pułk przy sobie; materiał artyleryjski dla powiększenia na stopę wojenną jest pod zarządem specjalnej komisji zarządzającej materiałem, która znajduje się przy brygadzie artylerji i składa się z komendanta brygady jako prezesa, komendanta pułku haubic polowych, komendantów baterji po jednym z każdego pułku należącego do brygady, komendanta kadry oddziału uzupełniającego haubic polowych i jednego porucznika lub podporucznika.

P U Ł K I H A U B I C P O Ł O W Y C H

ARMJI WSPÓLNEJ.

Pułk haubic polowych na stopie pokojowej składa się z:

- komendy pułku,
- 2 dywizjonów, każdy po 2 baterje,
- kadry baterji uzupełniającej,
- magazynu augmentacyjnego,
- kadry parku amunicyjnego;

na stopie bojowej zaś z:

1. komendy 1-go dywizjonu,
1-go dywizjonu z 2 ch baterji,
taboru (dywizjonowego) bojowego i taboru (dywizjonowego) prowiantowego,
dywizjonowego oddziału rezerwowego (z 2-ch haubic),
dywizjonowego parku amunicyjnego haubic z 4-ch kolumn;
2. komendy 2-go dywizjonu,
2-go dywizjonu z 2-ch baterji,
taboru (dywizjonowego) bojowego i taboru (dywizjonowego) prowiantowego,
dywizjonowego oddziału rezerwowego (z 2-ch haubic),
dywizjonowego parku amunicyjnego haubic z 4-ch kolumn;
3. nowych formacji dla służby 2-giej linii, wedle potrzeby i możliwości,
baterji uzupełniającej dla obu dywizjonów,
komendy korpusowego parku amunicyjnego.

Jak widzimy, pułk haubic polowych jako jednostka istnieje tylko na stopie pokojowej; w czasie wojny komenda pułku rozwiązuje się, a oba dywizjony wymaszerowują i są przydzielane do dywizji piechoty. Po wystawieniu formacji 2-giej linii, oraz (z kadry parku amunicyjnego) komendy korpusowego parku amunicyjnego, zachowuje się łączność jedynie we wspólnym oddziale uzupełniającym.

D o w ó d z t w o, analogicznie jak w pułkach (dywizjonach) armat polowych.

N u m e r a c j a pułków kolejna od 1—14, wraz z imieniem „właściciela“.

N u m e r a c j a baterji (także i na stopie wojennej) wewnątrz pułku, od 1—4.

B A T E R J A.

Baterja na stopie pokojowej liczy 4-y 10 cm. haubice M. 99 i 4 jaszczyki. Składa się zaś z 2 plutonów, każdy po 2 półplutony (1 haubica). Liczebność i skład pod względem ludzi, koni i wozów identyczny jak u armat polowych.

Baterja na stopie bojowej liczy 6 haubic, 12 jaszczyków; składa się z 3-ch plutonów, każdy po 2 półplutony (1 haubica i 1 jaszczyk) i 2 jaszczyki. Szarże i funkcje w baterji analogiczne, jak w baterji armat polowych.. W sumie liczy baterja haubic:

220 ludzi,

180 koni,

6 haubic (6-konnych),
12 jaszczyków (6-konnych),
1 wóz z przyborami (6-konny);

(w taborze bojowym):

1 kuchnię polową (2-konną);

(w taborze prowiantowym);

4 wozy prowiantowe (2-konne),

1 wóz bagażowy (2-konny),

1 wóz z rekwizytami (6-konny).

Sześć jaszczyków (nr. 7—12) wydziela się jako pociąg amunicyjny na zmiany z jaszczakami kolumny dywizjonowego parku amunicyjnego haubic.

Oddziały specjalne w baterji (patrole wywiadowcze, telefoniczne, sanitarny) urządzone są analogicznie jak w baterji armat polowych.

D Y W I Z J O N .

Dywizjon składa się z 2 baterji i oddziału rezerwowego.

Na stopie pokojowej sztab dywizjonu składa się z:

komendanta dywizjonu,
trębacz (plutonowy),

1 kanoniera,

1 ordynansa oficerskiego,

2 koni własnych,

1 konia wojskowego.

Na stopie bojowej sztab dywizjonu liczy:

30 ludzi,

15 koni,

1 wóz sztabowy (4-konny).

Cały dywizjon liczy:

475 ludzi,

375 koni,

12 haubic,

24 jaszczyków,

2 wozy z przyborami;

(tabor bojowy):

2 kuchnie polowe;

(tabor prowiantowy):

8 wozów prowiantowych,

2 wozy bagażowe,

2 wozy z rekwizytami,

1 wóz sztabowy.

Oddział rezerwowy dywizjonu liczy:

ludzi 40,

koni 30,

haubic 2,

wóz prowiantowy 1.

Kadra baterji uzupełniającej ma skład taki sam, jak w pułku armat polowych.

Wyekwipowanie techniczne: 12 łopatek krótkich, 11 czekanów krótkich, 22 czekanów długich, 42 rydlów długich, 4 komplety narzędzi do obróbki drzewa.

Zresztą wyekwipowanie i uzbrojenie analogiczne, jak w pułkach armat polowych.

A M U N I C J A.

Haubice polowe posiadają w każdej baterji (przodki i jaszczyki) po 123 naboji na haubicę (75 szrapneli i 48 granatów); mianowicie przodek przy haubicy zawiera 21 naboji (15 szrapneli, 6 granatów), a każdy z dwu jaszczyków ze swym przodkiem po 51 naboji (30 szrapneli, 21 granatów). W kolumnach amunicyjnych haubic znajduje się 240 naboji na haubicę w stosunku podobnym jak powyższy t. j. około 3 szrapnele na 2 granaty.

Pozatym organizacja dywizjonów i pułków haubic polowych analogiczna, jak pułków armat polowych.

DYWIZJONY CIĘŻKICH HAUBIC

ARMJI WSPÓLNEJ.

Dywizjon ciężkich haubic na stopie pokojowej składa się z:

komendy dywizjonu,

2 baterji, każda z 2 ciężkich haubic,

kadry baterji uzupełniającej i parku amunicyjnego, magazynu augmentacyjnego;

na stopie bojowej zaś z:

komendy dywizjonu,

2 baterji, każda po 4 ciężkie haubice,

taboru bojowego i taboru prowiantowego,

oddziału rezerwowego, nie posiadającego dział,

baterji uzupełniającej,

komendy parku amunicyjnego ciężkich haubic,

parku amunicyjnego cięż. haubic z 4 kolumn.

Numeracja dywizjonów kolejna: od 1—14.

Numeracja baterji wewnątrz dywizjonu: 1—2.

Kadra uzupełniająca wystawia na wypadek wojny baterję uzupełniającą, oraz komendę i park amunicyjny ciężkich haubic, który podlega w czasie wojny bezpośrednio korpusowi.

B A T E R J A.

Baterja składa się z 15-to cm. haubic. M. 99/4.

Na stopie pokojowej baterja dzieli się na 2 półplutony (1 ciężka haubica). Liczy ona:

	norm.	podwyż.
kapitan komendant baterji	1	1
oficerów	2	2
ogniomistrz starszy	1	1
ogniomistrz	1	1
plutonowych	4	4
kaprali	2	2
kapral telefonista	1	1
trębacz (kapral)	1	1
podoficer rachunkowy	1	1
starszych żołnierzy	7	7
starszy żołnierz telefonista	1	1
szeregowców	60	71
ordynansów oficerskich	3	3
koni własnych	1	1
koni wojskowych (wierzch.)	13	13
koni pociągowych	35	55
haubic ciężkich	2	2
jaszczyków	2 (niezaprzęż.)	2 (zaprzęż.)
wóz z rekwizyt. do haubicy	1 (zaprzęż.)	1 (zaprzęż.)
wóz z przyborami	1 (niezaprzęż.)	1 (niezaprzęż.)
wóz bagażowy	1 (")	1 (")
wozów prowiantowych	2 (")	2 (")

Razem: oficerów 3, żołnierzy 82 (podwyż. 93), koni 49 (podwyż. 59), wózów 7, haubic 2.

Na stopie bojowej baterja dzieli się na 2 plutony, każdy po 2 półplutony. Składa się ona z:

4 ciężkich haubic,

16 jaszczyków 4-konnych, (4 na szrapnele, 12 na granaty),

1 wóz 4-konny na rekwizyta do dział,

1 wóz 6-konny na przybory;

(tabor bojowy):

1 kuchnia polowa;

(tabor prowiantowy):

3 wozy prowiantowe,

1 wóz bagażowy,
1 (6-konny) wóz rekwizytowy.
Ludzi liczy baterja 210, koni 160.

D Y W I Z J O N .

N a s t o p i e p o k o j o w e j: Sztab dywizjonu składa się z:
komendanta dywizjonu,
jego adjutanta,
oficera prowiantowego,
lekarza,
oficera rachunkowego,
weterynarza,
urzędnika prowadzącego warsztat polowy,
trębacza (plutonowy),
ogniomistrza, pomocnika rachunkowego,
podoficera sanitarnego,
kowala (podoficer),
4 szeregowców,
5-ciu ordynansów oficerskich,
2 koni własnych,
4 koni wojskowych.

Razem 7 oficerów (gażystów), 13 żołnierzy, 6 koni.

Cały dywizjon składa się ze sztabu i 2 baterji.

N a s t o p i e b o j o w e j: Sztab dywizjonu liczy 30 ludzi,
20 koni, 1 (4-konny) wóz sztabowy.

Cały dywizjon liczy:

ludzi	450
koni	330
haubic	8
jaszczyków	32
wozów z rekwizytami	2
wozów z przyborami	2
(tabor bojowy): kuchni polowych	2
(tabor prowiantowy): wozów prowiantowych	6
wozów bagażowych	2
wozów z rekwizytami	2
wóz sztabowy	1

K a d r a b a t e r j i u z u p e ł n i a j ą c e j oraz parku
amunicyjnego składa się z:

komendanta (kapitan),
1 oficera,
1 ogniomistrza,
1 plutonowego,
1 kaprała,

- 1 podoficera rachunkowego,
- 8 szeregowców,
- 2 ordynansów oficerskich,
- 6 koni.

WYEKWIPOWANIE I UZBROJENIE.

Zaopatrzenie techniczne: Na baterję 2 czekany krótkie, 42 czekanów długich, 43 rydli długich, 24 kompletów w narzędzi do obróbki drzewa.

Wyekwipowanie telefoniczne, sanitarne, prowiantowe analogiczne, jak w pułkach armat polowych.

Uzbrojenie: Starsi żołnierze i szeregowcy mają zamiast karabinka — sztucer.

ZAOPATRZENIE W AMUNICJĘ.

Ciężkie haubice posiadają na jedno działo 1 jaszczyk z 24 szrapnelami, oraz 3 jaszczyki z 48 granatami (po 16 w jaszczyku); **razem** więc po 72 naboji na haubicę. Prócz tego w kolumnie **amunicyjnej** ciężkich haubic znajduje się po 168 naboji na haubicę, w tym samym stosunku co w jaszczykach t. j. 2 granaty na 1 szrapnel.

Zresztą organizacja jest analogiczną z organizacją armat polowych.

DYWIZJONY ARTYLERJI KONNEJ ARMJI WSPÓLNEJ.

Dywizjon artylerji konnej na stopie pokojowej składa się z:

- komendy dywizjonu,
- 3 baterji, każda po 4 armaty,
- kadry baterji uzupełniającej i kawaleryjskiego parku amunicyjnego,

na stopie bojowej zaś z:

- komendy dywizjonu,
- 3 baterji, każda po 4 armaty,
- taboru bojowego i taboru prowiantowego,
- oddziału rezerwowego,
- baterji uzupełniającej,
- komendy kawaleryjskiego parku amunicyjnego,

kawaleryjskiego parku amunicyjnego z 4 - ch kolumn amunicyjnych, który wymaszerowuje wraz z tą dywizją kawalerji, do której dywizjon artylerji konnej jest przydzielony.

Numeracja dywizjonów kolejna: od 1—9.

Numeracja baterji kolejna wewnątrz dywizjonu: 1—3.

B A T E R J A.

Baterja artylerji konnej składa się z 8-iu armat polowych M. 5. (model identyczny z modelem pułków armat polowych). Obsługa w całości konna.

Na stopie pokojowej składa się baterja z 2-ch plutonów, każdy po 2 półplutony (1 armata). Liczy ona:

	normaln.	podwyż.
kapitan, komendant baterji	1	1
oficerów	3	3
chorąży	1	1
starszy ogniomistrz	1	1
ogniomistrz	1	1
plutonowych	4	5
kaprali	4	5
kapral telefoniczny	1	1
trębacz (podoficer)	1	1
podoficer rachunkowy	1	1
kowal (podoficer)	1	1
starszych żołnierzy	12	14
starszych żołnierzy telefonistów	2	2
szeregowców	73	86
ordynansów oficerskich	4	4
koni własnych	5	5
koni (wierzch.) wojsk. dla podofic.	20	22
koni wierzchowych dla żołnierzy	40	49
koni pociągowych	45	55
armat	4	4
jaszczyków zaprzężonych	2	4
wóz z przyborami	1	1
wóz bagażowy	1	1
wozów prowiantowych	2	2

Razem oficerów 5, żołnierzy 106 (stopa podwyższona 123), koni 110 (podwyż. 131), wozów 6 (8), armat 4.

Baterja na stopie bojowej składa się z 4 armat i 4 jaszczyków i dzieli się na 2 plutony, każdy po 2 półplutony (1 armata i 1 jaszczyk). Liczy ona:

ludzi 150

koni	170
armat (6-konnych)	4
jaszczyków (6-konnych)	4
wóz z przyborami (6-konny)	1
kuchnia polowa	1
wozów prowiantowych	3
wóz bagażowy	1
wóz rekwizytowy (6-konny)	1

Szarże i funkcje oraz oddziały specjalne w baterji konnej analogiczne, jak w baterjach armat polowych, sanitariuszy na baterję 6-iu (zamiast 4-ch); patrole telefoniczne wszystkie konne.

D Y W I Z J O N .

N a s t o p i e p o k o j o w e j sztab dywizjonu składa się z:
 komendanta dywizjonu,
 adjutanta (porucznik lub podporucznik),
 oficera prowiantowego,
 lekarza,
 weterynarza,
 urzędnika prowadzącego warsztat,
 trębacza (plutonowy),
 kaprała, rachunkowego pomocnika
 podoficera sanitarnego,
 5 szeregowców,
 5 ordynansów oficerskich,
 5 koni własnych,
 4 koni wojskowych.

Razem oficerów (gażystów) 6, żołnierzy 13, koni 9.

N a s t o p i e b o j o w e j sztab dywizjonu liczy ludzi 40, koni 20 i wóz sztabowy (4-konny).

Cały dywizjon liczy:

ludzi	470
koni	530
armat	12
jaszczyków	12
wozów z przyborami	3
(tabor bojowy):	
kuchni polowych	3
(tabor prowiantowy):	
wozów prowiantowych	9
wozów bagażowych	3
wozów rekwizytowych	3
wóz sztabowy	1

O d d z i a ł r e z e r w o w y przy dywizjonie liczy:

ludzi	50
koni	70
armat (bez jaszczyków)	4
wóz prowiantowy	1

U z b r o j e n i e: wszyscy ci żołnierze, którzy w pułkach artylerji polowej posiadają tasak, w artylerji konnej zaopatrzeni są w szablę kawaleryjską.

Z a o p a t r z e n i e t e c h n i c z n e: Każda baterja posiada 8 łopatek saperskich, 7 czekanów krótkich, 11 czekanów długich, 21 rydli długich, 5 kompletów narzędzi do obróbki drzewa.

Zresztą wyekwipowanie, zaopatrzenie w amunicję, rynsztunek i umundurowanie jak w pułkach artylerji polowej.

Artylerja polowa austriackiej obrony krajowej.

Dywizjony armat polowych austr. obr. kraj. *)

Dywizjon na stopie pokojowej składa się z:

komendy dywizjonu,

2 baterji nr. 1 i 2;

na stopie bojowej zaś z:

komendy dywizjonu,

2 baterji nr. 1 i 2,

taboru bojowego i prowiantowego,

2 kolumn amunicyjnych armat, nr. 1 i 2.

Numeracja dywizjonów: Każdy dywizjon ma numer tej dywizji obrony krajowej, do której jest przydzielony.

Uzbrojenie: Zamiast tasaka, szabla pionierska.

Zresztą: organizacja, zaopatrzenie i t. d. jak w pułkach armat polowych armji wspólnej.

Dywizjony haubic polowych Austr. obr. kraj.

Dywizjon na stopie pokojowej składa się z:

Komendy dywizjonu,

2 baterji haubic № 1 i 2.

Kadry baterji uzupełniającej z magazynem augmentacyjnym;

*) Planowane jest wystawienie 8-miu pułków armat pol. austr. obrony kraj. Niewątpliwie — przy ogromnem wogóle powiększeniu artylerji w czasie wojny, już się to stało.

na stopie bojowej zaś z:

Komendy dywizjonu,

2 baterji haubic № 1 i 2,

taboru bojowego i taboru prowiantowego,

oddziału rezerwowego,

baterji uzupełniającej,

4 kolumn amunicyjnych haubic.

Numeracja i uzbrojenie — jak w dywizjonach armat polowych obr. kraj.

Zresztą: organizacja, wyekwipowanie i t. d. jak w pułkach armat polowych armji wspólnej.

Artylerja polowa węg. obr. kraj. *).

Pułki armat polowych węg. obr. kraj.

Pułki na stopie pokojowej i bojowej zorganizowane analogicznie, jak pułki armat polowych armji wspólnej.

Numeracja pułków kolejna: od 1—8, bez nazw.

Urządzenia administracyjne: każdy dywizjon stanowi osobne ciało rachunkowe i posiada urząd gospodarczy pod kierownictwem oficera. Komisji kasowej ani zarządzającej niema (analogja z pułkami piechoty węg. obr. kraj.).

Dywizjony konnej artylerji węg. obr. kraj.

Dywizjony na stopie pokojowej i bojowej zorganizowane są analogicznie, jak dywizjony artylerji konnej armji wspólnej.

Numeracja dywizjonów kolejna: 1—2.

Urządzenia administracyjne: jak w pułkach armat polowych węg. obr. kraj.

Artylerja górska.

Armja austro-węgierska posiada:

10 pułków artylerji górskiej,

1 dywizjon dalmatyński armat górskich,

*) por. notkę do art. obr. kr. austr. Planowane wystawienie 8-iu pków haubic węg. obr. kraj.

1 dywizjon haubic górskich pułku haubic nr. 14,
które łączą się w czasie pokoju w 3 brygady ar-
tylerji górskiej.

Pułki artylerji górskiej armji wspólnej.

Pułk artylerji górskiej jako całość, istnieje tylko w cza-
sie pokoju i składa się z:

komendy pułku,
4 baterji armat górskich, złączonych w jeden dywizjon,
2 baterji haubic górskich złączonych w jeden dywizjon,
kadry parku amunicyjnego armat, która w czasie woj-
ny wystawia komendę parku amunicyjnego, oraz
kolumny amunicyjne piechoty i armat,
kadry parku amunicyjnego haubic, która w czasie
wojny wystawia kolumny amunicyjne haubic,
kadry oddziału uzupełniającego.

Dalmatyński dywizjon armat górskich
składa się z:

Komendy dywizjonu,
2 baterji armat górskich,
kadry parku amunicyjnego i oddziału uzupełniającego.

BATERJE ARMAT GÓRSKICH.

Baterje armat górskich składają się z modeli M. 99, M. 8,
lub M. 9.

Na stopie pokojowej baterja dzieli się na 2 plutony,
każdy po 2 półplutony; skład jej:

kapitan, komendant baterji	1
oficerów	2
chorąży	1
starszy ogniomistrz	1
ogniomistrz	1
plutonowych	4
kaprali	6
kaprali telefonistów	2
trębacz (podoficer)	1
podoficer rachunkowy	1
starszych żołnierzy	7
star. żołnierz telefonista	1
szeregowców	79
ordynansów oficerskich	3
koń własny	1

koni wojskowych, pod wierzch . . .	11
zwierząt jucznych na amunicję . . .	8
zwierząt jucznych zresztą . . .	25
armat . . .	4

Razem: oficerów (wzgl. aspirantów) 4, żołnierzy 106, koni 45, armat 4, wozów niema.

Na stopie bojowej bateria dzieli się na 2 plutony, każdy po 2 półplutony; Skład jej następujący:

	armaty M.99	M.8	M.9
ludzi	150	160	170
koni	100	110	110
dział	4	4	4
zwierząt jucznych na działa . . .	12	16	20
zwierząt jucz. na amunic. w 1 linii . .	8	8	8
zwierząt jucz. na amunic. w 2 linii . .	24	24	24
zwierzę juczne do telefonu . . .	1	1	1
zwierzę juczne na przybory . . .	1	1	1
zwierząt jucznych rezerwowych . .	4	4	4
(tabor bojowy):			
zwierząt jucznych na kotły . . .	3	4	4
zwierząt jucznych prowiantowych . .	9	9	9
zwierząt jucz. na kanc. i bag. ofic. . .	3	3	3
zwierząt jucz. na buty zapasowe . .	1	1	1
zwierząt jucznych na kuźnię pol. . .	2	2	2
(tabor prowiantowy):			
zwierząt jucznych prowiantowych . .	6	6	6
zwierząt jucznych z zapasami . . .	2	2	2
zwierząt jucz. na bagaż żołnier. . .	3	3	3

Każdy półpluton posiada 5, 6 lub 7 zwierząt jucznych, a mianowicie w baterjach:

z działami M. 99 . . .	3 juki na armatę,	2 na amunicję,
z działami M. 8 . . .	4 juki na armatę,	2 na amunicję,
z działami M. 9 . . .	5 juk. na armatę,	2 na amunicję.

Oddziały specjalne są podobne jak w bateriach armat polowych; oddział telefoniczny składa się z 4-ch (nie 5-iu) patroli, patrol wywiadowczy z 8-iu ludzi.

DYWIZJON.

Dywizjon armat górskich składa się z 4-ch baterji i sztabu. Sztab dywizjonu armat górskich na stopie pokojowej składa się z:

- komendanta dywizjonu,
- ogniomistrza,
- trębacza w randze plutonowego,

szeregowca,
ordynansa oficerskiego,
2 koni własnych,
2 koni wojskowych;
Razem 1 oficera, 4 żołnierzy, 4 koni;
na stopie bojowej zaś z:
10 ludzi,
10 koni,
2 wozów na kancelarję i bagaż (w taborze bojowym).

Oddział rezerwowy armat górskich M. 99 (na stopie bojowej) składa się z:

ludzi	40
koni (razem: wierzchowych i jucznych)	20
armat	2
zwierząt jucznych na armaty	6
zwierząt jucznych na amunicję	4
zwierzę juczne rezerwowe	1
zwierzę juczne na kotły	1
zwierząt jucznych prowiantowych	2
zwierzę juczne na kancelarję i bagaż	1
zwierzę juczne na bagaż żołnierzy	1

Oddział rezerwowy armat górskich M. 9 składa się z:

ludzi	45
koni (wierzchowych i jucznych)	25
armat	2
zwierząt jucznych na armaty	10
zwierząt jucznych na amunicję	4
zwierzę juczne rezerwowe	1
zwierzę juczne na kotły	1
zwierząt jucznych na prowiant	3
zwierzę juczne na kancelarję i bagaż	1
zwierzę juczne na bagaż żołnierzy	1

AMUNICJA.

Armaty górskie (wszystkich 3-ch modeli) posiadają po 128 naboji na działo. Każde zwierzę juczne niesie 4 skrzynki zawierające po 4 szrapnele lub granaty (więc razem 16 naboji). Szczegółowo:

2 na armatę zwierzęta juczne 1 linii (odpowiadają przodkom armat polowych); jedno z granatami drugie ze szrapnelami, niosą.

32 naboji

6 (na armatę) zwierząt jucznych 2-jej linii (od-

powiadają jaszczykom armat polowych), 1 z granatami, 5 ze szrapnelami, niesie

96

Razem więc na armatę 128 naboji.

W kolumnach amunicyjnych prócz tego na armatę 128 naboji.

BATERJE HAUBIC GÓRSKICH.

Baterje górskie nie mogą być transportowane za pomocą zwierząt jucznych, lecz dają się rozkładać do transportu na dwukołowych wózkach, których koła odległe są na 90 cm.

Składają się z 10 cm. haubic górskich M. 8. lub M. 10. i niezależnie od dwu powyższych modeli zorganizowane są w dwa typy: typ 1-szy ma całą amunicję i tabor bateryjny w jukach, typ 2-gi część amunicji i cały tabor bateryjny na wózkach.

Na stopie pokojowej bateria dzieli się na 2 plutony każdy po 2 półplutony; skład jej:

kapitan, komendant baterji	1
oficerów	2
chorąży	1
starszy ogniomistrz	1
ogniomistrz	1
plutonowych	4
kaprali	6
kaprali telefonicznych	2
trębacz (podoficer)	1
podoficer rachunkowy	1
starszych żołnierzy	11
starszy żołnierz, telefonista	1
szeregowców	99
ordynansów oficerskich	3
koń własny	1
koni wojskowych, wierzchowych	15
koni pociagowych	30
koni jucznych	17
haubic	4

Razem oficerów (aspirantów) 4, żołnierzy 130, koni 63, haubic 4. W baterjach haubic drugiego typu w dodatku jeszcze 1 wózek amunicyjny.

Na stopie bojowej bateria dzieli się na 2 plutony, pluton na 2 półplutony. Skład różny jest w baterjach pierwszego i w baterjach drugiego typu:

- 1) Typ z amunicją i taborem bat. w jukach:

ludzi	250
koni (razem: wierzchowych, pociagowych i jucznych)	180

haubic	4
wózków pod haubice.	12
zwierząt jucznych pod amunic. w 1 linii	8
zwierząt jucznych pod amunic. w 2 linii	72
zwierzę juczne do telefonu	1
zwierząt jucznych na liny.	4
zwierzę juczne na przybory	1
zwierząt jucznych rezerwowych	4
wózek z rekwizytami	1
(tabor bojowy):	
zwierząt jucznych na kotły	4
zwierząt jucznych na prowiant	9
zwierząt jucznych na kancelarję i bagaż	4
(tabor prowiantowy):	
zwierząt jucznych na prowiant	11
zwierząt jucznych na zapasy	5
zwierząt jucznych na bagaż żołnierski	3
zwierzę juczne na kotły	1
zwierząt jucznych rezerwowych	2
2) Typ z amunicją i taczem bat. w jukach	
i na wózkach:	
ludzi	260
koni (razem: wierzchowych, pociągowych i jucznych)	160
haubic	4
wózków pod haubice.	12
zwierząt jucznych na amunicję w 1 linii	8
zwierząt jucznych na amunicję w 2 linii	24
wózków 2 kołowych na amunicję	16
zwierzę juczne do telefonu	1
zwierząt jucznych na liny.	4
zwierzę juczne na przybory	1
zwierząt jucznych rezerwowych	8
wózek z rekwizytami	1
(tabor bojowy):	
zwierząt jucznych na kotły	4
(tabor prowiantowy):	
zwierzę juczne na kotły	1
wózków na podstawkę	4
wózków na prowiant	9
wózków na bagaż	1

Każdy półpluton posiada trzy 2-konne (konie jeden za drugim) wózki pod haubicę, 2 zwierzęta juczne na amunicję (1 linii) i 1 zwierzę juczne na liny.

Oddziały specjalne (wywiadowczy, telefoniczny, sanitarny) zorganizowane podobnie, jak baterjach armat polowych.

Dywizjon: składa się z 2 baterji haubic górskich i sztabu. Sztab na stopie pokojowej i bojowej taki sam, jak sztab dywizjonu armat górskich.

Oddział rezerwowy haubic (na stopie bojowej) składa się z:

ludzi	60
koni (wierzchowych, pociągowych i jucznych)	30
haubic	2
wózków pod haubice.	6
zwierząt jucznych z amunicją	4
zwierząt jucznych z linami	2
zwierzę juczne rezerwowe.	1
wózek z rekwizytami	1
zwierzę juczne z kotłami	1
zwierzę juczne z kancelarją i bagażem	1
zwierząt jucznych z kuźnią pol.	2
zwierząt jucznych z zapasami	3

AMUNICJA.

Haubice górskie (obu modeli) posiadają po 120 naboji na działo.

W typie transportowania pierwszym (na zwierzętach jucznych) każde zwierze juczne niesie 2 skrzynki zawierające po 3 szrapnele lub granaty (więc razem 6 naboji. Szczegółowo:

2 na haubicę zwierzęta juczne 1 linii (odpowiadają przodkom haubic polowych) jedno z granatami, drugie ze szrapnelami, niosą. 12 naboji

18 na haubicę zwierząt jucznych 2-ej linii (odpowiadają jaszczykom haubic polowych), 6 z granatami, 12 ze szrapnelami, niesie 108 „

Razem więc na haubicę. 120 naboji.

W typie transportowania drugim (częściowo na wózkach) w 2-ej linii wypada na haubicę zwierząt jucznych 6 (z 36 nabojami), a wózków 4 (z 72 nabojami; na wózku po 18).

W kolumnie amunicyjnej dla obu typów prócz tego 120 naboji.

P U Ł K.

Pułk artylerji górskiej, jest czysto pokojową formacją, stworzoną dla spraw kompletowania, wyćwiczenia i administracji.

W czasie wojny związek pułkowy rozpada się i poszczególne dywizjony a nawet baterje, oraz parki amunicyjne przy-

dzielane są do samodzielnych oddziałów wojsk, (brygad górskich, dywizji).

W czasie pokoju sztab pułku składa się z:

komendanta pułku, pułkownika,
adjutanta, kapitana,
oficera prowiantowego,
lekarza,
oficera rachunkowego,
weterynarza,
urzędnika prowadzącego warsztaty,
ogniomistrza,
trębacza pułkowego (ogniomistrz),
ogniomistrza, rachunkowego pomocnika,
kaprała, rachunkowego pomocnika,
podoficera sanitarnego,
rusznikarza (podoficer),
kowala (podoficer),
6 szeregowców,
5 ordynansów oficerskich,
3 koni własnych,
4 koni wojskowych.

Razem oficerów 7, żołnierzy 18, koni 7.

Kadra baterji uzupełniającej (w czasie pokoju) składa się z:

Kapitana, komendanta,
1 oficera,
1 ogniomistrza,
1 podoficera rachunkowego,
7 szeregowców,
2 ordynansów oficerskich,
1 konia własnego.
3 koni wojskowych.

Razem oficerów 2, żołnierzy 11, koni 4.

WYEKWIPOWANIE ARTYLERJI GÓRSKIEJ.

Zaopatrzenie techniczne: baterja armat górskich posiada 10 czekanów krótkich, 10 czekanów długich, 10 rydli długich, 1 komplet narzędzi do obróbki drzewa.

Baterja haubic górskich posiada: 8 łopatek saperskich, 4 czekany krótkie, 15 czekanów długich, 35 rydli długich, 7 kompletów narzędzi do obróbki drzewa.

Zaopatrzenie telefoniczne: Baterja górską (armat czy haubic) posiada 4 stacje telefoniczne z 16.8 km. łącznika M. 10 (ewent. 21 km. M.=96) i 4 stacje sygnalizacyjne flagowe.

Specjalne zaopatrzenie górskie. Prócz dobrych, jako zwierzęta juczne, lekkich wytrwałych koników, osłów i mułów, prócz stosowanych do juków siodeł, koszów, skrzynek i t. p. prócz dwukołowych wózków i t. d., każda baterja armat i haubic górskich posiada: 30 par rakiet śniegowych, 10 par nart.

Patrole wywiadowcze tych baterji (8-u ludzi): 8 par raków, 8 par nart, 2 czekany górskie, 2 linki górskie.

Uzbrojenie obsługi: Każdy żołnierz posiada broń palną, pistolet lub karabinek.

TRANSPORTOWANIE ARTYLERJI POLOWEJ I CIĘŻKIEJ. W GÓRACH.

Niema typu dział polowych a nawet obłęźniczych, któreby przy zastosowaniu odpowiednich środków technicznych nie mogły być transportowane w górach.

8—cm. armaty górskie M. 5/8. są, jak wiadomo, do takiego transportu specjalnie przystosowane, rozkładają się w ciągu $\frac{1}{2}$ godziny i w tym stanie mogą być transportowane na odpowiednich wózkach ciągniętych przez konie i ludzi.

Haubice polowe i ciężkie, a nawet 24 cm. moździerze wyciągane bywają rozłożone na części i przy zastosowaniu wózków, sanek, bloków i wind, po spadzistych bezdrożach górskich.

Artylerja forteczna.

Armja austro-węgierska posiada:

6 pułków artylerji fortecznej armji wspólnej,

10 samodzielnych batalionów artylerji fortecznej armji wspólnej;— łączą się one w 5 brygad artylerji fortecznej.

PUŁKI ARTYLERJI FORTECZNEJ.

Pułk artylerji fortecznej, który istnieje jako całość tylko w czasie pokoju składa się z:

komendy pułku,

2 batalionów, przeciętnie po 4-y kompanie (pułki nr. 4 i 5 mają 3-y bataliony),

kadry oddziału zaprzęgowego, (w p-kach nr. 4 i 5 brak),

kadry artyleryjskiego oddziału automobilów,
oddziału oświetlającego (pułk nr. 4 ma 3-y oddział),
oddziału balonów fortecznych.

Każdy batalion posiada osobną kompanię uzupełniającą.

Numeracja pułków: od 1—6 wraz z nazwami „właściciela.”

Numeracja baonów: wewnątrz pułku.

SAMODZIELNE BATALiony ARTYLERJI FORTECZNEJ.

Batalion samodzielny artylerji fortecznej w czasie pokoju składa się z:

komendy batalionu,
4 kompanii,
kadry kompanii uzupełniającej,
kadry artyleryjskiego oddziału samochodów, (tylko
w baonach 5 i 8),
1—2 oddziałów oświetlających,
oddziału balonów fortecznych (tylko w baonie 3 i 5).

KOMPANJA.

Kompanja artylerji fortecznej posiada w działach, przedmiotach wyekwipowania, wozach, rekwizytach i t. d. materiał dla jednej baterji armat, haubic lub moździerzy fortecznych. Zaprzęgi jednak nie znajdują się przy kompaniach, lecz dodaje się go dopiero w razie potrzeby. Bierze się go albo z oddziałów zaprzęgowych, albo artyleryjskich oddziałów samochodowych, albo dobiera z wozów prywatnych.

Na stopie pokojowej kompanja składa się z:

kapitana, komendanta kompanii.	1
oficerów	3
chorążego	1
ogniomistrzów	3
plutonowych	7
kaprali	9
kaprala telefonisty	1
podoficera rachunkowego	1
rusznikarzy artyleryjs. (podoficerów).	2
starszych żołnierzy	17
starszego żołnierza telefonisty	1
szeregowców	52
trębacza (szeregowca)	1
ordynansów oficerskich	4
konia własnego	1

Razem oficerów (aspirantów) 5, żołnierzy 98, koń 1, oraz odpowiednia dla danego rodzaju ilość dział (baterja).

Na stopie bojowej kompanje formują się jako baterje oblężniczej bądź obronnej artylerji (p. niżej).

BATALJON.

Bataljon na stopie pokojowej składa się ze sztabu i 4 (normalnie) kompanji. Sztab składa się z:

- wyższego oficera, komendanta bataljonu,
- kapitana do szczególnych poruczeń,
- porucznika, adjutanta,
- urzędnika, prowadzącego warsztat,
- trębacza (kapral),
- podoficera sanitarnego,
- rusznikarza (podoficer),
- 3 ordynansów oficerskich,
- 3 koni własnych,
- 2 koni wojskowych.

Razem oficerów 4, żołnierzy 6, koni 5.

Na stopie bojowej batalion uformowany jest stosownie do tego, czy wchodzi w skład artylerji oblężniczej czy obronnej. Często bywa rozwiązany i rozdzielony na niezależne baterje.

Sztab bataljonu samodzielnego składa się z:

- wyższego oficera, komendanta batalionu,
- wyższego oficera, do szczególnych poruczeń,
- kapitana do szczególnych poruczeń,
- porucznika, adjutanta,
- oficera prowiantowego,
- oficera zarządzającego magazynem,
- lekarza,
- oficera rachunkowego,
- urzędnika, kierującego warsztatami,
- trębacza (kapral),
- plutonowego prowadzącego ewidencję,
- ogniomistrza, pomocnika rachunkowego,
- podoficera sanitarnego,
- rusznikarza (podoficer),
- 1 szeregowca,
- 8 ordynansów oficerskich,
- 5 koni własnych,
- 2 koni wojskowych.

Razem oficerów 9, żołnierzy 14, koni 7.

P U Ł K.

Skład pułku na stopie pokojowej omówiony jest na wstępie niniejszego rozdziału. Sztab pułku składa się z:

pułkownika, komendanta pułku,
wyższego oficera, do szczególnych poruczeń,
kapitana (lub porucznika), adjutanta,
oficera prowiantowego,
oficera zarządzającego magazynem,
2 lekarzy,
2 oficerów rachunkowych,
ogniomistrza, prowadzącego ewidencję,
ogniomistrza, pomocnika rachunkowego,
plutonowego, pomocnika rachunkowego,
9 ordynansów oficerskich,
5 koni własnych,
1 konia wojskowego,

Razem oficerów 9, żołnierzy 12, koni 6.

Na stopie wojennej pułk rozwiązuje się.

ODDZIAŁY ZAPRZĘGOWE.

Oddziały zaprzęgowe zawierają zaprzęgi zwierzęce (konie) do transportu, wrazie potrzeby, ciężkich dział po szosach. Każdy oddział jest pod komendą oficera i zawiera tyle koni, by starczyło do zaprzęgu jednej ciężkiej baterji z 4-ch dział, wraz z wozami do nich należącymi. Większość wozów sześciokonnych.

KADRY ARTYLERYJSKICH ODDZIAŁÓW SAMOCHODOWYCH.

Celem kadr samochodowych przy artylerji fortecznej jest przygotowanie materiału samochodowego do przewożenia baterji ciężkich moździerzy. Istnieją one przy wszystkich pułkach ciężkiej artylerji (z wyjątkiem pułków nr. 4 i 5) oraz przy bataljonach samodzielnych nr. 5 i 8.

ODDZIAŁY OŚWIELAJĄCE.

Celem ich jest pomaganie przy własnych robotach przez oświetlanie miejsc robót, komunikacji i t. d., oraz przeszkadzanie przedsięwzięciom nieprzyjaciela przy budowaniu stanowisk dla baterji, względnie przy pracach na przedpolu fortecy.

Każdy oddział w czasie wojny dzieli się na 2 do 3-ch plutonów, do każdego zaś plutonu należy jeden reflektor duży o średnicy 90 cm. i jeden mniejszy o średnicy 35 lub 60 cm. Na

stopie bojowej liczy oddział 50—100 ludzi; na stopie pokojowej 1 lub 2 oficerów i 15—20 ludzi. Do obsługi jednego reflektora potrzeba 10—20 ludzi.

Aparaty (reflektory, akumulatory lub motory benzynowe) transportuje się końmi lub samochodami. Istnieją jednak także reflektory wbudowane stale.

ODDZIAŁY BALONÓW FORTECZNYCH.

Balony na uwięzi służą do rekognoskowania terenu i pozycji oraz ruchu przeciwnika, tak przy obronie, jak i przy zdobywaniu fortec.

Oddział na stopie pokojowej liczy 1 oficera i 14 żołnierzy, na stopie bojowej około 80 ludzi, a mianowicie:

kilku oficerów do obserwacji,
żołnierzy do obsługi,
1 balon na uwięzi (balon captiv),
1 balon kulisty,
materiał do wzlotu (liny, bloki i t. d.),
aparat do robienia gazu i t. p.

DOWÓDZTWO.

Komendantem pułku jest — pułkownik,
Komendantem bataljonu — podpułkownik lub major,
Komendantem kompanii — kapitan,
Komendantem kompanii uzupełniającej — kapitan,
Komendantem oddziału oświetlającego — kapitan,
Komendantem oddziału balonów fortecznych — porucznik.

UZBROJENIE.

Szabla kawaleryjska i pistolet repetierowy: oficerowie, chorążowie, ogniomistrz, rusznikarze artylerysty, podoficerowie ewidencyjni, rachunkowi, sanitarni, trębacze bataljonowi i podoficerowie oddziału zaprzęgowego.

Sztucer repetierowy i bagnet: żołnierze stanu bojowego (stanu karabinów), przy artylerji obłęźniczej.

Karabin repetierowy i bagnet: żołnierze stanu bojowego przy artylerji obronnej oraz żołnierze piesi w oddziałach oświetlających.

Tasak: Rusznikarze, pomocnicy rachunkowi, sanitariusze, szeregowcy oddziału zaprzęgowego:

WYEKWIPOWANIE.

Zaopatrzenie telefoniczne: na kompanję 6 stacji telefonicznych i 12 km. łącznika, 6 stacji sygnalizacyjnych z chorigiewkami, 6 stacji sygnalizacyjnych za pomocą światła.

Zaopatrzenie w amunicję; obsługa posiada na karabin (sztucer) 40 naboji, na pistolet 30 naboji. Amunicja dział, p. rozdział o artylerji obłężniczej (niżej).

URZĄDZENIA ADMINISTRACYJNE.

Każdy pułk lub samodzielny bataljon tworzy samodzielne ciało rachunkowe.

Ciężka artylerja obłężnicza w czasie wojny.

W czasie wojny pułki artylerji fortecznej rozwiązują się.

Bataljony artylerji fortecznej występują wtedy jako bataljony artylerji obłężniczej, a kompanie jako baterje.

Bataljon artylerji obłężniczej składa się z:
sztabu bataljonowego,

3—4 baterji, a mianowicie baterji następujących typów dział w dowolnej kombinacji:

baterja 12 cm. armat obłężniczych M. 8.

baterja 15 cm. haubic, na wysokich, średnich lub niskich lawetach,

baterja 24 cm. moździerzy obłężniczych M. 98,

baterja 30,5 cm moździerzy obłężniczych M. 11;

1 bataljonowego parku amunicyjnego składającego się z:
komendy,
pociągów amunicyjnych,
pociągów z materiałem.

S z t a b bataljonu obłężniczego składa się z 20 ludzi, 10 koni.
1 wozu.

B A T E R J A.

Baterja każdego z powyższych typów dział posiada 4 działa (30,5 cm. moździerze tylko 2 działa), i dzieli się na dwa plutony.
Dokładniej:

baterja 12 cm. armat liczy:	ludzi	.	.	.	300
	koni.	.	.	.	150
	armat	.	.	.	4
	wozów 2-konnych	.	.	.	2
	wozów 4-konnych	.	.	.	24
baterja 15 cm. haubic liczy:	wozów 6-konnych	.	.	.	5
	ludzi	.	.	.	300
	koni.	.	.	.	150
	haubic	.	.	.	4
	wozów 2-konnych	.	.	.	1
baterja 24 cm. moździerzy liczy:	wozów 4-konnych	.	.	.	21
	wozów 6-konnych	.	.	.	5
	ludzi	.	.	.	220
	koń	.	.	.	1
	moździerzy	.	.	.	4
	samochodów	.	.	.	26
	wozów	.	.	.	15

Numeracja baterji wewnątrz bataljonu z dodatkiem określenia typu działa (n. p. baterja 15 cm. haubic nr. 2).

Zaprząg normalnie dla armat i haubic zwierzęcy, dla moździerzy obu typów motorowy.

Amunicja: każda baterja ma ze sobą określoną ilość naboji, zwaną dotacją baterji, która waha się między 250 a 500 pociskami. W parku amunicyjnym bataljonu znajduje się ilość naboji przewyższająca kilkakrotnie dotację baterji. Dwa parki amunicyjne mogą być złączone w jeden i nazwane—amunicyjny park pułku.

Ciężka artylerja obronna.

Każda forteca posiada już w czasie pokoju te artyleryjskie środki obronne, które są potrzebne na wypadek oblężenia.

Część dział jest zabudowana w fortach, część zaś tworzy ruchomą rezerwę, którą stosownie do kierunku natarcia przeciwnika może komendant fortecy dowolnie dysponować. Zwyczajnie urządzone to jest w ten sposób, że każdy odcinek ma przeznaczoną pewną ilość baterji, największą część jednak zachowuje komendant fortecy do swego rozporządzenia jako „ruchomą rezerwę dział.”

Skład baterji, bataljonów obronnych, względnie grup z dział rozmaitych typów, urządzony jest w sposób podobny jak w artylerji oblężniczej, zaznaczyć jednak należy, że artylerja obronna posiada o wiele więcej typów dział.

Przesuwanie dział i dowóz amunicji skutecznia się na kolejach fortecznych.

Artyleryjskie zakłady fabryczne i artylerja techniczna.

W ARMII WSPÓLNEJ.

Sprawy wyrobu broni i amunicji dla całej armii należą organizacyjnie do artylerji.

Wyrób broni i amunicji odbywa się po części w zakładach państwowych, po części w prywatnych.

Zakłady państwowe, które zajmują się wyrobem, zarządem, naprawą broni i amunicji, oraz wypróbowaniem wyrobów dostarczonych przez przemysł prywatny, nazywają się artyleryjskimi zakładami fabrycznymi, ich zaś personel artylerją techniczną.

ARTYLERYJSKIE ZAKŁADY FABRYCZNE.

Zakłady istnieją następujące:

arsenał artylerji w Wiedniu,
fabryka amunicji w Wöllersdorf (Austr. doln.),
fabryka prochu w Blumau (Austr. doln.),
fabryka prochu w Stein (koło Lublany).

20 artyleryjskich składów fabrycznych, a w każdym korpusie (okregu) ewidencyjny skład artyleryjski.

Pierwsze trzy podlegają dyrektorowi arsenału artyleryjskiego.

Artyleryjskie składy fabryczne wystawiają w czasie wojny:

artyleryjskie kompanie fabryczne, oraz
forteczne oddziały fabryczne,

które przydzielone są do składu amunicyjnego artylerji.

Arsenał artyleryjski w Wiedniu dzieli się na:

1) Fabrykę artyleryjskich przyborów,—główny zakład w monarchii, wytwarzający broń i materiał artyleryjski; na czele stoi pułkownik inżynierji; wytwarza się tam: lawety i wozy, lufy, przedmioty wyekwipowania.

2) Artyleryjski skład fabryczny,—główny w monarchii skład broni, materiału artyleryjskiego, narzędzi, materiałów surowych i t. d. Na czele stoi wyższy oficer,

3) Oddział robotników fabryk broni,—dostarcza personelu nadzorczego i robotniczego. Komendant: wyższy oficer, skład ponad 700 ludzi.

4) Komisję przyjmującą,—która bada wszystkie składy fabryczne artyleryjskie w Wiedniu oraz dostarczane wyroby i materiały. Prezes wyższy oficer artylerji.

Fabryka amunicji w Wöllersdorf, wyrabia amunicję dla karabinów i dział oraz materiały wybuchowe. Dyrektor: wyższy oficer inżynierji. Dzieli się na: oddział amunicji karabinowej, oddział amunicji dla dział, oddział dla materiałów wybuchowych, oraz sekcję dla amunicji obrony krajowej.

Fabryka prochu w Blumau, wyrabia proch bezdymny. Dyrektorem jest wyższy oficer inżynierji.

Fabryka prochu w Stein pod Lublaną: Wyrabia proch czarny (dymny). Dyrektorem jest wyższy oficer inżynierji.

20 artyleryjskich składów fabrycznych. Należy do nich zarząd i naprawa broni, materiału artyleryjskiego, amunicji, oraz wyrób amunicji ćwiczebnej. Naczelnicy: wyżsi oficerowie.

ARTYLERJA TECHNICZNA.

Do personelu artylerji technicznej zaliczają się:
Oficerowie i urzędnicy techniczni, mianowicie:

inżynierowie artylerji,
urzędnicy fabryczni artylerji,
rusznikarze artyleryjscy,
robotnicy fabryk broni.

Inżynierowie artylerji: rekrutują się z pośród oficerów, którzy ukończyli wyższy kurs artyleryjski w Wiedniu. Przydzielani bywają oni do fabryk artyleryjskich i do komisji przyjmującej (przy Arsenale artylerji), dalej do komend brygad artylerji fortecznej i jako nauczyciele do wyższego kursu artyleryjskiego.

Urzędnicy fabryczni artylerji: rekrutują się po większej części z pomiędzy podoficerów artylerji i rusznikarzy artyleryjskich, którzy ukończyli specjalną szkołę w arsenale i odbyli praktykę; część rekrutuje się z pomiędzy rezerwowych oficerów artylerji i takich podoficerów, którzy mają ukończoną szkołę średnią i odbyli półroczną praktykę; wyjątkowo przenosi się do tego działu zawodowych oficerów artylerji i przydziela absolwentów technicznej akademji wojskowej i artyleryjskich szkół kadeckich. Przydzielani bywają oni do artyleryjskich składów fabrycznych jako kierownicy, do zakładów fabrycznych artylerji, wreszcie jako urzędnicy, prowadzący warsztaty artyleryjskie, do sztabów oddziałów artylerji.

Rusznikarze artyleryjscy: Są to częściowo gaźnicy bez rangi (starsi rusznikarze artyleryjscy), częściowo podoficerowie w szarży ogniomistrza plutonowego lub kaprała. Zadaniem ich jest nadzór i kierownictwo robót w warsztatach i za-

kładach fabrycznych artylerji. Rekrutują się z pomiędzy żołnierzy odpowiednich zawodów rzemieślniczych, lub takich, którzy ukończyli specjalny kurs 2-letni rusznikarzy artyleryjskich. Przydziela ich się zarówno do artyleryjskich zakładów fabrycznych jak i do oddziałów artylerji fortecznej, lotniczych, do składów pionierskich i taborowych, do magazynów prowiantowych, szpitali garnizonowych, słowem tam, gdzie potrzebny jest personel pomocniczy wykształcony technicznie.

Robotnicy fabryk broni: Rekrutują się z pomiędzy rzemieślników odpowiednich zawodów, których po 8-miesięcznym wyćwiczeniu rekruckim przenosi się do różnych artyleryjskich zakładów fabrycznych jako żołnierzy lub podoficerów.

ARTYLERJA TECHNICZNA AUSTRIACKIEJ OBRONY KRAJOWEJ I POSPOLITEGO RUSZENIA.

Wyrób broni i amunicji uskutecznia tu głównie przemysł prywatny. W części tylko czyni to zakład fabryczny obrony krajowej, wyjątkowo zaś artyleryjskie zakłady fabryczne armji wspólnej.

Zakład fabryczny obrony krajowej w Wiedniu, jest dla obrony krajowej na małą skalę tem, czem jest Arsenał artyleryjski dla armji wspólnej. Komentant jest organem pomocniczym ministerstwa obrony krajowej. Personel składa się z oficerów artylerji armji wspólnej przydzielonych do obrony krajowej, oraz oficerów, urzędników i żołnierzy obrony krajowej.

Sekcja dla obrony krajowej w fabryce amunicji w Wölersdorf (p. wyżej).

Skład broni obrony krajowej w Wiedniu, przyjmuje broń wyrobioną w zakładach prywatnych i wydziela do magazynów przy oddziałach.

3 zakłady broni pospolitego ruszenia w Tyrolu, obsługują tyrolskie formacje pospolitego ruszenia.

Magazyny pospolitego ruszenia w obwodach pospolitego ruszenia, zawierają zapasy broni dla tych formacji.

SKŁADY I MAGAZYNY BRONI WĘGERSKIEJ OBRONY KRAJOWEJ I POSPOLITEGO RUSZENIA.

Wyrób broni i amunicji uskuteczniają wyłącznie prywatne zakłady przemysłowe.

Centralny skład broni obr. kraj. w Budapeszcie spełnia funkcje te same, co skład broni obr. kraj. w Wiedniu.

Magazyny pospolitego ruszenia, przy bataljonach węgierskiej obrony krajowej. Zawierają broń i amunicję dla formacji pospolitego ruszenia. Zarząd nimi należy do urzędów gospodarczych przy bataljonach i kadrach uzupełniających węg. obrony krajowej.

Dla kawalerji pospolitego ruszenia odpowiednie składy znajdują się przy komendach ewidencyjnych huzarów pospolitego ruszenia.

Projekt programu wykładów w szkołach P.O.W.

II.

Nauka o broni i balistyka.

A. SZKOŁA ŻOŁNIERSKA.

1) Broń *).

Wiadomości ogólne. Podział broni: 1) palna, 2) biała.

Karabin Manlichera M. 95.

Kaliber (8 mm.).

Części składowe: a) drewniane, b) metalowe, c) skórzane (pas).

Drewniane: a) łożysko, b) nakładka, c) szyjka chwytowa, d) kolba wydrążona.

Metalowe: a) lufa, (gwinty, muszka, celownik), b) obsada lufy, c) zamek, d) mechanizm cynglowy, e) pudełko naboju (podajnik), f) obsada lufy, i) podłoże zamkowe, g) trzewik, h) kozlik i bączki (górny czyli szczyrb do bagnetu, średni i dolny).

Zamek: a) kurek, b) trzon zamkowy, c) pochwa igliczna, d) naśrubek (mutra) zaporowy, e) iglica, f) sprężyna, g) wyciąg, h) bezpiecznik.

Celownik. System ramkowy. Podziałka krokowa. Celownik normalny 500x, najniższy 300x, najwyższy 2600x.

*) Wykładów broni na godziny wykładowe nie dzieli się ze względu na specjalną metodę wykładania połączonego z doraźną repetycją każdego szczegółu przez słuchaczy i repetycję jeneralną na końcu.

Karabin Manlichera M. 90.

Jak wyżej. Brak nakładki. Na średnim bączku boczna muszka. Celownik: schodkowy—podziałka krokowa. Normalny 500x jest jednocześnie najniższym, najwyższy 3000x; boczny szczerbik od 3000x wzwyż.

Karabin Mosina M. 91.

Kaliber (7.63 mm.).

Części składowe: a) drewniane, b) metalowe, c) skórzane (pas).

Części drewniane: a) łożysko, b) nakładka, c) szyjka chwytowa, d) kolba.

Części metalowe: a) lufa, (gwinty, muszka, celownik), b) obsada lufy, c) zamek, d) mechanizm cynglowy, e) pudełko naboju (podajnik), f) obsada i podłoże zamkowe, g) trzewik, h) stempel, i) bączki (górny, średni i dolny).

Zamek: a) kurek (bezpiecznik), b) trzon zamkowy (główna część pochwy iglicznej), c) widelki, d) główka pochwy iglicznej, e) iglica, f) sprężyna.

Celownik schodkowo-ramkowy. Normalny 500x, najniższy 400x, najwyższy 3200x. Ramkowy od 1300x.

Karabin Mosina (przewiercany).

Kaliber 8 mm. Celownik skąbinowany — normalny 400x, najwyższy 2600x. Do 800x ustawienie zwykłe, od 800x wzwyż z dodaniem do każdej odległości 600x, np. 900x plus 600 daje 1500x, a więc na 900x—1500x.

Zasady przechowywania i sposób czyszczenia broni.

U w a g a: Zasadą wykładu broni jest nieodzowne posługiwanie się modelem. Wykład ma dać w ten sposób znajomość jednego karabinu, najlepiej Manlichera M. 95. i drugiego przez porównanie tylko (można tu posługiwać się dokładnymi tablicami). W niniejszym programie podaje się cztery karabiny, wyłącznie dlatego, by dać schemat wykładów na każdy model. Wrazie posiadania kilku modeli pierwszeństwo należy dać karabinowi Manlichera M. 95., na drugim miejscu Manlicher M. 90., na trzecim karabin Mosina.

2. Teoria strzelania.

(1 wykład).

Ogólna charakterystyka prochu bezdymnego.

Budowa naboju: łuska, kula. Kształt wydłużony kuli.

Wybuch i wyrzucenie kuli z lufy. Szybkość 620 m. w jednej sek.

Siły działające na kulę po wybuchu: opór powietrza i przyciąganie ziemi; jako ich skutek kształt toru kuli (narysować!). Im dalszy ma być strzał, tym bardziej wzniesioną ma być lufa

(kątności wzniesienia), tym większe będzie wygięcie toru — tym stromiej będzie kula spadać (kątności padania). (Porównanie z sikawką, — rysunek!).

Sposób regulowania wzniesienia lufy (kątności wzniesienia): celownik, podziałka celownika (rysunek!).

Możliwość trafienia w zależności od wysokości celu i wysokości toru.

Wysokość celów zwykłych:

tyraljer ukryty 36 cm.

człowiek leżący 50 cm.

2 „ kłęczący 90 cm.

3 „ stojący 166 cm.

Wysokość toru:

na 300x — 23 cm.

„ 500x — 56 „

„ 600x — 121 „

„ 2600x — 70 m.

Dlatego najniższy celownik wynosi 300x.

Pojęcia o polu śmierci i o martwym polu.

Rozstrzał i jego przyczyny (człowiek, nabój, karabin, wiatr, ciśnienie powietrza).

Celowanie. Muszka cienka, zwykła, gruba, boczna, krzywa i ich wpływ na strzał. Wpływ wiatru, zimna i ciepła na strzał. Wstrzeliwanie się.

Strzelanie w pozycji stojącej, kłęczącej i leżącej. Spuszczanie kurka.

Rodzaje ognia zbiorowego (pojedynczy, paczkami, salwy). Wpływ rodzaju ognia na rozstrzał. Salwa próbna.

Podział odległości na małe (do 800x), średnie, (do 1600x), i wielkie.

Zasada rykoszetów.

Siła przebijająca; zasadnicze cyfry dotyczące się materiału przedpiersia: ziemia, piasek, drzewo.

3. Ćwiczenia z broni.

a) Chwyty broni i musztra karabinem pojedynczo i w szeregu. 4 ćwiczenie w sali i okolicznościowo.

b) Ćwiczenia w sali w celowaniu z zastosowaniem metody trójkąta błędu.

c) Mierzenie odległości: Jedno ćwiczenie specjalne (w polu), oraz okolicznościowo na każdym ćwiczeniu polowym.

d) Strzelanie kanusami (2 ćwiczenia w sali) i ostreimi ładunkami.

e) Czyszczenie broni.

B. SZKOŁA PODOFICERSKA.

1. Broń. *)

N a b ó j: Budowa naboju:

a) części naboju: łuska, kapiszon, ładunek prochu, kula (tępa lub ostra).

b) części łuski: szyjka, komora wybuchowa, stopka, kryza stopki.

c) Budowa kuli: płaszcz, masa ołowiana.

d) Części stopki: gniazko, kowadełko, szczelina ogniowa.

e) Typy kul: tępa, ostra, owalna, spiralna, składana, wybuchowa.

f) Waga naboji: rosyjskiego (z kulą tępą) 23,46 gramów; austriackiego 28,5 gr., niemieckiego 27,3 gr., Werndla 42,2 gr.

Rodzaje naboji: konusy (ćwiczebne), ślepe, sprawdzające (do oceniania odległości), ostra.

K a r a b i n: Szczegółowy opis, rozbiór na wszystkie części składowe. W zależności od modelu, stanowiącego przedmiot wykładu, przeprowadzić porównania z modelami innymi (patrz: Uwaga!) wyszczególniając zalety i wady poszczególnych części odmiennych. Przy opisie szczegółowo omawiać i pokazywać w s p ó ł d z i a ł a n i e części zamka z częściami mechanizmu cynglowego i podającego, mianowicie:

Stany (ściśnięcie) sprężyny iglicznej przy zamku rozebranym, przy składaniu zamka, przy włożeniu w obsadę lufy, przy zamknięciu i zabezpieczeniu zamka.

Otwieranie zamka: przekręcanie zamka w lewo (jeśli model rosyjski); działanie główki, pochwy iglicznej, wyciągacza, kurka, iglicy, sprężyny iglicznej, działania tychże części przy odciąganiu zamka ku tyłowi.

Współdziałanie: wyciągacza z wyrzutnikiem, zęba kurkowego ze spustem, mechanizmu podającego z zamkiem (podawanie naboji); działanie łapki, oddzielnika naboji (jeśli model rosyjski).

S t r z a ł. Przyczyny strzału: uderzenie igły o kapiszon; dokładne objaśnienie działania mechanizmu cynglowego przy strzale.

P i s t o l e t S z t a j e r a: rozbiór i opis, lub P i s t o l e t B r a u n i n g a: rozbiór i opis.

*) Por. przypisek przy programie szkoły żołnierskiej.

Karabiny maszynowe: ogólne dane o konstrukcji, celu i efektywności.

U w a g a: Przy wykładzie obowiązuje ta sama zasada co i w szkole żołnierskiej: jeden model, ten sam, który oddział przechodził na szkole żołnierskiej. Drugi model, (można użyć tablic) traktować porównawczo. Pożądane jest, by opisując model Manlichera — do porównania dać Mosina lub Mausera.

2. Balistyka.

W y k ł a d I.

M a t e r y a ł y w y b u c h o w e. Doczego używane są materiały wybuchowe. Skład ich i podział.

P i r o k s e l i n a. Pirokselina sucha i mokra, własności. Sposoby detonacji. Pirokselina jako materiał wyb. wojska rosyjskiego (słupki).

D y n a m i t. Skład (nitrogliceryna). Rodzaje dynamitów. Psucie się dynamitu. Sposoby detonacji. Przechowywanie.

M e l n i t. Skład, własności. Sposoby detonacji. Melnit jako materiał wybuchowy armji niemieckiej.

E k r a z y t. Skład, własności. Sposoby detonacji. Ekrazyt jako materiał wybuchowy armji austriackiej.

P r o c h b e z d y m n y. Rys historyczny (proch czarny). Skład. Własności balistyczne. Rodzaje prochu bezdymnego. Psucie się prochu bezdymnego. Przechowywanie. Transport.

P i o r u n i a n r t ę c i. Właściwości. Zastosowanie go jako detonatora. Kapsle (ogólnie). Sznur Biektorda.

W y k ł a d II.

Siła prężności gazów. Szybkość (początkowa pocisku) karabin 620 m., sztucer 580 m.

Cel ruchu obrotowego.

Opór powietrza, od czego zależy (objętość, kaliber pocisku, szybkość początkowa i gęstość powietrza).

Siły działające na pocisk (siła ciężkości, opór powietrza). Tor pocisku i jego części. Linja strzału, celu, kąt wzniesienia (dewacyjny) i spadania.

Wysokość wierzchołkowa toru pocisku przy różnych celownikach.

Rozstrzał i od czego zależy; trzy wymiary i rdzeń.

Długość pola śmierci dla tyraljera przy różnych celownikach

300x — 300x

500x — 500x

600x — 600x

700x	—	128x
800x	—	104x
1000x	—	71x
1200x	—	51x
1400x	—	40x
1600x	—	32x

Pole martwe (zależność od pola śmierci). Rekoszet (odbicie pocisku pod kątem równym kątowi padania).

W y k ł a d III.

Strzelanie pojedynczego strzelca: a) wiązka rozstrzału (rdzen-ny czyli środkowy tor pocisku, wysokość i głębokość rozstrzału), b) trójkąt błębu.

Strzelanie zbiorowe: a) salwowe, b) paczkami, c) ogień pojedynczy (rdzeń wiązki czyli snopu rozstrzału — 70%).

Głębokość rozstrzału rdzenia przy salwie: na odległość 800x—600x — i przy ogniu pojedynczym: na odległość do 800x—360x. Zasady celowania.

W y k ł a d IV.

Zasady strzelania. Ogólne prawidła. Wstrzeliwanie. Wpływ warunków atmosferycznych, a) mróz, b) upał, c) wiatr przeciwny, d) wiatr zgodny, e) wiatr boczny.

Strzelanie z Manlichera M. 90. przy nałożonym bagnecie (pół szerokości celu w lewo).

Ocenianie odległości:

„Na oko“.

Za pomocą dokładnej obserwacji przedmiotów.

Przez porównanie z odległościami bliżej znanymi.

Za pomocą przyrządów.

Za pomocą wstrzelania się.

Do programu k a ż d e j szkoły dodać po broni i balistyce—

3. Ćwiczenia z broni.

Powtarzanie ćwiczeń, zawartych w programie szkoły żołnierskiej, do osiągnięcia precyzyjnej doskonałości w wykonaniu.

Wyrabianie w uczniach umiejętności wykładania i demonstrowania.

Skauci angielscy. *)

Skauting powstał w Anglii. Twórcą był generał Robert Baden-Powell.

Oto przysięga, którą składają młodzi skauci angielscy: „Przysięgam na honor czynić wszystko co leży w mojej mocy, aby wypełnić obowiązek swój względem Boga i Króla oraz wspierać bliźnich moich.“

Znaczną część kariery wojskowej odbył generał Baden-Powell w służbie kolonialnej. Po powrocie do Anglii zaskoczony został oznakami upadku, który stwierdzał w wielu przejawach życia: zaniedbanie tradycji, zbytne umiłowanie dobrobytu, niechęć do większych wysiłków.

Przewidział również ten głęboki obserwator obecną wojnę i począł szukać środków zaradzenia złu, usunięcia objawów osłabienia wartości moralnych, by zapobiec zachwianiu podstawami Państwa i przyszłości rasy anglo-saksońskiej.

Baden-Powell zrozumiał, że oprzeć się trzeba na młodzieży. Skauting swój ubrał w szatę przygód, przeniósł w świat bohaterów Coopera, Mayne-Reada i Conan Doye'a. Młody chłopiec *sam pocnie działać*, wcielać w kształty realne cudowną opowieść, która zachwyca jego dwunastoletni umysł.

O parę kilometrów od ludnego miasta, gdzieś w lesie czy nad rzeką, młody skaut poznaje teren, uczy się orjentować w polu, śledzić, budować kładkę lub stawiać szałas czy namiot.

Pociągnięty tą nową „grą“, chłopiec przyzwyczaja się i nabiera upodobania do wysiłku, staje się przedsiębiorczym. Życie pełne przygód, które daje chłopcu wiele zadowolenia i przyjemności, wyrabia w nim zamiłowanie do wysiłku i przedsięwzięć, co w następstwie przygotowuje go do pełnienia ściślejszych obowiązków dojrzałego człowieka. Tyle dla rozwoju psychicznego i zahartowania przyszłego obywatela.

Z większą jeszcze troską starał się generał Baden-Powell przeprowadzić ideę wojskową, która kierowała założeniem skautingu. Wiele trzeba było taktu i umiejętności, by nie przerazić społeczeństwa usposobionego niechętnie dla sprawy służby wojskowej.

Zrobiono to z taką zręcznością, że pewni powierzchowni obserwatorzy mogli uznać skauting za rodzaj krucjaty pacyfistycznej, odrzucającej wszelki cel przygotowania militarnego.

*) Artykuł w № 5 Kwiecień 1915 r. w „La Guerre des Nations“ przez kapitana R(oyet'a ?), oficera armji francuskiej, wybitnego kierownika ruchu skautowego we Francji (Les Eclaireurs de France).

Kto jednak umiał patrzeć głębiej, widział, że myśl angielskiego generała była w zupełnej sprzeczności z tendencjami, które mu przypisywano. By dowieść tego, wystarczy przytoczyć parę cytat z tekstu „Scouting for Boys,” znakomitej pracy, będącej podstawą i przewodnikiem dla skautingu angielskiego: „Mafeking *) jest to jedno z wielu małych miasteczek równin południowo-afrykańskich. Nikt nie sądził, że może być ono przez wroga zaatakowane, tak jak i wy nie przypuszczacie tego co do waszych miast czy wsi. Przypuszczenie to wydawało się nieprawdopodobne i mieszkańcom Mafekingu. Napad nań wskazuje jak dalece trzeba być gotowym w czasie wojny na to co jest możliwe, nie na to tylko co prawdopodobne.

My też musimy być gotowi do odparcia wroga, który by nas napadł w naszym własnym kraju. Przypuszczenie to bez wątpienia nie jest prawdopodobne lecz równie możliwe jak w Mafeking i wszyscy nasi chłopcy winni być gotowi do wzięcia udziału w obronie, jak to zrobili chłopcy z Mafeking.”

I dalej: „Młody chłopiec zawsze winien uczyć się strzelać i wypełniać rozkazy; w przeciwnym razie stanie się równie bezużyteczny podczas wojny jak stara kobieta i da się zabić jak zając.”

Apel ten w r. 1908 ogłoszony, jest czemś więcej niż odpowiednią obecnej chwili. Głos ten został wysłuchany i wyniki osiągnięte są wspaniałe.

Skauci angielscy sięgają potężnej liczby 800,000. Bez skautingu Anglja nie była by w stanie niemal wprost pod ogniem wroga powołać miljonową swą armję ochotników, gotową dziś już **) do wyruszenia w pole, nie była by nadewszystko w stanie wytworzyć kadry niezbędne dla współczesnych wielkich armji.

Trzeba bowiem stwierdzić, że te tysiące skautów dały odpowiednią wielką liczbę instruktorów z powołania, rekrutując ich ze wszystkich klas społecznych.

Dziś właśnie ci „scout maiters“ (drużynowi, skautmistrzowie), których liczba sięga 60,000, dali Angli znaczną część zupełnie wykształconych oficerów i podoficerów, koniecznych dla kadrów nowych armji.

Dzielo więc generała Baden-Powell’a nierównie dalej sięga niż to widzi tłum angielski, gdy z rozrzewnieniem i podziwem obserwuje małych skautów, czatujących na nadbrzeżnych skałach; by sygnalizować zbliżanie się Zeppelinów lub pracujących w warsztatach nad żołnierskim ekwipunkiem.

*) Ustęp ten wiąże się z epizodem z wojny burskiej, obroną przez Baden-Powell’a wymienionego miasteczka.

**) Kwiecień 1915 r.

Archiwum i kronika.

VIII.

„S I T W A.”

Mały obrazek obyczajności wojskowej; a może coś więcej, może coś z tej dziedziny, którą stwarza zetknięcie się przepisami i teorjami określonych form z rzeczywistością — tą najcodzienniejszą.

„Sitwa“ (nazwa niemal gwarowa, może istnieją i inne) jest to, na umowie osobistej oparty, związek kilku żołnierzy dla spraw właśnie tej codzienności. Bywają to przyjaciele, koledzy zawodowi i t. p. — ale nie zawsze: znałem „sitwesów“ (członków „sitwy“) takich jak sztubak z gimnazjum i przeszło 40-to letni działacz partyjny, albo profesor gimnazjalny z Krakowa i pół-analfabeta z lubelskiego. „Sitwa“ dobiera się z pośród członków jednej sekcji; czasem sekcja mała stanowi sitwę w całości.

Istnieje w sitwie bardzo ścisły podział pracy. Boć przecie trudność życia codziennego — jeszcze w warunkach przemarszów lub boju i pogotowia, — nie mała to trudność: i jedzenie przygotować trzeba (kuchnie polowe nieraz tylko w teorji dowieść mogą żywność — zawsze zaś w ilości niedostatecznej na świetne apetyty żołnierskie), więc i wydostać to i owo od ludności, więc dalej coś sobie wyprać, coś naprawić, ziemiankę zbudować, a wreszcie ciągle porać się z rynsztunkiem, który to składa się, to ubiera, — to bierze ze sobą, to zostawia (idąc np. na patrol lub na wybieczkę w czasie walki pozycyjnej).

Te wszystkie drobne sprawy, o ile się je samemu załatwia, zajmują wiele czasu, i nieraz ani żołnierz nie doje dość wiele i smacznie, ani nie dośpi, gdy można, — a i tak nie jest gotów na czas.

„Sitwa“ jest niezbędna. Wtedy, gdy się ma swoją „sitwę“, wiadomo już kto się starać ma o ziemniaczki, mleko lub gaskę — gdy się do wsi na kwaterę przyszło, kto ma to przyrządzić i smacznie przyprawić i kto ma kawę ugotować, tak dobrą jak nigdy nie będzie zgotowana w kotle, wiadomo kto rynsztunek spakuje, gdy żołnierza rozkaz pogotowia zaskoczy po za odcinkiem kompanji — czy to w służbowej czy w prywatnej jakiej sprawie. Wiadomo, że w tych sprawach na „sitwesa“ liczyć można niezawodnie, bo obowiązków przyjętych w „sitwie“ przestrzega się jak obowiązków służbowych.

I do „służby wewnętrznej“ w kompanji prawa „sitwy“, choć nieoficjalnie, wtargnęły. Bo jakże tu nie nakazać wprost pluto-

nowemu, dbać o to, żeby każdy „sitwę“ swą miał, jeśli żołnierz bez sitwy zawsze się spóźnia i kłopot sprawia swą niezaradnością, jakże nie pomyśleć dwa razy nim dzieląc pluton na sekcje nie uwzględni się samorzutowego podziału na sitwy.

W regulaminie o niej niepiszą, — nie mniej jest „Sitwa“ najmniejszą jednostką gospodarczą w I. Brygadzie.

Stary.

IX.

Gazy trujące.

W wojnie obecnej zastosowano po raz pierwszy gazy trujące jako środek walki.

Są dwa sposoby ich stosowania.

Jeden polega na strzelaniu pociskami zawierającymi gazy trujące (Schliessverfakren), drugi na przenoszeniu gazów przez prąd powietrza — wiatr (Blasverfakren).

Skład gazu trującego jest różny w różnych państwach i otoczony jest tajemnicą; ogólnie można powiedzieć, że jest to chlor albo brom lub ich związki, które jak wiadomo działają dusząco, podrażniając drogi oddechowe; użyte w dużych ilościach powodują omdlenie i uduszenie.

Sposób polegający na strzelaniu nabojami, zawierającymi gazy trujące jest dobrym z tego względu, że działa niezależnie od warunków atmosferycznych i terenu; wadą tego sposobu jest ograniczony promień działania.

Pocisk wybuchając uwalnia gazy trujące, których pomimo, że znajdują się pod znacznym ciśnieniem, nie jest zbyt wiele; przynoszą one szkodę tylko najbliżej wybuchu znajdującym się żołnierzom.

Aby przy tym systemie osiągnąć pewien skutek, trzeba wystrzelać znaczną ilość amunicji.

Z tego rodzaju pociskami rosyjskimi spotykały się niektóre oddziały 1-ej B-dy podczas ataku na Kamieniuchę.

Drugiego sposobu używa się wtedy, gdy trzeba przeprowadzić formalny atak gazami trującymi.

Na kilkukilometrowym odcinku w okopach umieszcza się co parę kroków balony z gazami, a przy sprzyjającym wietrze otwiera się je i puszcza obłok gazów trujących w stronę nieprzyjaciela.

Do zastosowania tego sposobu są potrzebne następujące warunki: wiatr w stronę nieprzyjaciela; określona szybkość wiatru; pewność, że podczas akcji wiatr nie zmieni klerunku, do czego potrzebne są uprzednie dłuższe badania meteorologiczne.

Pomiędzy okopami naszymi a nieprzyjaciela nie może być większych nierówności terenu n.p. doliny, (gazy jako cięższe od powietrza zostałyby w zagłębieniu); lasów, większych połaci zboża, krzaków — wszystko to zatrzymuje gazy.

Za obłokiem gazu postępuje piechota, aby skończyć bagnietem rozpoczęte przezeń dzieło i odnieść zwycięstwo nad nieprzyjacielem.

Środkiem ochronnym przeciw gazom trującym są maski ochronne na twarz. Działanie ich polega na tym, że przyrząd absorbcyjny, który posiada maska, całkowicie pochłania gazy, a przepuszcza powietrze w stanie czystym. Główne części maski — aparat absorbcyjny, zawierający substancje pochłaniające gazy, i okulary. Te ostatnie potrzebne są w tym celu, aby żołnierz będący w atmosferze gazów mógł strzelać. Maska musi ściśle przylegać do twarzy. Jeśli pomiędzy maską w twarzy są choćby małe otwory, lub jeśli w masce są drobne uszkodzenia, jest ona nie do użycia. Żeby zapobiedz tym defektom, należy żołnierzy pouczyć o delikatnym obchodzeniu się z maską, a rozdanie masek skutecznieć zawczasu, aby każdy żołnierz mógł wybrać ściśle przylegającą do swej twarzy.

O zbliżaniu się obłoku gazu trującego mogą uprzedzać daleko wysunięci „obserwatorzy“ uzbrojeni w maski, za pomocą umówionych sygnałów alarmowych np. dzwonka, przeprowadzonego od obserwatora do okopów.

S. Dł.

X.

Drobne działania na przedpolu.

W chwili, gdy z walk ruchowych przechodzi się w okres kilkudniowej lub dłuższej walki pozycyjnej, przeciwnicy stają naprzeciw siebie najczęściej przedzieleni przeszkodą terenową w postaci rzek, bagien i t. d. Rozpoczyna się wtedy zwykle na przedpolu, między często odległymi pozycjami, ożywiona działalność. Ma ona na celu wywiady dla zorientowania się w sytuacji nieprzyjaciela, jego pozycjach umocnionych i pracach w tym kierunku. Niemniej ważne w tej akcji jest przeciwdziałanie wywiadowi nieprzyjacielskim i ciągle niepokojenie, denerwowanie przeciwnika.

Niezwłocznie po zorientowaniu się w sytuacji nieprzyjaciela, przystępować trzeba do organizowania drobnych, opracowanych w szczegółach przedsięwzięć, przeważnie nocnych, które mają na celu:

a) wyrabianie w nieprzyjacielu poczucia jego niższości wobec tak przedsiębiorczego i ruchliwego przeciwnika, (zasada trzymania inicjatywy w swoim ręku);

b) przeszkadzanie mu we wszystkich jego bojowych i gospodarczych czynnościach;

c) chwytywanie jeńców w celu ciągłej ewidencji, sytuacji nieprzyjacielskiej.

Coraz usilniej zalecane jest branie na takie wyprawy jak-największej ilości granatów ręcznych.

X.

XI.

Zabezpieczenie pozycji w lesie od pożaru.

Okopy, ziemianki, przeszkody sztuczne w lesie narażone są na niebezpieczeństwo pożaru, który może powstać przez nieostrożne obchodzenie się z ogniem, od granatu, od rakiety świetlnej, od granatu ręcznego i t. p. Aby uniknąć niebezpieczeństwa zapalenia się lasu, względnie je ograniczyć, należy przedsięwziąć następujące środki: wszystkie drobne i grubsze gałęzie, oraz całe drzewa, nagromadzone wskutek urządzania pola obstrzału, ścinania drzew do budowy okopów i ziemianek, należy zebrać z przedpola, jak i z tyłu okopów i wynieść (wywieźć) na jakąś odległą polanę, łąkę. Drzewo to przeschnawszy, służyć może jako materiał opałowy.

Aby pożar można było umiejscowić, cały las w bliskości okopów dzieli się na kwadraty, oddzielone od siebie ścieżkami o szerokości co najmniej 3 metrów. Na ścieżkach tych wycina się zarośla i drzewa, oraz usuwa zupełnie igliwie, suche liście, drobne gałązki i trawę.

Sep.

XII.

Okopywanie się pod ogniem.

W czasie walk ruchowych wielkiej ofensywy 1915 roku, gdy często całymi dniami prowadzić trzeba było ataki na kolejne linie rosyjskich umocnionych pozycji, można było obserwować, jak wybitną rolę przy ataku odgrywa łopata. Wytworzył się pewien system okopywania pod ogniem, odbiegający nieco od uznanych formuł przedwojennych. A więc, skoro tylko linja zapadała na krótką choćby chwilę, z nadzwyczajną szybkością kopano już nie tylko płytkie wnęki, a całe doły strzeleckie. Z każ-

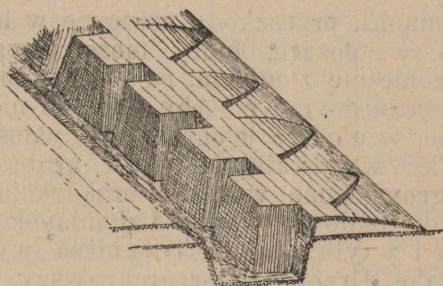
dej chwili korzystano by je pogłębić i najczęściej doprowadzano do głębokości dla postaci stojącej, sypiąc solidne przedpiersia w formie półkola dla osłony od ognia flankowego (rys. a). Często sytuacja ataku nakazywała zatrzymać się dłużej na pozycji osiągniętej i umocnić ją. Pierwszym zadaniem było łączyć doły strzeleckie w rów ciągły dla utrzymania krytej komunikacji. Bardzo szybko doświadczenie wykazało pożytek przeprowadzania rowu łączącego stycznie do tylnych ścian dołów strzeleckich

rys. a.

rys. b.

rys. c.

(rys. b). Otrzymano w ten sposób rów strzelecki z wielką ilością poprzecznic (trawersów), (przeważnie dla każdego strzelca oddzielną) co znakomicie osłaniało przed ogniem flankowym. Rowy te widzieć można było na różnych odcinkach pozycji pod Laskami, Ożarowem, Beżycami i t. d.

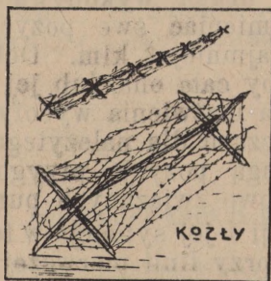
W rysunkach okopów z frontu zachodniego spotkałem szkic rowu strzeleckiego wykonanego z wielką dokładnością przez angiłów, którzy zastosowali również system oddzielnych poprzecznic dla każdego strzelca (rys. c). Z.

XIII.

Roboty ziemne.

Zajmując nową, stałą ale nie wykończoną jeszcze należycie pozycję, przystępuje się natychmiast do wzmocnienia jej. Doświadczenia obecnej wojny kazały zwrócić uwagę przedewszyst-

kiem na budowę schronów (granatników) przeciw pociskom artyleryjskim w razie ognia huraganowego, oraz na budowę gęstej sieci ganków (rowów łączących) dla ukrytej komunikacji ku tyłowi. Znane są na froncie zachodnim wypadki budowania po kilka takich ganków na kompanie — gdy w początku wojny zadawalniano się jednym lub kilkoma na baon. Niezmiernie również ważną rzeczą jest urządzanie szerokiego i mocnego pasa przeszkód z drutu oraz przygotowanie jaknajobfitszego materiału

zapasowego do łatania zniszczeń i wyłomów jakie ogień huraganowy może uczynić. Najpraktyczniejsze do tego celu są kozły (jeźdźcy hiszpańscy, rogatki, kobylice) które dają się z łatwością przenosić, i trzymane być mogą w zupełnej gotowości w miejscu ukrytym, poza linią okopów.

Praktyka stwierdza też słuszość zasady, że przy budowie przeszkód z drutu, wysokość palików winna być różna, w przeciwnym bowiem razie możliwym jest przerzucenie przez pas przeszkód pomostu, opartego na równo ściętych palikach.

X.

XIV.

Druga linja obronna.

Dla otrzymania przez dłuższy czas osiągniętej linii frontu, koniecznym jest wybudowanie kilku jedna za drugą pozycji.

Niesłusznie ustalił się pogląd, iż mogą one być budowane z coraz mniejszym nakładem środków technicznych i sił ludzkich — coraz mniej starannie w miarę zwiększania się odległości ich od nieprzyjaciela. Na froncie zachodnim, gdzie technika walki pozycyjnej doszła do perfekcji, kilka a nawet kilkanaście kolejnych pozycji, umacnianych jest z jednakową starannością i nakładem. Na froncie wschodnim jest to nietyle potrzebne, i nie zupełnie możliwe, jednak druga linja pozycji nie powinna

w niczym ustępować, a nawet w niektórych rzeczach przewyższać pierwszą. Podaje poniżej kilka o niej uwag.

Druga linja pozycji, winna być budowaną przez oddziały rezerwy równocześnie z linją pierwszą i z tą samą kolejnością prac, t. zn. przedewszystkiem powstawać muszą punkty oporu, ganki i sztuczne przeszkody, potem dopiero udoskonalać należy rowy, budować schrony, lisie jamy etc. Odległość drugiej linji od pierwszej winna być taką, aby nieprzyjaciół po zajęciu pierwszej, musiał na drugą wykonywać zupełnie nowy atak, a przedewszystkiem zmieniać swe pozycje artyleryjskie; odległość taka wynosi conajmniej 3 klm. Dobrze jest tak nakreślić drugą linję obronną, aby cała ona, lub jej część, flankowały linję pierwszej pozycji. Dla ułatwienia wycofywania wojsk, na drugą linję, i pozostawienie czasu dla należytego jej opanowania, należy między jedną a drugą pozycją przygotować szereg silnych, i dobrze ze sobą ogniowo związanych punktów oporu.

Narys drugiej linji i jej sytuacja w terenie są zwykle o wiele mniej dogodne, niż przy linji pierwszej — linja druga, skrepowana odległościami przez pierwszą, ma zwykle o wiele gorsze pole ostrzału, punkty obserwacyjne, stanowiska dla rezerw etc. Te nieuniknione nieraz złe strony, o ile tylko czas pozwala, nagrodzone być muszą starannością w wykonaniu całego kompleksu rowów, a przedewszystkiem, silnego, szerokiego, należyście ogniem związanego z pozycją, pasa drutów kolczastych, siatek, pętl etc.

Na zakończenie chciałbym jeszcze obalić pogląd, iż świadomość posiadania silnej drugiej linji, nasuwając żołnierzowi myśl o łatwym i bezpiecznym odwrócie, demoralizuje go, i osłabia przywiązanie do pierwszej linji. Sądzę iż wystarczy wpoić w żołnierza przekonanie, iż przy dzisiejszej intensywności ognia artyleryjskiego, pozycje pierwsze chwilowo nieraz opuścić trzeba, zaś druga linja potrzebna nam jest właśnie jako baza dla kontrataku, t. zn. dla odzyskania, ogólnie biorąc dla utrzymania linji pierwszej.

D—ff.

XVI.

Uwaga o zamku karabinowym.

Znaną jest dyskusja konstruktorów broni na temat wyższości zamka repetującego czterema ruchami (np. Mosin-Nagan) nad zamkiem repetującym dwoma ruchami (np. Manlicher M. 95), lub odwrotnie. Praktyka wojny obecnej sporu tego definitywnie nie

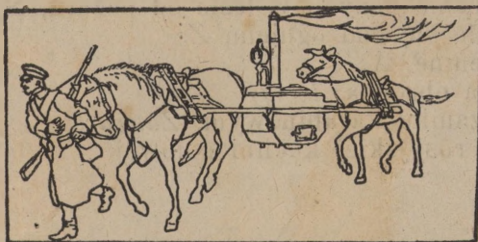
rozstrzygnęła, dając argumenty tak jednej, jak i drugiej stronie. Jeden z nich, jako doświadczenie z frontu Legjonowego, pragnę zanotować. Żołnierze nasi gorliwie poszukują Manlichera M. 93 (zamek repetujący 4-ma ruchami) i chętnie nań zamieniają inne modele broni. Między innymi motywami tych tranzakcji, jest okoliczność, że przy zanieczyszczeniu piaskiem zamku „czterotaktowego“, pierwszym ruchem, obrotowym, ziarnka piasku zostają zmiażdżone i nie utrudniają właściwego repetowania t. j. ruchu drugiego i trzeciego. W zamku „dwutaktowym“ piasek łatwiej powoduje denerwujące i demoralizujące zacięcie się.

Zawrat.

XVI.

Nowy typ rosyjskiej kuchni polowej.

W czasie wojny obecnej zastosowano po raz pierwszy nowy typ kuchni polowej, noszonej przez zwierzęta juczne. Model ten, praktyczny w zastosowaniu przy samodzielnych oddziałach kawalerji, lub brygadach górskich, ma jednak wiele stron ujemnych.

Mała stosunkowo pojemność, większe niż przy kuchniach kołowych męczenie zaprzęgu, nie możność wożenia pewnej racji materiałów żywnościowych i opałowych, sprawiły, iż ten napozór lekki i doskonały typ kuchni, nie znalazł poza frontem kaukaskim szerokiego zastosowania.

240

786712/87

TREŚĆ ZESZYTU:

Zarys organizacji armji rosyjskiej, opracował *Wacław Ordon*.
Zadania taktyczne dla plutonu, kompanji i bataljonu, przez pod-
pułk. *Fr. Immanuela*.

Zasady organizacji armji współczesnej, *H. Schmid*.

Armja austro-węgierska, opracował *Adam Płomińczyk*.

Projekt programu wykładów w szkołach P. O. W.

Nauka o broni i balistyka.

Skauci angielscy.

Archiwum i kronika:

„Sitwa“, *Stary*.

Gazy trujące, *S. Dł.*

Drobne działania na przedpolu, *X*.

Zabezpieczenie pozycji w lesie od pożaru, *Sep.*

Okopywanie się pod ogniem, *Z*.

Roboty ziemne, *X*.

Druga linja obronna, *D—ff*.

Uwaga o zamku karabinowym, *Zawrat*.

Nowy typ rosyjskiej kuchni polowej.